

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
FINANŠU KATEDRA

**KREDITĒŠANAS TIRGUS ATTĪSTĪBA UN TĀ IETEKME
UZ LATVIJAS EKONOMIKAS STABILITĀTI**

MAĢISTRA DARBS

Autors: Ekonomikas maģistra studiju programmas
Finanšu un kredīta virziena 2.kursa
studente Ksenija Boļšakova
stud. apl. Nr. Ekon 030252

Darba vadītāja: Dr.ekon., docente Marina Kudinska

RĪGA 2009

Saturs

Anotācijas	3
Ievads	6
1. Vispārēja kredītu attiecību koncepcija un tās ietekme uz ekonomiku	11
1.1. Kredīta nepieciešamības teorētiskie aspekti	11
1.2. Kreditēšanas loma stabilas ekonomikas attīstības nodrošināšanā	18
2. Kreditēšanas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību	26
2.1. Latvijas komercbanku izsniegto kredītu vispusīgā analīze un nozīme tautsaimniecībā	26
2.2. Latvijas komercbanku kredītportfeļa kvalitāte un tā ietekmējošie faktori	75
2.3. Latvijas komercbanku kredītportfeļa nodrošinājums	91
3. Kreditēšanas un Latvijas makroekonomisko rādītāju regresijas modeļu konstruēšana.....	99
Secinājumi un priekšlikumi	116
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	123
Pielikumi	125
Dokumentārā lapa	135

Anotācija

Maģistra darba mērķis ir uz teorētisko atziņu izpētes un statistiskās informācijas analīzes pamata noteikt kreditēšanas lomu Latvijas ekonomikas attīstībā un stabilitātes nodrošināšanā, kā arī izvirzīt priekšlikumus ekonomikas atdzīvināšanas veicināšanai. Maģistra darba pētījumu rezultāti rāda, ka banku sistēmas kredītportfelim līdz neilgam laikam bija raksturīgas straujas attīstības pazīmes, kas veicināja ekonomikas izaugsmi, uzlaboja iedzīvotāju labklājības līmeni, bet tajā pat laikā kredītu pieauguma dinamika izraisīja šaubas par ekonomikas stabilitāti. Iekšzemes pieprasījuma straujš pieaugums, pārmērīga kreditēšana, augsta inflācija, maksājumu bilances tekošā konta negatīvais saldo, valsts ārējā parāda pieaugums - aizņemšanās veidā no ārzemēm, saspringta situācija darba tirgū - ekonomiku destabilizējošie faktori bija acīmredzami. Ārvalstu eksperti brīdināja par Latvijas ekonomikas pārkaršanas iespējamību ar norādi, ka valdībai ir steidzami jārikojas, lai izvairīties no negatīvām sekām, kuru apmēru neviens nevarēja paredzēt. Bet neviens negribēja ieklausīties ekspertu vārdos, visi turpināja dzīvot pāri savām finansiālām spējām, līdz brīdim, kamēr ASV nesākās krīze hipotekārās kreditēšanas tirgū. Šodien mēs redzam, ka Latvija atrodas ļoti sarežģītā situācijā, par kuras iemeslu kļuva vesela virkne apstākļu sakritību: pašu kļūdas un pasaules finanšu krīze. Līdz ar to tagad pastāv tikai viens jautājums vai no starptautiskām finanšu iestādēm sniegta finansiālā palīdzība tiks izmantota racionāli, ar mērķi atdzīvināt ekonomiku vai tā tiks novirzīta īstermiņa problēmu risināšanai. Vērtējot izsniegto kredītu ieguldījumu valsts ilgtermiņa ekonomikas potenciāla paaugstināšanā, kredītportfeļa struktūra neiepriecina. Respektīvi, neproporcionāli lielu daļu no kopējās valsts izaugsmes nodrošina nevis uz ražošanu un ārējās konkurētspējas nostiprināšanu orientētas nozares, bet gan nozares, kas balstās uz iekšzemes patēriņu. Negatīvi vērtējams arī tāds fakts, ka kreditēšanas ekspansija pēdējo gadu garumā notika nevis uz iekšzemes noguldījumu piesaistes rēķina, bet gan uz ārējā parāda pieauguma rēķina. Par sistēmas kredītportfeļa izaugsmi nākotnē nav šaubu, jo pārdomāta un uz eksporta potenciāla attīstību virzīta kreditēšana ir vitāli nepieciešama ekonomikas ilgtspējīgai attīstībai un stabilitātes nodrošināšanai. Kreditēšanas lejupslīdī valstī nenoliedzami noteica gan pieprasījuma kritums pēc kredītiem, gan globālās finanšu situācijas saasināšanās, tomēr to ietekmēja arī lielo banku politika. Taču tieši kreditēšanas tālākā attīstība lielā mērā izšķirs, cik spēcīgi bremsēsies tautsaimniecības izaugsme un cik drīz tā atkopsies. Līdz ar to mazai tautsaimniecībai kā Latvija, kura šobrīd ir atkarīga tikai no ārvalstu kapitāla plūsmām, ļoti svarīgi ir rīkoties konservatīvi. Jābūt pievilcīgai investīciju videi, nodokļu sistēmai, jābūt mazam ārējam valsts parādam, jāveido nulles budžets un funkcionāls audits sistēmā, jābūt resursiem, lai varētu kreditēt un ir jāturpina darbs pie eksporta dažādošanas politikas.

Maģistra darba apjoms ar pielikumiem sastāda 135 lappuses, tajā ir izmantoti 46 attēli.

Annotation

The aim of the master paper is formed on the basis of the theoretical research and the analysis of statistical information and it is to define the role of crediting in the development of Latvian economy and in the ensuring of the stability, as well as to bring forward the suggestions for stimulating the reanimation of the economy. The results of the research of the master paper show that credit portfolio of the banking system had the signs of really rapid development that encouraged the economical growth, improved the prosperity of citizens; however at the same time the dynamics of the economical growth provoked concerns about the economical stability. Fast increase in domestic demand, insupportable crediting, high inflation, negative balance of payment of current account, the increase of external debt of the country – in the way of borrowings from abroad, tense situation in the labour market – these all are destabilizing factors for the economy. Foreign experts warned about the possibility of overheating indicating that the government should act at once in order to avoid negative consequences the extent of which no one could foresee. No one wanted to listen to what was told, everyone continued to live the life beyond one's financial abilities till the moment when the mortgage-credit crisis struck the US. Today we observe that Latvia is in a really difficult situation, the reasons of which were formed due to several coincidences: the country's own mistakes and the world financial crisis. Wherewith there is just one question left whether the financial help provided by international financial bodies is going to be used rationally with the goal to revive the economy or it is going to be used to solve short-term problems. Evaluating the contribution of given credits in the increase of the long-term economic potential of the country, the structure of the credit portfolio does not seem comforting. Namely the largest part of the growth of the country is ensured not by the sectors oriented on the development of manufacture and strengthening of external competitiveness but on the sectors that are oriented on domestic demand. There is another negative factor – the expansion of crediting took place at the expense of the increase of external debt but not at the expense of attraction of domestic deposits. There is no doubt that the credit portfolio will develop further, because the crediting based on the growth of the export potential is vitally important for the long-term development of the economy and the ensuring of the stability. The recession in crediting in the country was certainly defined as by the decline in the demand for loans, as by the escalation of global financial situation, however it was influenced also by the policy of large banks. Yet exactly the development of crediting will define to what extent the growth of national economy will be slowed down and how fast it will recover. This is because Latvia with its small national economy which is fully dependant on foreign funds should act in a conservative way – there should be attractive environment for investments, tax system, small external debt, zero-based budget together with functional audit in the system, as well as there should be resources for crediting and it is important to continue the diversification of the export. The size of the master paper makes 135 pages together with 46 pictures.

Аннотация

Цель магистерской работы на основе теоретического исследования и анализа статистической информации определить значение кредитования в развитии и обеспечении стабильности экономики Латвии, а также выдвинуть предложения по оживлению экономики. Результаты исследований показывают, что кредитному портфелю банковской системы до недавнего времени были характерны черты резкого развития, что способствовало экономическому росту, улучшило уровень благосостояния жителей, но в то же время динамика прироста кредитов вызвала сомнения о стабильности экономики. Резкий рост внутреннего спроса, чрезмерное кредитование, высокая инфляция, негативное сальдо текущего счёта платёжного баланса, увеличение внешнего долга, напряжённая ситуация на рынке труда – факторы дестабилизирующие экономику были очевидны. Иностранные эксперты предупреждали о возможности перегрева экономики Латвии с указанием на то, что правительство должно действовать незамедлительно, чтобы избежать негативных последствий. Никто не хотел вслушиваться в слова экспертов, все продолжали жить не по своим финансовым возможностям, до момента пока не начался кризис на рынке недвижимости в США. Сегодня мы видим, что Латвия находится в очень сложной ситуации, причинами которой послужила целая череда совпадений: собственные ошибки и мировой финансовый кризис. Теперь существует только один вопрос, будет ли финансовая помощь международных институций использована рационально с целью оживить экономику или она будет направлена на решение краткосрочных проблем. Оценивая значение выданных кредитов для долгосрочного увеличения экономического потенциала страны, структура кредитного портфеля не радует. Непропорционально большую долю от общего экономического роста страны обеспечивают не отрасли ориентированные на производство и укрепление внешней конкурентоспособности, а отрасли основанные на внутреннее потребление. Также негативно оценивается факт, что кредитная экспансия происходила за счёт наращивания внешнего долга, а не за счёт привлечения внутренних депозитов. О увеличении кредитного портфеля в будущем нет сомнений, т.к. продуманное и ориентированное на развитие экспортного потенциала кредитование жизненно необходимо для обеспечения долгосрочного и стабильного развития экономики. Падение объёма кредитования в стране обусловлено падением спроса на кредиты, обострением глобального финансового кризиса, а также политикой крупных банков. Дальнейшее развитие кредитования в большей мере определит, как сильно затормозится развитие народного хозяйства и как быстро оно оправится. Поэтому маленькой экономике как Латвия очень важно действовать консервативно, потому что мы на прямую зависим от потока иностранного капитала. Инвестиционная среда, налоговая система должны быть привлекательными, внешний госдолг должен быть маленьким, надо сверстать нулевой бюджет и провести функциональный аудит в системе, должны быть ресурсы для кредитования, а также надо продолжить работу по разнообразию экспортной политики. Объём магистерской работы с приложениями составляет 135 страниц. В работе использовано 46 рисунков.

Ievads

Katrs sabiedrības subjekts ir noformulējis banku lomu savā dzīvē. Dažiem bankas var piedāvāt plašu pakalpojumu klāstu, dažiem tikai nepieciešamās konsultācijas, citi ir apkrāpti, zaudējuši savus ietaupījumus un arī uzticību visai banku sistēmai kopumā. Pozitīvā vai negatīvā ziņā, bet bankas ir nonākušas sabiedrības un masu informācijas līdzekļu uzmanības centrā, it īpaši mūsdienās, kad ir vērojams tautsaimniecības straujas izaugsmes pārejas process uz lejupslīdes fāzi. Bankas ir milzīgs civilizācijas sasniegums, kas kalpo visām tirgus attiecībām. Nevienu valsti nevar iedomāties bez bankām. Tāpēc, jo augstāku attīstības līmeni sasniedz valsts, jo lielāka ir banku loma ekonomikā.

Komercbanku viena no aktīvākajām darbībām ir kredītu izsniegšana, ne par velti bankas dēvē par kredītiestādēm. No veiksmīgas un pārdomātas kredītu operāciju veikšanas ir atkarīga jebkuras bankas dzīvotspēja, pelnītspēja un turpmākā attīstība. Kreditēšanā ir ieinteresētas ne tikai bankas, kā viena no kredītu attiecībās iesaistītajām pusēm. Kreditēšana ir nepieciešama visās ekonomikas sfērās, tā stimulē ražošanu, paātrina kapitāla veidošanās procesu, veicina uzņēmējdarbības attīstību, paaugstina iedzīvotāju labklājības līmeni un ekonomisko efektivitāti valstī kopumā.

Pievēršot īpašu uzmanību kreditēšanas tirgus attīstībai un tā ietekmei uz Latvijas ekonomikas stabilitāti, jāatzīmē, ka banku sistēmas kredītportfelim līdz neilgam laikam bija raksturīgas straujas attīstības pazīmes, ko veicināja virkne faktoru: lata piesaiste eiro, rezultātā mazinoties valūtas riskam; kredītresursi pasaules finanšu tirgos bija lēti un brīvi pieejami, pateicoties tirgus dalībnieku savstarpējai uzticībai; bankas pievienotās procentu likmju ievērojams samazinājums, ko nodrošināja sīva banku konkurence un elastīgi kreditēšanas nosacījumi ar gala mērķi iekarot lielāku kreditēšanas tirgus daļu; atsevišķu komercbanku aktīvs mārketinga kredītu piesaistīšanas jomā uz ārējās aizņemšanās rēķinā nevis uz nacionālo uzkrājumu rēķina; nekustamā īpašuma cenas kāpa; brīvais tirgus strauji attīstījās, tas viss veicināja optimismu valstī. Nenoliedzami, ka kredīts parādās kā atbalsts jebkuras valsts ekonomikai, kā neatņemams ekonomikas attīstības elements, tomēr to iedarbību nevajadzētu vērtēt viennozīmīgi, it īpaši mūsdienās, kad ir vērojamas nopietnas problēmas valsts ekonomikā.

Vairāku gadu garumā iedzīvotājiem valstī bija dota iespēja dzīvot uz kredīta rēķina. No pirmā acu uzmetiena liekas, ka šajā sakarā nevajadzētu rasties nekādas nopietnas problēmas un draudi ekonomikas stabilitātei, jo kreditēšana pozitīvi ietekmē valsts ekonomikas attīstību un uzlabo iedzīvotāju labklājības līmeni. Arī ārvalstu prakse rāda, ka daudzviet pasaulē sabiedrības subjekti aktīvi iesaistās ilgtermiņa kredītu attiecībās. Vienīgais jautājums, kas šeit rodas – parāda saistību kārtošanas spēja nākotnē un vai naudas masa apgrozībā nepieaug augstākos tempos nekā

preču ražošana un pakalpojumu sniegšana, paaugstinot tādējādi inflācijas līmeni valstī un radot citas ekonomiskas stabilitātes rakstura problēmas.

Visi mēs esam piedzīvojuši Latvijas straujo ekonomisko izaugsmi, kuras dzinēj spēks bija spēcīga iekšzemes pieprasījuma uzturēšana. Iekšējā pieprasījuma dinamika bija noturīga un to nodrošināja ienākumu pieaugums, finanšu sistēmas stabilitāte, kredīta iespēju paplašināšanās, iestāšanās ES, kā arī pozitīvo nākotnes paredzējumu veidošanās valstī. Iekšzemes kopprodukta struktūra rāda, ka strauja pieauguma pamatā bija tirdzniecība, darījumi ar nekustāmo īpašumu, būvniecība, kā arī transports un sakari, kas savukārt liecina par ekonomikas nestabilitāti. Augsts iekšzemes kopprodukta rādītājs būtu atbalstāms tādā gadījumā, ja ekonomika būtu balstīta uz starptautiskām un konkurētspējīgām precēm, ko diemžēl nevar attiecināt uz mūsu valsti. Iekšzemes kopprodukta attīstības tempi Latvijā saglabājās augstā līmenī, kamēr valstī ieplūdināja naudu no ārzemēm - ES fondu līdzekļu veidā, kā arī kredītu veidā, kuru apjomi līdz neilgam laikam auga aptuveni par 60% gadā. Šodien mēs nokļuvām citā realitātē, pasaules finanšu krīzes laikā, kas diemžēl nesola neko labu. Pēc ASV un Islandes no finanšu krīzes pirmās cieta tās valstis, kurām bija maksājumu bilances negatīvais saldo un kuras bija stipri atkarīgas no ārvalstu kapitāla ieplūdes, tai skaitā arī Latvija.

Iekšzemes pieprasījuma straujš pieaugums, pārmērīga kreditēšana, augsta inflācija, maksājumu bilances tekošā konta negatīvais saldo, valsts ārējā parāda pieaugums - aizņemšanās veidā no ārzemēm, saspringta situācija darba tirgū - ekonomiku destabilizējošie faktori bija acīmredzami. Masu informācijas līdzekļos regulāri parādījās ziņas no ārzemju ekspertu puses par ekonomikas pārkaršanas iespējamību Latvijā ar norādi, ka valdībai ir steidzami jāīsteno, lai izvairītos no negatīvām sekām, kuru apmēru neviens nevarēja paredzēt. Bet neviens no valdības lieliem vīriem negribēja ieklausīties ekspertu vārdos, visi turpināja dzīvot pāri savām finansiālām spējām, līdz brīdim, kamēr ASV nesākās krīze hipotekārās kreditēšanas tirgū, kur monetārās politikas īstenošanai ļāva augt hipotekāram burbulim, pateicoties zemām procentu likmēm un nepilnībām hipotekāro aizdevumu regulēšanā. Šodien mēs redzam, ka Latvija atrodas ļoti sarežģītā situācijā, par kuras iemeslu kļuva vesela virkne apstākļu sakritību: pašu kļūdas un pasaules ekonomiskā krīze. Tagad pastāv tikai viens pamatjautājums vai no starptautiskām finanšu iestādēm sniegta finansiālā rakstura palīdzība tiks izmantota racionāli, ar mērķi atdzīvot ekonomiku vai tikai īstermiņa problēmu risināšanai, nedomājot par tālākām sekām.

Ārzemju ekonomisti aktīvi apspriež situāciju Latvijā un uzskata to par sava veida eksperimentu. Līdz šim brīdim nebija gadījumu, lai pie valsts ekonomikas atdzīvīšanās no tik dziļas recesijas netiktu veikta nacionālās valūtas devalvācija. Mūsu valdības lēmums bija samazināt valsts izdevumus un algas apmērus nodarbinātām personām, kas savukārt gala rezultātā nozīmē iekšējo deflāciju. Bet tā ir kontrolējamā un lēna deflācija salīdzinājumā ar ātru

un stihisku devalvāciju. Par galveno argumentu pret devalvāciju bija milzīgs izsniegto kredītu īpatsvars, kas tika izsniegts uzņēmumiem un mājsaimniecībām eiro valūtā, respektīvi, devalvācija novestu pie sabiedrības subjektu masveida bankrotiem. Protams, ka algu samazinājums un bezdarba pieaugums noved pie analogiskām problēmām un kredītu defolta risks pieaugtu tādos pašos tempos. Algas ir samazinātas ne tikai tām mājsaimniecībām, kurām ir kredītsaistības, bet lielākai iedzīvotāju daļai. Ar mazāku algu cilvēki nenoliedzami tērē mazāk, kā arī samazinās valsts ienākumi pievienotās vērtības nodokļa un iedzīvotāju ienākumu nodokļa veidā, bet izdevumi turpina pieaugt, bezdarbnieku pabalstu un komercbanku glābšanas veidā. Rezultātā kreditēšana samazinās, mājsaimniecības pārvērtē savas vajadzību prioritātes, samazinot patēriņu, uzņēmumu peļņa strauji sarūk, jo samazinās iekšējais pieprasījums un beigu beigās valdība atkal būs spiesta samazināt izdevumus un algas, kas savukārt, turpinās kritumu spirālveidīgi uz leju. Tāda situācija draud kļūt par sistemātisku ko ļoti sarežģīti apturēt.

Acīmredzami, ka kreditēšanas pieauguma tempi strauji samazinās, tomēr Latvijas komercbankām ir jāturpina pareizi izvērtēt kredītportfeļa ienesīguma un kvalitātes attiecības, būtisku lomu pievēršot kredītportfeļa risku apzināšanai un efektīvai to pārvaldīšanai. Komercbanku izsniegto aizdevumu kvalitāte pasliktinās. Arvien aktuālāka kļūst problēma, kas saistīta ar kredīta neatdošanas riska palielināšanu. Bankas nav pasargātas no aizņēmēja kredītsaistību neatmaksāšanas riska, kas saistīts gan ar valsts politiku, kredīta procentu likmju izmaiņu dinamiku, valūtas risku, notikumiem pasaules finanšu tirgos un citiem sociālajiem faktoriem.

Līdz ar to pastāvot problēmas aktualitātei, maģistra darba ietvaros autore veiks Latvijas komercbanku kreditēšanas dinamikas analīzi, pētīs kreditēšanas daudzveidību un lomu valsts ekonomikas attīstībā un stabilitātes nodrošināšanā, pievēršot īpašu uzmanību pozitīvām un negatīvām kreditēšanas aspektu pusēm dažādās tautsaimniecības jomās, norādot uz fiskālo un monetāro noteicēju iespējamo rīcību kredītu politikas realizēšanas procesā. Noskaidrojot problēmas svarīgumu, kādu kreditēšana atstāj uz valsts ekonomikas stabilitāti un iespējamo nākotnes attīstības aktivitāti, autore veiks regresijas analīzi ar mērķi noteikt, sakarības ciešumu starp ekonomikas stabilitāti veicinošiem faktoriem un kreditēšanas attīstību.

Maģistra darba **mērķis** ir uz teorētisko atziņu izpēti un statistiskās informācijas analīzes pamata noteikt kreditēšanas lomu Latvijas ekonomikas attīstībā un stabilitātes nodrošināšanā, kā arī izvirzīt priekšlikumus ekonomikas atdzīvināšanas veicināšanai.

Lai sasniegt maģistra darba mērķi autore ir izvirzījusi sekojošus darba uzdevumus:

- zinātniskajā literatūrā izpētīt kreditēšanas būtības, lomas un nepieciešamības ekonomiskajās attiecībās teorētisko pamatojumu;

- zinātniskajā literatūrā izpētīt ekonomikas stabilitātes pamatus, kā arī monetārās un fiskālās politikas īstenošanas teorētiskus aspektus;
- veikt Latvijas komercbanku aktīvu operāciju novērtēšanu, parādot kredītu attiecību nozīmi komercbanku ikdienas darbībā;
- pamatojoties uz statistiskajiem informācijas avotiem izpētīt Latvijas komercbanku kreditēšanas tirgus daudzveidību un veikt to dinamikas analīzi;
- novērtēt, cik efektīvi tiek veikta aizdevumu uzraudzība un kredītriska kontrole Latvijas komercbankās, uzmanību pievēršot būtiskākajiem kredītportfeļa kvalitātes ietekmējošiem faktoriem: procentu likmju dinamikai, aizdevuma valūtai un nodrošinājumam;
- izpētīt situāciju nekustamā īpašuma tirgū, nosakot cenu izmaiņu tendences, kā arī novērtēt kreditēšanās ietekmi uz nekustamā īpašuma cenām valstī;
- veikt kreditēšanas nozīmes analīzi tautsaimniecības nozaru griezumā, noteicot tās nenoliedzamās priekšrocības un iespējamās negatīvās sekas;
- izpētīt un analizēt kreditēšanas attīstības tempu ietekmi uz Latvijas ekonomisko izaugsmi un raksturot kreditēšanas ierobežošanas pasākumus Latvijā;
- apskatīt monetāro un fiskālo politiku noteicēju spējas un rīcību nacionālās ekonomikas funkcionēšanas efektivitātes paaugstināšanā;
- uz praktiskās analīzes pamata parādīt kreditēšanas lomu ekonomikas attīstībā, kā arī prognozēt kreditēšanas attīstības perspektīvas Latvijā;
- uz ekonometrisko metožu analīzes pamata noteikt sakarības ciešumu starp ekonomikas stabilitāti veicinošiem faktoriem un kreditēšanas attīstību;
- izdarīt secinājumus un uz maģistra darbā veiktas analīzes pamata izstrādāt priekšlikumus Latvijas ekonomikas atdzīvināšanas veicināšanai.

Maģistra darba struktūrā ir iekļautas trīs nodaļas, jo attiecīgo darba tematu var aplūkot no vairākām pusēm: no teorētiskās, analītiskās un praktiskās puses. Darba uzbūves struktūra izvēlēta tā, lai sākumā tiktu konstatēti noteicošie dati jeb fakti un procesi, kas valda kreditēšanas tirgū un ekonomikā kopumā, darba gaitu turpinātu datu un rezultātu analīze un prognoze, nobeigumā tiktu izvirzīti priekšlikumi konstatēto problēmu iespējamai novēršanai. Respektīvi, darbā pirmā nodaļa būs veltīta teorētisko jautājumu izpētīšanai, otrā kreditēšanas dinamikas analīzei un ietekmei uz ekonomikas attīstību, savukārt trešā - regresijas analīzei.

Lai īstenotu izvirzītos uzdevumus un spilgtāk akcentētu novērotās kreditēšanas attīstības tendences, autore šajā darbā izmantos ekonomiskās analīzes pētījumu metodes: ekonomisko analīzi, statistisko analīzi (salīdzināšanu, grupēšanu, vidējo un relatīvo lieluma aprēķināšanu, dinamikas rindas), kā arī ekonometrisko analīzi. Analīzes papildināšanai maģistra darbā tiks izmantoti attēli.

Informācijas klāsts par apskatāmo tematu ir diezgan plašs, līdz ar to maģistra darba ietvaros, lai akcentētu acīmredzamas izmaiņas, kas notikušas Latvijas komercbanku sistēmā un valsts ekonomika kopumā, tiek atspoguļoti notikumi no 90.-o gadu sākuma. Kopumā, darbs tiek balstīts uz jaunākajiem un pieejamākajiem statistikas datiem, svarīgākajiem notikumiem Latvijas banku kreditēšanas, politikas un makroekonomikas jomā, kas aptver pētījuma laika posmu no 1994.gada līdz 2008.gadam.

Maģistra darba veidošanā tika izmantota speciālā literatūra, preses izdevumi, Finanšu un Kapitāla Tirgus Komisijas - dati, Latvijas Bankas - dati, Centrālās Statistiskās pārvaldes - dati, Latvijas Republikas likumi, ziņojumi un Finanšu ministrijas pārskati. Līdztekus tam, tika izmantoti kompetentu personu viedokļi, npublicēti materiāli, kā arī publicēti internetā materiāli, kas atspoguļo komercbanku un valsts ekonomikas darbību un attīstību Latvijā.

Darbā atsaucēm lietotas kvadrātiekavas, kur pirmais cipars nozīmē literatūru vai avotu pēc kārtas, bet otrs – lappusi šajā avotā.

1. Vispārēja kredītu attiecību koncepcija un tās ietekme uz ekonomiku

1.1. Kredīta nepieciešamības teorētiskie aspekti

Reālā ekonomiskā dzīve ir piepildīta ar pretimnākošām preces plūsmām un naudas kustību. Visas cilvēces vēstures garumā nauda izpaužas visdažādākās formās: suņu zobi Admirāļu salās; kakao un pupas Dienvidamerikā un Centrālamerikā; kaklarotas no jūras gliemežvākiem Āfrikā, Āzijā un Ziemeļamerikā; vēlāk arī zelts un sudrabs. Šodien mēs uz to skatāmies kā uz vēsturi. Pateicoties cilvēces attīstībai šodien nauda visbiežāk izpaužas papīru formā, tas ir skaidrā naudā un banku kontos, tas ir bezskaidrās naudas formā. [36, 245] Kopš preču ražošanas attīstības laikiem, kad nauda sāk pildīt maksājuma līdzekļa funkciju un apmaiņa „prece - nauda - prece” kļūst par „prece - saistības - nauda” formu, tas ir ar laika nobīdi starp preces pārdošanu un samaksas saņemšanu parādās kredītu nauda. Kredītu nauda uzstājas saistību veidā, kas jādzēš iepriekš noteiktajā termiņā. Rezultātā parādās finanšu - kredītu attiecības, kas regulē šīs maksājumu formas tiesisko pusi. Kredītu naudas izcelsmes pamats ir kredīts.

Kredīta izgudrojums, pēc naudas atklāšanas, ir ģeniāls cilvēces atklājums. Pateicoties kredītam tiek ietaupīts laiks, kas ir nepieciešams, lai apmierinātu privātās un saimnieciskās vajadzības. Uzņēmums, aizņēmēja lomā, var palielināt savus resursus, paplašināt ražošanu, paātrināt ražošanas mērķu sasniegšanu uz papildus vērtības rēķina. Iedzīvotājiem, izmantojot kredītu, ir dubultā iespēja: vai nu pielietot spēju un saņemt papildus resursus biznesa paplašināšanas nolūkā, vai nu paātrināt patēriņa mērķa sasniegšanu, saņemot savā rīcībā tādas mantas un vērtības, kuru īpašuma tiesības būtu iespējams saņemt tikai nākotnē. Kredīts parādās kā atbalsts mūsdienas ekonomikai, kā neatņemams ekonomiskās attīstības elements. To izmanto kā milzīgie uzņēmumi un savienības, tā arī mazas ražošanas, lauksaimnieciskās un tirdzniecības struktūras, kā arī valstis un atsevišķi iedzīvotāji. Kreditori, kuru pārvaldījumā ir brīvie naudas līdzekļi, tikai pateicoties to nodošanai aizņēmējam, ir spējīgi saņemt papildus naudas resursus no tiem. Neapšaubāmi, ka kredīts nes labumu sabiedrībai, bet kredīta iedarbība uz tautsaimniecību tiek vērtēta neviennozīmīgi. Bieži vien speciālisti uzskata, ka kredīts parādās no nabadzības, no īpašuma un resursu trūkuma, kurus pārvalda saimniecības subjekti. Kredīts, no citu speciālistu viedokļa, grauj ekonomiku, jo par to izmantošanu jāmaksā, kas savukārt destabilizē aizņēmēja finansiālo stāvokli un noved pie bankrota. Tik daudzveidīga izpratne par kredīta ietekmi uz ekonomiku ir saistīta ar skaidra priekšstata par kredīta būtības neesamību.

Kredīta izcelsmi var nemeklēt produktu ražošanas sfērā iekšzemes patēriņam, bet gan maiņas sfērā, kur preču pārvaldnieki stāv pretī viens otram kā īpašnieki, juridiski patstāvīgās personas, kas ir gatavas iesaistīties ekonomiskajās attiecībās. Preču maiņa kā preču pārvietošana no rokas rokā, pakalpojumu maiņa ir pamats, kur var rasties un rodas kredītu attiecības. Vērtības kustība tas ir kredītu kustības kodols. [29, 63] Izskatot kredīta būtību un funkcijas, kā arī

nepieciešamību un ietekmi uz ekonomiskajām attiecībām no teorētiska aspekta puses, pirmkārt ir jāpievērš uzmanība tā pirmsākumam.

Kredīta vēstures izcelsme ir attiecināma uz agro sabiedrības attīstības posmu, kad notika īpašumu noslāņošanas un parādījās privatīpašuma jēdziens. Uz maiņas procesa pamata (naudas mainītāji bija pazīstami kopš X gs.) saimniecībā likumsakarīgi attīstījās kredīts. Notikumi viduslaikos liecina par kriminālajiem apstākļiem uz ceļiem, kā arī par naudas papīra formā neesamību. Tirdzniecība tajos laikos bija bīstams nodarbošanās veids. Pirāti jūrā, laupītāji sauszemē bija pierasta parādība. Jāatzīmē, ka tirdzniecību traucēja arī citi faktori, piemēram, augsta nodeva, kas tika ņemta no precēm, kas šķērsoja katras mazas valsts robežu, rezultātā preču cena pat īsajā ceļā dažreiz pieauga vairākās reizēs. Pastāvēja vēl viens šķērslis - katrā mazā valstī tika kalta sava monēta un orientēties šajās naudas sistēmās bija grūti. Līdz ar to palīdzība tika meklēta pie baņķieriem, jeb naudas mainītājiem, kuriem bija savi maiņas punkti dažādās pilsētās. Vēlāk maiņas punktus sāka dēvēt par bankām (no itāļu vārda „banka” - sols, kur parasti satiekas ielu naudas mainītāji). Tirgotājs nododot baņķierim vienā pilsētā iespaidīgu monētu maisu, saņēma pretī neievērojamo un viegli atveramo papīra gabalu, tas ir vekseli, un atbraucot gala punktā bez naudas, lai ceļā neaplaupītu, tirgotājs stādīja priekšā citam baņķierim vekseli un saņēma naudas summu, kas bija ekvivalenta tai pašai naudas summai, ko tirgotājs iemaksāja agrāk. Vekselis bija vēsturiski pirmais kredītu naudas formas veids. Toreiz tirgotāji nenorēķinājās, jo ar vekseļa palīdzību baņķieru grāmatās summas tika vienkārši pārrakstītas no maksātāja lapaspuses uz saņēmēja lapaspusi. Tādā veidā baņķieriem veidojas milzīgi naudas summas uzkrājumi. To baņķieri savukārt laida apgrozībā, dodot parādā par procentiem. Procenti tolaik bija milzīgi, jo baņķieri ļoti riskēja - varēja nesaņemt atpakaļ naudu. Lai parāda samaksa tiktu garantēta, aizdevums tika izsniegts pret īpašuma ķīlu. [26, 236] Tātad vēsturiski fakti liecina, ka jau sen senā vēsturē drošās maiņas pamats bija kredītu attiecības, kas īstenojas tirdzniecības sfērā.

Par kredīta būtību un nepieciešamību savos darbos runāja arī tādi izcili ekonomikas teorijas pamatlicēji kā A.Smīts savā pētījumā „Par dabu un tautas bagātības iemesliem” un D.Rikardo savā darbā „Politiskās ekonomikas sākums”. Līdzekļu aprīte parādās kā konkrētā ekonomiskā bāze, pamatojoties uz kuru parādās un attīstās kredītu attiecības. Līdz ar to varam teikt, ka kredīta izcelsmes un attīstības iespēja ir saistīta ar apgrozījumu un kapitāla aprīti. Pamatkapitāla un apgrozījuma kapitāla kustības procesā notiek kapitāla atbrīvošana. Šos jēdzienus par pamatkapitālu un apgrozījuma kapitālu, tas atšķirības un īpašības pirmo reizi izskaidroja A.Smīts. Šis izcilais cilvēks teica, ka kapitāls ir īsta bagātības forma. Saimniekojot saprātīgi kapitāls tiek izlietots un atgriežas atpakaļ ar peļņu. Kapitāls tiek laicīgi izmantots un tiek atjaunots apgrozībā. Pie veiksmīgas darīšanas vešanas kapitāls var pat palielināties. A.Smīts, kas

bija manufaktūras laikmeta ekonomists un savā pētījumā „Par dabu un tautas bagātības iemesliem” rakstīja: „Kapitālu, kas tiek aizdots par procentiem, var apskatīt kā atvēlējumu no aizdevēja puses aizņēmējam kaut kādas nozīmīgas daļas no gada produkta pie tāda nosacījuma, ka aizņēmējs savukārt aizdevuma termiņa laikā maksās aizdevējam katru gadu nelielu daļu, kas saucas procenti, bet uz norunātā termiņa beigām atgriezīs viņam summu, kas ir vienāda ar to summu, kuru sākotnēji saņēma, kas arī saucas par parāda dzēšanu. Kaut gan nauda monētu vai banknošu formā kopumā kalpo par uzticības pamatu mazai vai lielai daļai no gada produkta atvēlējumam, nauda pati pa sevi atspoguļo kaut ko atšķirīgu no tā, kas tiek nodots pie tās starpniecības”. [35, 152] Lasot šos vārdus ir redzams, ka A.Smīts skaidro kredīta būtību norādot, ka nauda un kredīts tas ir absolūti divas atšķirīgas lietas.

D.Rikardo, kas bija A.Smīta pēctecis un ražošanas apvērsuma laikmeta ekonomists rakstīja: „Griešanās pēc banku aizdevumiem ir atkarīga no peļņas normas, kuru var saņemt ar šīs naudas palīdzību un procenta normas, pēc kuras banka aizdod savu naudu salīdzināšanas. Ja banka iekasē mazāko procentu, nekā tā tirgus norma, tad nav ierobežojumu summai, kuru banka varētu izlietot tādā veidā, bet ja procenti ir augstāki par tirgus normu, tad tikai izšķērdētāji un naudas tērētāji būtu ar mieru aizņemties naudu”. [34, 81] D.Rikardo norāda uz to, ka no kredītu attiecībām labumu gūst kā viena darījuma puse, tā arī otra, akcentējot mūsu uzmanību uz saņemtās peļņas normas un maksājama procenta normas fakta salīdzināšanas. Tātad tikai pie noteiktiem apstākļiem darījuma puses būs ieinteresētas sadarboties zināmu laika periodu.

Jebkuras teorijas domas attīstība nozīmē ilgstošu procesu ar saviem atklājumiem, vairāku leģendāro cilvēku teorijām un kritikām, papildinājumiem un nepārtrauktām pārmaiņām uz kuru sasniegtajiem rezultātiem mēs skatāmies šodien kā uz vēsturi. Nauda, kredīts un bankas jau vairāku gadsimtu garumā ir kļuvušas par neatņemamiem atribūtiem mūsdienu civilizācijā. To funkcionēšana ļauj savienot vienotā, nepārtrauktā procesā ražošanu, sadali, apmaiņu un sabiedriskā produkta patēriņu. Bez tas izmantošanas nevar apieties neviens saimnieciskās darbības subjekts. Katram cilvēkam savā dzīves laikā neapšaubāmi nācies periodiski vai atsevišķos gadījumos pat pastāvīgi griezties pie banku pakalpojumiem. Bankas akumulējot uz laiku neizmantotus, brīvus naudas resursus, pārdala tos starp reģioniem un nozarēm, starp dažāda specializācijas profila uzņēmumiem un iedzīvotājiem, apgāda ekonomiku ar papildus kapitālu un ar „enerģētiskajiem” resursiem, rezultātā radot pamatu sabiedrības bagātības pavairošanai. Nauda un kredīts parādās kā sarežģītas organizācijas, tie rada sarežģītus ekonomiskus sakarus, tie ir spējīgi kā atvieglot apmaiņas procesu, tā arī rādīt zināmus šķēršļus produkta virzīšanas ceļā.

Laika gaitā kredīts kļūst par neatņemamu atribūtu preču saimniecībā. Kredītu ņem ne tāpēc kā aizņēmējs ir nabadzīgs, bet tāpēc kā objektīva apgrozījuma un kapitāla aprites dēļ viņam pilnā apmērā nepietiek pašu līdzekļi. Jāatzīmē, ka pašu līdzekļus nav racionāli uzkrāt, jo tie visu

laiku atrodas nepārtrauktā kustībā, aprītē. Sabiedrība ir ieinteresēta, lai atbrīvotie līdzekļi netiktu iesaldēti, kā arī, lai ekonomika nepārtraukti attīstītos paplašinātajos mērogos. Apgrozījums un kapitāla aprīte pilnā mērā neizskaidro objektīvu kredīta nepieciešamību. Apgrozījuma nevienmērība tikai raksturo atbrīvoto līdzekļu faktu vienā posmā un patēriņa nepieciešamību pēc tiem citā posmā. Respektīvi, kapitāla apgrozījumā pastāv iespēja kredītu attiecību rašanos. Lai kredītu iespējamība kļūtu par realitāti ir nepieciešami noteikti nosacījumi. Pirmkārt - kredīta darījumu dalībnieki, proti, aizdevējs un aizņēmējs, kuri ir juridiski patstāvīgi subjekti, kas garantē saistību izpildīšanu pilnā apmērā. Otrkārt - kredīts kļūst nepieciešams tikai tādā gadījumā, ja notiek aizdevēja un aizņēmēja interešu sakritība. [32, 56] No tā izriet, ka kreditēšana ir izdevīga gan aizdevējam, gan kredītu ņēmējam, par ko arī rakstīja D.Rikardo savos darbos. Jāatzīmē, ka daudz pētījumu ir veltīts kredītam. Šo sarežģītu instrumentu var noraksturot no dažādām pusēm. Kredīts kā ekonomiskā kategorija ir tapis no latīņu vārda „creditum” - naudas vai preces aizdevums parasti ar procentu nomaksu. Tai pat laikā „creditum” tiek tulkots arī kā uzticos, paļaujos un tiek realizēts uz sekojošo principu pamatā:

- steidzamība;
- atgriezeniskums;
- maksājuma esamība;
- materiālā nodrošināšana;
- mērķa ievirze.

Lasot vairāku autoru domas par kredīta rašanas nepieciešamību, to būtību, funkcijām un lomu kādu tas spēlē tirgus ekonomiskajās attiecībās, var konstatēt, ka autoru domas sakrīt. Būtība paliek būtība, lai kurā pasaules maliņā mēs neatrastos. Līdz ar to pamēģināsim atspoguļot galvenās domas par kredītu lietām un kredītu attiecībām ekonomikā no pasaules teorētiku puses. Respektīvi, ka tika iepriekš noskaidrots, tad pamatkapitāla un aprītes kapitāla apgrozījuma nevienmērīgums ražošanas procesā, tas ir ražošanas un apgrozījuma dažāds laiks, kura rezultātā rodas pretrunas starp atbrīvoto līdzekļu esamību vieniem uzņēmējiem un nepieciešamības pēc papildus līdzekļiem uz zināmu laiku periodu citiem, tiek atrisināts ar kredīta attiecību palīdzību. Ar kredīta mehānisma palīdzību kapitāla svārstības tiek elastīgi regulētas un uzņēmumi saņem nepieciešamo līdzekļu apjomu normālajam darbam. Jāatzīmē, ka kredīts ir nepieciešams apgrozījuma kapitāla veidošanas procesā īpaši tādos uzņēmumos, kuriem ir sezonālās piegādes, ražošanas vai realizācijas nosacījumi. Kredīts šiem uzņēmumiem ir nepieciešams laicīgo rezervju veidošanai. Nevar neatzīmēt kredīta nepieciešamību arī investīciju jomā, tas ir pamatfondu atražošanā. Kredīta īpašība aizsteigties nākotnes ienākumos - nodrošina kapitālieguldījumu īstenošanu vēl pirms tam, kā saimniekojošais subjekts uzkrās peļņu un amortizāciju investīcijām. Pašu un aizņemtā kapitāla apvienošana, ļauj operatīvi reaģēt uz tehnoloģisko progresu, ātri

īstenot izdevumus jauno tehnisko jauninājumu ieviešanai. Runājot par kredīta nozīmi ekonomisko attiecību attīstībā starp nozarēm un reģioniem, kā arī runājot par kredīta nozīmi ražošanas efektivitātes paaugstināšanā, ir nepieciešams parādīt kredīta lomu ienākumu un peļņas izveidošanas un izmantošanas procesā. Lieta ir tāda, ka kredīts apkalpo izveidošanas, pārdales un ienākumu izmantošanas procesu. Kredīts un kredītu sistēma, kas apkalpo līdzekļu apgrozījumu, ņem līdzdalību iekšzemes kopprodukta pārdalē. Bez kredīta funkcionēšanas nebūtu iespējams realizēt pārdalīšanas procesu.

Kredīta nepieciešamība izpaužas arī tajā apstākļī, ka uz tā pamata tiek īstenota naudas emisija kā maksājuma līdzekļu forma. Tātad tēlaini izteicoties var teikt, ka pēc būtības kredīts ir visas naudas „tēvs”, savukārt emisija parādās „mātes” lomā. Jebkura emisija skaidrās vai bezskaidrās naudas formā ir kredītu operāciju rezultāts. Emisijas pieaugums nozīmē aizdevuma fonda resursu pieaugumu. Loģiski, ka attiecīgajam resursam jābūt stingri ierobežotam no normālās naudas apgrozījuma vajadzību puses, ņemot vērā naudas apgrozījuma likuma darbību. Tai pat laikā jāatzīmē, ka banku starpniecības mehānismam, brīvo naudas līdzekļu mobilizācijas un to izvietošanas procesā kredītu formā, raksturīgas savā ziņā pretrunīgās iezīmes. No vienas puses komercbanku iespēja veidot naudu kredītu izsniegšanas veidā ir liela nozīme ekonomikai, paplašinot ar kredīta palīdzību subjektu ražošanas iespējas bez iepriekšējās līdzekļu uzkrāšanas. No citas puses saimniecībām ir vajadzības pēc nepieciešamas naudas piegādes, bet ne pārmērīgās tās piegādes. Ja naudas daudzums apgrozībā pieaugs augstākiem tempiem nekā preču ražošana un pakalpojumu sniegšana, rezultātā parādīsies inflācija ar tās negatīvo ietekmi uz visām ekonomikas attīstības pusēm. Nav jābūt arī naudas daudzuma atpaliķšanai no ražošanas vajadzībām. Bankas nespējība apmierināt pamatotas klientu vajadzības novedīs pie izdevīgu operāciju zaudēšanas no bankas puses un beigu beigās novedīs līdz iespējamam bankas bankrotam.

Kredīta būtība slēpjas sabiedriskajās attiecībās, kas ir saistītas ar vērtības kustību. Ir nenoliedzami, ka ekonomikas izaugsmi un ar saimniecības attīstību palielinās arī kredītu resursu apmērs. Līdz ar to jānorāda, ka kreditēšanas resursu sastāvā jeb aizdevumu fondā ietilps:

- uzņēmumu un organizāciju naudas rezerves, kas atbrīvojas kapitāla apgrozījuma procesā;
- naudas rezerves speciālo fondu veidā, kā arī amortizāciju atskaitījumu fonds, kas tiek izmantots kapitālieguldījumu nolūkā;
- valsts naudas rezerve, kas sastāv no tekošajiem naudas resursiem budžetā;
- naudas līdzekļu fonds, kas ir speciāli veltīts kredītu attiecību attīstībai (piemēram, ilglaicīgai kapitālieguldījumu kreditēšanai);
- iedzīvotāju naudas uzkrājumi, kas tiek akumulēti bankās;

- naudas zīmju emisijas, ko īsteno saskaņā ar skaidrās naudas apgrozījuma vajadzības pieaugumu.

Kredīts pilda svarīgas funkcijas, lai uzturētu mikro un makroekonomisko līdzsvaru. „Banku produkciju” ir grūti aprakstīt, bet tieši tā lielākoties maina vērtību sakarus. Ar kredīta palīdzību tiek īstenota kapitāla pārdale starp dažādām nozarēm un uzņēmumiem saskaņā ar tirgus konjunktūras maiņu un ražošanas optimizācijas nepieciešamību. Galvenie kredītēšanas principi - steidzamība un atgriezeniskums ļauj kredītam uzstāties efektīvā disciplinējošā tirgus mehānisma līdzekļa lomā.

Pie kredīta būtības atklāšanas, uzticēšanās, parādās kā diezgan ievērojams raksturojums. Pastāv uzskats, ka kredītu attiecības tas ir vispirms uzticēšanās. Stāsta, ka vienreiz pie slavenā baņķiera Rotšilda atnāca nepazīstams jauns cilvēks un palūdza aizdot naudu 1 milj. ASV dolāru apmērā. Baņķieris ļoti simpātizējot un uzticoties jaunam cilvēkam, aizdeva viņam šo naudu uz kredīta. Kredītā galvenais, kā atzīmēja Rotšilds ir uzticēšanās. Pietiekoši daudz ir arī citu viedokļu atbalstītāju. Tā vācu ekonomists un profesors V.Leksis, kas ir pazīstams pēc daudziem darbiem naudas, kredīta, apdrošināšanas un statistikas teorijas jomā, kategoriski apgalvoja, ka aizdevēja uzticēšanās kredīta būtībai nav nekādas nozīmes. [30, 125] Ikdienas pieredze rāda, ka aizdevēji neuzticas savai aizņēmēja maksāspējai, tāpēc viņi pieprasa garantijas, lai tādējādi nodrošinātu savas intereses pret iespējamām zaudējumiem, kas ir saistīti ar kredītu attiecībām. Divu slaveno cilvēku, praktiķa un teorētiķa, absolūti atšķirīgi viedokļi. Kā tas neliksies savādi, bet katram no viņiem ir sava patiesība. Baņķierim - praktiķim būtu pret dabiski aizdot cilvēkam naudu, kuram viņš neuzticas. Kāda jēga strādāt ar zaudējumiem? Paradoksāli ir tas, ka V.Leksim arī ir taisnība. V.Leksis neapgalvo, ka uzticēšanās vispār neraksturo kredīta būtību, viņš tikai pamana, ka uzticēšanās kredītam nespēlē to noteicošo nozīmi. Tādējādi uzticēšanās parādās kā neatņemama kredīta īpašība.

Kredīta vieta un loma sabiedrības ekonomiskajā sistēmā nosakās vispirms pēc tā izpildāmām funkcijām kā vispārējā, tā arī izvēles rakstura. Kredīta funkcijas atspoguļo tā būtību. Funkcijām ir objektīvs raksturs un tās parāda mijiedarbību ar ārējo jomu. Tātad izšķir sekojošas kredītu funkcijas:

1. **pārdales funkcija.** Tirgus ekonomikas apstākļos kredīts pārvieto naudas kapitālu no vienas saimniecības darbības jomas citās, nodrošinot pēdējām augstāku peļņu. Šis pārdales process aizskar ne tikai iekšzemes kopprodukta un nacionālā ienākuma vērtību, bet arī nacionālās bagātības vērtību atsevišķos periodos.

Kredīts uzstājas kā stihisks regulators makroekonomiskā līmenī, pārdalot vērtību, kas ir laicīgi atbrīvota starp nozarēm, teritorijām. Atsevišķos gadījumos pārdales funkcija var izraisīt tirgus struktūras disproporciju, kad kapitāls ar kredītu sistēmas palīdzību pārplūst no ražošanas

sektora apgrozījuma jomā. Tāpēc viens no valsts svarīgākajiem uzdevumiem kredītu sistēmas regulēšanas jomā - racionālā ekonomikas prioritāšu noteikšana un piesaistīto kredītu resursu stimulēšana tajās nozarēs un reģionos, kuru paātrinātā attīstība objektīvi ir nepieciešama no nacionālo interešu puses, nevis no atsevišķo saimniecības subjektu izdevīguma puses. Maģistra darba praktiskajā daļā šai kredītu pārdales funkcijai pievērsīsim īpašu uzmanību ar nolūku noskaidrot un parādīt Latvijas reālo situāciju kreditēšanas tirgū.

2. **apgrozījuma izmaksu taupīšana.** Praktiskā šīs funkcijas īstenošana cieši sasaucās ar kredīta ekonomisko būtību, kuras pirmavots ir finanšu resursi, kas laicīgi atbrīvojas ražošanas un tirdzniecības kapitāla apgrozījuma procesā. Laika nobīde starp saimniecības subjektu naudas resursu piegādi un izlietošanu var noteikt ne tikai kā pārpalikumu, bet arī kā finanšu resursu iztrūkumu. Tieši tāpēc tik plaši izplatījās aizdevumi pašu apgrozījuma līdzekļu trūkuma segšanai, kurus izmanto gandrīz visas aizņēmēju grupas un kas nodrošina būtisku kapitāla apgrozības paātrināšanos, līdz ar to arī kopējo izmaksu apgrozījuma taupīšanu.
3. **skaidrās naudas aizvietošana ar kredītu naudu.** Kredīts paātrina ne tikai preču, bet arī naudas apgrozījumu, izspiežot no tā skaidro naudu. Naudas apgrozījuma sfērā parādās tādi kredītu instrumenti kā vekseli, čeki, kredītkartes. Skaidrās naudas aizvietošanas rezultātā ar bezskaidrām operācijām vienkāršojas ekonomisko attiecību mehānisms iekšzemes un starptautiskajā tirgū, kā arī paātrinās naudas apgrozījums. Svarīgāko lomu šajā aspektā spēlē komerciālais kredīts, kas ir nepieciešamais elements mūsdienīgo preču apmaiņas attiecībās.
4. **kapitāla koncentrācijas paātrināšana.** Ražošanas attīstība ir saistīta ar kapitāla koncentrācijas procesu. Aizdevuma kapitāls ļauj uzņēmējam paplašināt ražošanas apjomus un papildus peļņu. Neskatoties uz to, ka jāmaksā procenti par kredīta izmantošanu, kapitāla piesaiste uz aizdevuma nosacījumiem vienmēr ir izdevīgāks variants. Kapitāla koncentrācija pat nelielos apjomos nes pozitīvus ekonomiskus rezultātus.
5. **stimulējošā funkcija.** Kredītu attiecības, kas paredz laicīgās aizdevuma vērtības atgriešanu ar zināmu pieaugumu peļņas procenta veidā, mudina aizņēmēju izmantot aizdevumu apdomīgi un racionālāk pārvaldīt savu saimniecību pretstatā subsīdijām un dotācijām, kas Latvijā pēdējos laikos iedziļinās arvien efektīvāk. Kredīts ne tikai mudina paplašināt ražošanas apjomus, bet arī liek aizņēmējam veicināt jauninājumus zinātnisko izstrādājumu formā ieviešot tos ražošanas procesā. Kopumā kredītu attiecības paātrina zinātniski tehnisko progresu. [27, 45]

1.2. Kreditēšanas loma stabilas ekonomikas attīstības nodrošināšanā

Valsts ekonomikas attīstībā kreditēšana spēlē būtisko lomu, kas savukārt tiek raksturota ar rezultātiem, kuri parādās kredītam funkcionējot visa sabiedrības subjektu labā: tādu kā privātpersonu, saimniekojošo subjektu, valsts labā. Kreditēšanas lomu tirgus ekonomikā ir grūti pārvērtēt. Kredīts nodrošina naudas kapitāla transformēšanu aizdevuma kapitālā un izsaka attiecības starp aizdevēju un aizņēmēju. Kāpēc kreditēšana ir nepieciešama ekonomikā un kādu ietekmi tā atstāj uz valsts ekonomikas attīstību kopumā? Uz šiem jautājumiem palīdzēs atbildēt argumenti, ko maģistra darba autore izskatīs vēlāk, bet vispirms noskaidrosim stabilās ekonomikas attīstības priekšnoteikumus un tās īstenošanai pielietojamos instrumentus.

Mūsdienu pasaule - ir vispusīgu un visvarenu preču naudas attiecību pasaule. Tās ir absolūti visur jebkuras valsts dzīvē un tās darbībā starptautiskajā arēnā. Ekonomikā nesadalāmā kompleksā darbojas materiālo labumu, pakalpojumu un dvēseles bagātību ražošana, sadalīšana, maiņa un patēriņš. Ekonomika ir konkrētas sabiedrības vēsturiskās attīstības produkts un tai pastāv sava seja: privāta, jaukta, valsts utt. Valsts ekonomika kā nedalāms organisms tiek raksturota ar sekojošām pazīmēm:

1. kopējā ekonomiskā telpa ar vienotu likumdošanu, vienotu naudas vienību, kopīgu naudas vienību, vienotu monetāro politiku un finanšu sistēmu;
2. ciešu ekonomisko sakaru esamība starp saimniekojošiem subjektiem ar kopējo ražošanas kontūru;
3. teritoriālā vienotība ar kopīgo ekonomisko centru, kas pilda regulējošo un koordinējošo lomu.

Nacionālajā ekonomikā katrs subjekts, vai tā ir saimniecība, vai firma, reģions, vai valsts, iesaistoties ekonomiskajā telpā cenšas panākt savu interesi. Interesu saskaņošana tiek panākta ar ekonomisko likumu palīdzību: katram indivīdam pastāvēt savai interesei vienlaicīgi palīdz sasniegt lielāko labumu visiem. Jebkura valsts ekonomika tiecas pie stabilitātes nodrošinot:

1. nacionālās ražošanas un pakalpojumu stabilu apjoma pieaugumu;
2. augstu un stabilu nodarbinātības līmeni;
3. stabilu cenu un nacionālās valūtas kursa līmeni;
4. ārvalstu investīciju apjoma pieaugumu;
5. ārējās bilances stabilitātes uzturēšanu, īpašu uzmanību pievēršot eksporta attīstībai;
6. mazā un vidējā biznesa atbalstīšanu un attīstības veicināšanu;
7. pārdomātās un uz ekonomikas attīstību vērstu fiskālās un monetārās politikas īstenošanu.

Definētie mērķi tiek sasniegti izmantojot noteiktus makroekonomiskās regulēšanas instrumentus, kuru neatņemamas sastāvdaļas lomā parādās kredīta nauda. Jāatzīmē, ka vairāku valstu eksperti pārdomāto kreditēšanas īstenošanu salīdzina ar dzīvā organisma asinsvadu sistēmu, jo bez

kredīta resursiem nevar panākt ekonomikas ilgtermiņu attīstību un līdz ar to arī valsts iedzīvotāju labklājību kopumā. Toties, gribētos apstāties pie šā apgalvojuma un daļēji noraidīt pozitīvo kreditēšanas ietekmi uz ekonomiku, ko mūsdienās uzskatāmi var redzēt ne tikai valsts robežās, bet arī visā pasaulē. Aktīvas kreditēšanas pozitīvas un negatīvas sekas detalizēti tiek analizētas otrajā maģistra darba daļā, pamatojoties uz reālajiem Latvijas ekonomikas faktiem. Norādot uz vairākiem stabilas ekonomikas nodrošināšanas faktoriem, maģistra darba autore trešajā daļā mēģinās parādīt ar ekonometrisku analīzes metožu palīdzību, kādu tad reāli ietekmi būtisku vai vāju atstāj uz šiem procesiem kreditēšana valstī, kā arī mēģinās parādīt, kādi faktori veicina ekonomikas straujāku attīstību, par ko pirmkārt liecina iekšzemes produkta pieauguma tempi. Bet atgriežoties pie makroekonomiskiem regulēšanas instrumentiem, jāsaka, ka no teorētiska aspekta puses par tādiem uzskata:

- Fiskālo politiku - ar ko saprot pastāvīgu valsts iejaukšanos ekonomiskajos procesos un parādībās ar mērķi regulēt to noriti.

Tas ir pasākumu kopums nodokļu jomā, kas ir vērsts uz valsts budžeta ieņēmumu daļas veidošanu, visas nacionālās ekonomikas funkcionēšanas efektivitātes paaugstināšanu, ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanu, iedzīvotāju nodarbinātību un naudas aprites stabilitāti. Valsts ir spēcīga ar savām finansēm, ekonomiskās izaugsmes un nacionālās ekonomikas stabilitātes pamatā atrodas efektīvā valsts finanšu politika, kas ir vienmēr mobila un vērsta uz lielo ekonomisko programmu atrisināšanu: uzņēmēju un mazā biznesa saimniecisko aktivitāšu stimulēšana, lai pārvarētu bezdarbu un inflāciju valstī. Jāatzīmē, ka attīstītajās valstīs ar budžeta palīdzību tiek sadalīta aptuveni 1/5 daļa no iekšzemes kopprodukta vai 40-50% no gada nacionālā ienākuma. Tādi līdzekļi ļauj veikt ražošanas struktūras pārbūvi, apgūt jaunākās tehnoloģijas un attīstīt liela mēroga zinātniski tehniskās programmas. Jāatzīmē, ka mazais un vidējais bizness ir vairāku valstu ekonomikas stabilitātes pamats. Līdz ar to valstij, īstenojot fiskālo politiku, ir jāatbalsta uzņēmējdarbība un jāveicina tā darbība. Respektīvi, izstrādājot mazo un vidējo uzņēmumu atbalsta pasākumus, valdībai būtu jāparedz eksporta, kā viena no iekšzemes kopprodukta pieauguma galvenajiem faktoriem, stimulēšanas pasākumi, ieskaitot eksporta netiešu atbalstu – piemēram, garantēšanu, kreditēšanu, subsidēšanu utt. Ja valsts vēlas realizēt savu potenciālu, tās rīcībā jābūt mehānisms, kas ir spējīgs piesaistīt uzkrājumus un novirzīt tos investīciju projektos, valsts bagātības pavairošanā. Jāatzīmē, ka tirgus ekonomikas apstākļos šo funkciju pilda kapitāla tirgus.

- Monetāro politiku – politika, kas ir vērsta uz finanšu stabilitātes sasniegšanu un saglabāšanu, pirmkārt, nacionālās valūtas kursa nostiprināšanu un valsts maksājumu bilances stabilitātes nodrošināšanu.

Monetārās politikas pamatmērķis ir palīdzība ekonomikai sasniegt kopējo ražošanas līmeni, kas tiek raksturots ar pilnīgo nodarbinātību un cenas stabilitāti. Ar monetāro politiku saprot naudas piedāvājuma izmaiņas ar mērķi nodrošināt stabilitāti ekonomika kopumā. Neregulējamā komercbanku darbība var novest pie cikliskām uzņēmējdarbības aktivitāšu svārstībām, tas ir inflācijas laikos tiem ir izdevīgi palielināt naudas piedāvājumu, bet depresijas periodā samazināt, līdz ar to tikai padziļinot krīzi. Tāpēc ir nepieciešama valsts naudas apgrozījuma līdzsvarotā regulēšanas politika. Galveno koordinēšanas un regulēšanas iestādes lomu visā valsts monetārā sistēmā pilda Centrālā Banka. Galvenais Centrālās Bankas monetārās politikas uzdevums ir uzturēt stabilo nacionālās valūtas pirktspēju un nodrošināt elastīgo maksājumu un norēķinu sistēmu. Tai pat laikā Centrālās Bankas politika ir viena no svarīgākām visas valsts ekonomikas regulēšanas daļām. XX.gs. otrajā pusē ir izveidojies ekonomikas regulēšanas mērķu „maģiskais četrstūris” - ekonomiskās izaugsmes tempu nodrošināšana, stabilā nacionālā valūta, nodarbinātības un maksājumu bilances līdzsvars. Jāatzīmē, ka pēdējos gados tiem ir pievienojies ekoloģiskās līdzsvarotības sasniegšanas uzdevums. Centrālā Banka īstenojot monetāro politiku neapšaubāmi iedarbojas uz komercbanku kredītdarbību un virzot regulēšanu uz ekonomikas kreditēšanas paplašināšanu vai sašaurināšanos, tādā veidā sasniedz stabilo iekšējās ekonomikas attīstību, nostiprinot naudas apgrozību un iekšējo ekonomisko procesu sabalansētību. Tādā veidā iedarbošanās uz kreditēšanu ļauj sasniegt dziļākus tautsaimniecības stratēģiskus attīstības uzdevumus kopumā. Izmantojot monetāro regulēšanu valsts cenšas mīkstināt ekonomiskās krīzes, noturēt inflācijas izaugsmi, konjunktūras uzturēšanas mērķi valsts izmanto kredītu, lai stimulētu kapitālieguldījumu dažādās valsts ekonomikas nozarēs. Naudas piedāvājumam tirgū ir īpaši liela loma ekonomikā. Tas ir secināms no slavena maiņas vienādojuma: $M \cdot Y = P \cdot G$. Atbilstoši vienādojumam pastāv likumsakarība starp naudas masas apjomu (M), naudas aprites ātrumu (Y), produkcijas izlaidi (G) un cenu līmeni (P).

- Ārējās tirdzniecības politiku (investīciju un tirdzniecības politika, maiņas kursa regulēšana utt.).

Runājot par investīcijas politikas īstenošanu, jāatzīmē, ka investīciju pieaugums veicina ražošanas un nacionāla ienākuma izaugsmi, rada papildus darbaspēka iesaistīšanos ražošanā, rezultātā palielinoties nodarbinātības līmenim, kopā ar to ienākumam un patēriņam valstī. Ekonomika automātiski neregulē investīciju aktivitāti un uzkrājumus. Sarežģītajā attīstītajā ekonomikā tā ir valsts funkcija, pie tam tās iejaukšanās jābūt prognozētai un modelētai, kā īstermiņā tā arī ilgtermiņā, respektīvi, zinātniski pamatotai. Investīciju politikas efektivitāte kalpo par ekonomiskās sistēmas funkcionēšanas stabilitātes indikatoru un atspoguļo materiālās ražošanas efektivitātes līmeni. Tādos apstākļos kad atsevišķās valsts ekonomika tiek cieši integrēta pasaules ekonomikā, ārējā joma un tie milzīgie resursi, kas atrodas finanšu tirgos,

sniedz plašas iespējas ekonomiskās izaugsmes finansēšanai. To ielūde valstī liecina par uzticības paaugstināšanu ekonomikai, kas kopumā pozitīvi ietekmē ekonomisko klimatu. Tai pat laikā šie resursi ir viegli ietekmējami atkarībā no pasaules svārstību konjunktūras, kā arī no politisko faktoru ietekmes un var pietiekami īsā laikā tikt aizpludināti no valsts, ar to pašu radot krīzes situāciju valūtas un finanšu tirgos, ar to pašu pakļaujot riskam nacionālās ekonomikas stabilitāti kopumā, kas var uz ilgu laiku apturēt ekonomisko izaugsmi. [34, 96]

Nacionālās bagātības, sabiedrībai vajadzīgo un peļņu nesošo preču un pakalpojumu pieaugums, kā arī efektīva cilvēkresursu un materiālo resursu izmantošana ir kopīgs valsts ekonomikas funkcionēšanas rezultāts. Kopīga tirgus ekonomikas likumsakarība ir tās attīstības cikliskums: no augšupejas uz kritumu, pēc tam seko stagnācijas periods ražošanā un lietišķajā dzīvē (depresija), kas tiek nomainīts ar atdzīvināšanos un augšupeju. Respektīvi, šo ekonomikas attīstības cikliskumu, mēs varam vērot arī mūsdienās apstākļos visā pasaulē. Krīzes sāka periodiski atkārtoties no 1825.gada. Tirgus ekonomikas cikliskums ir noteikts ar dažādiem objektīviem faktoriem. Cikliskuma materiālais pamats ir fiziskā pamatkapitāla atjaunošana, kaut gan par stimulējošo faktoru var būt paši dažādākie iemesli un jo īpaši monetārie satricinājumi. Krīzēm seko līdzīgs bezdarbs, monetārās sistēmas satricinājumi, bankroti, iedzīvotāju dzīves līmeņa krišanās. Valstīm krīžu laikos jāizdara viss iespējamais, lai saglabātu ekonomikas izaugsmes tempu un visu valsts sektoru stabilu attīstību. Proti, ražošanas, lauksaimniecības, transporta, būvniecības un tirdzniecības attīstību. Jāatzīmē, ka makroekonomiskās stabilitātes uzturēšana ir veiksmīgās ekonomikas attīstības pamats, tai pat laikā politiskā un ekonomiskā stabilitāte ir dzīves kvalitātes paaugstināšanas priekšnoteikums.

Atgriežoties pie iepriekš uzvirzīta jautājuma, attiecībā uz kreditēšanas nepieciešamību un ietekmi uz ekonomikas attīstību, jāsaka, ka pateicoties kreditēšanai privāta sektora un valsts sektora brīvie naudas līdzekļi un uzņēmumu ienākumi tiek akumulēti un pārveidoti aizdevumu kapitāla formā, kas savukārt nododas izmantošanai par samaksu uz noteiktu laika posmu. Kapitāls fiziski, ražošanas līdzekļu veidā, nevar tikt nodots no vienas nozares citās. Šis process parasti realizējas naudas kapitāla kustības formā. Līdz ar to kreditēšana tirgus ekonomiskajās attiecībās ir nepieciešama pirmkārt, kā elastīgs mehānisms kapitāla novirzei no vienas nozares otrā un peļņas normas izlīdzināšanai. Kreditēšana atrisina domstarpības starp brīvā kapitāla pārejas nepieciešamību no vienas ražošanas nozares citās un ražošanas kapitāla nostiprināšanos noteiktā dabiskā formā. Tā ļauj arī pārvarēt individuālā kapitāla ierobežojumu. Tai pat laikā kreditēšana ir nepieciešama, lai uzturētu darbojošo uzņēmumu apgrozījuma fondu nepārtrauktību, kā arī lai apkalpotu ražošanas preču realizācijas procesu, kas īpaši ir svarīgs moments tirgus attiecību tapšanas procesā. Aizdevuma kapitāls pārdalās starp nozarēm, virzoties uz tām tirgus jomām, kas nodrošina lielāku peļņas saņemšanu vai kurām tiek dota priekšroka

saskaņā ar kopējām nacionālajām programmām. Kreditēšana ir spējīga aktīvi iedarboties uz naudas masas apjomu un struktūru, uz maksājuma apgrozījumu, kā arī uz naudas aprites ātrumu. Pateicoties kreditēšanai notiek daudz ātrāks peļņas kapitalizācijas process, respektīvi, ražošanas koncentrācija. Kredīta nauda stimulē ražošanas spēku attīstību, paātrina kapitāla avotu veidošanas procesu ražošanas paplašināšanas nolūkā uz zinātnes tehniskā progresa pamata. Regulējot aizņēmēju piekļūšanu aizdevuma kapitāla tirgum, sniedzot valsts garantijas un atvieglojumus, valsts tādējādi orientē bankas kreditēt pirmkārt tos uzņēmumus un nozares, kuru darbība atbilst kopējai nacionālai sociāli ekonomiskās attīstības programmas īstenošanai. Bez kredīta atbalsta nav iespējams nodrošināt ātro un civilizēto zemnieku saimniecības izveidošanu, mazo un vidējo uzņēmumu izveidošanu, citu veidu uzņēmējdarbības ieviešanu valsts iekšienē un starpvalstu ekonomiskajā telpā. Ekonomikas funkcionēšanas efektivitātes paaugstināšanu, nepieciešamas infrastruktūras izveidošanu nav iespējams nodrošināt bez kredītu attiecību pielietošanas un tālākas izmantošanas. [36, 169]

Runājot par kreditēšanas lomu ekonomikā, jāsaprot, ka kredīts kā ekonomiskā kategorija kalpo par aktīvu valsts regulēšanas objektu. Valsts mērķi kreditēšanas regulēšanas procesā var būt dažādi. Kaut gan no pirmā acu uzmetiena valsts politika izpaužas kā tiešā ietekme uz komercbanku darbību un tiek virzīta uz ekonomikas kreditēšanas paplašināšanos vai sašaurināšanos, tā cenšas sasniegt iekšzemes ekonomikas stabilo izaugsmi, naudas apgrozījuma nostiprināšanos, kā arī eksportētāju atbalstīšanu iekšējā un ārējā tirgū. Tādā veidā, iedarbība uz kreditēšanas politiku kopumā ļauj sasniegt beigu beigās daudz dziļākus ekonomikas attīstības stratēģiskus uzdevumus. Piemēram, brīvo naudas līdzekļu trūkums uzņēmumam apgrūtina komercdarījumu īstenošanu, iekšējās investīcijas, valsts nodarbinātības uzturēšanu. No otras puses pārmērīgai naudas masai apgrozībā ir zināmi savi trūkumi: notiek nacionālās valūtas devalvācija, kas savukārt izpaužas preču un pakalpojumu tirgus cenas pieaugumā, iedzīvotāju dzīves līmeņa samazināšanos, valsts valūtas stāvokļa pasliktināšanos. Atbilstoši, pirmajā gadījumā valsts politika tiks orientēta uz banku kreditēšanas darbības paplašināšanos (stimulējošā monetārā politika), savukārt otrajā gadījumā - uz tās sašaurināšanos un pārejas pie „dārgās naudas” politikas (ierobežojošā monetārā politikas).

Tagad noskaidrosim ko sevī ietver abas šīs politikas un kāds ir to īstenošanas mehānisms. Pieņemsim, ka ekonomika ir saskārusies ar bezdarbu un cenu samazinājumu. Tātad ir nepieciešams palielināt naudas piedāvājumu. Lai sasniegšu iepriekš noteikto mērķi ir jāīsteno „lētās naudas” politika, kas sevī ietver sekojošus pasākumus. Pirmkārt, Centrālajai Bankai ir jāiepērk no iedzīvotājiem un komercbankām vērtspapīri atvērtā tirgū. Otrkārt, nepieciešams īstenot procentu (refinansēšanas) likmes samazinājumu, un treškārt vajag samazināt obligātās rezerves normu komercbankām. Veikto darbību rezultātā palielinās brīvo naudas resursu

rezerves komercbanku sistēmā. Tā kā rezervju pārpalikumi ir pamats palielināt naudas piedāvājumu, izmantojot komercbankas kreditēšanas veidā, tad var sagaidīt, ka naudas piedāvājums valstī pieaugs. Naudas apjoma palielinājums samazinās procentu likmi, veicot investīciju pieaugumu un paaugstinot līdzsvarotu neto nacionālo kopproduktu. No augstāk minētā var secināt, ka šīs politikas uzdevumā ietilpst darbības, lai padarītu kreditēšanu lētāku un viegli pieejamāku, lai rezultātā palielināt kopējo izdevumu apjomu un nodarbinātību valstī.

Centrālai Bankai situācijā, kad ekonomika sastopas ar liekiem izdevumiem, kas rada inflācijas procesus, tai jāmēģina samazināt kopējus izdevumus, kopējās naudas masas samazinājuma un ierobežojuma veidā. Lai atrisinātu šo problēmu ir nepieciešams samazināt komercbanku brīvo naudas rezervju apjomu. Tas tiek veikts sekojošā veidā: Centrālai Bankai jāpārdod valsts obligācijas atklātā tirgū, lai samazinātu komercbanku brīvas naudas rezerves. Pēc tam nepieciešams palielināt obligāto rezerves normu, kas automātiski atbrīvo komercbankas no liekām rezervēm. Trešais pasākums ir refinansēšanas likmes paaugstināšana, lai samazināt komercbanku interesi palielināt savas rezerves, izmantojot aizņemšanās no Centrālās Bankas. Augstāk minēto pasākumu komplekss tiek dēvēts par „dārgās naudas” politiku. Politikas īstenošanas rezultātā bankas konstatē, ka to brīvās naudas rezerves ir pārāk mazas, lai nodrošinātu noteikto ar likumu rezerves normu, tātad viņu tekošais rēķins pārāk liels salīdzinājumā ar viņu rezervēm. Respektīvi, lai izpildītu obligātu rezerves normu prasības pie nepietiekām rezervēm bankām nepieciešams saglabāt savus tekošus rēķinus, atturoties no jauno aizdevumu izsniegšanas, pēc tam kad vecie kredīti ir izmaksāti. Tā rezultātā naudas piedāvājums samazināsies, veicinot procentu likmes paaugstināšanos, bet procentu likmes pieaugums samazinās investīciju apjomus, samazinot kopīgos izdevumus un ierobežojot inflāciju. Politikas mērķis ir ierobežot naudas piedāvājumu jeb samazinot kreditēšanas pieejamību un paaugstinot tās izmaksas, priekš tam, lai samazinātu izdevumus un noturēt inflācijas spiedienu.

Vajadzētu noteikti atzīmēt šīs politikas īstenošanas negatīvo pusi. Proti, „dārgās naudas” politika, ja to īstenot pietiekami efektīvi patiešām ir spējīga samazināt komercbanku rezerves līdz tādām līmenim pie kura bankas būs spiestas samazināt kreditēšanas apjomus. Bet tas savukārt nozīmē naudas piedāvājuma ierobežojumu. „Lētās naudas” politika var nodrošināt komercbankas ar nepieciešamām rezervēm, tas ir kreditēšanas iespējas sniegšana, tomēr tā nav spējīga garantēt, ka bankas tiešām izsniegs kredītus un naudas piedāvājums palielināsies valstī. Tādā situācijā šādās politikas darbība var izrādīties maz efektīva. Tādu parādību var nosaukt par ciklisko asimetriju, pie tam tā var būt par nopietnu šķērslī monetārai regulēšanai depresijas laikā. Normālajos periodos rezervju palielināšana veicina papildus kredītu izsniegšanu tādā veidā nodrošina naudas piedāvājuma pieaugumu.

Cits negatīvais faktors, ko pamanīja neo-keinsisti ietver sekojošo. Naudas aprites ātrumam ir tendence mainīt virzienus, pretēji naudas piedāvājumam, tādejādi bremsējot vai likvidējot izmaiņas naudas piedāvājumā, kurus izraisīja politika, respektīvi, kad naudas piedāvājums ierobežojies, naudas aprites ātrums var paaugstināties. Un otrādi, kad tiek īstenoti politiskie pasākumi, lai palielinātu naudas piedāvājumu lejupslīdes periodā, ļoti iespējams, ka var sagaidīt naudas aprites ātruma kritumu. [27, 46]

Monetārās politikas pamatos slēpjas naudas teorija, kas pēta naudas iedarbību uz ekonomikas stāvokli kopumā. Ekonomistu vidū pastāv domstarpības divu dažādu pieeju dēļ. Proti, Keinsisma teorijas pieeju dēļ un monetārisma teorijas pieejas dēļ. Kas tad ir šo domstarpību pamatā?

Keinsisma naudas teorija: Džons Meinards Keinss un tā sekotāji uzskatīja, ka tirgus ekonomikas struktūrai ir iekšējie trūkumi, ka tā nav spējīga pašregulēties. Tās izpaužas bezdarbā, inflācijā un biežās ekonomiskās krīzēs. Keinsisma naudas teorijas atbalstītāji secināja, ka valstij vajadzētu aktīvi iejaukties ekonomikas darbībā. Lai izvairīties no krīzēm un nodrošināt ekonomikas stabilitāti, valstij jāsteno striktā fiskālā un monetārā politika, ar tādu instrumentu palīdzību, ka nodokļu politika, izdevumi, investīcijas, budžeta deficīts, aizņemšanās. Viņi atzina, ka naudas piedāvājuma izmaiņas ietekme nominālo iekšzemes kopproduktu, pie tam monetārās politikas pamatā ir jābūt ietvertam procentu likmes līmenim (tā kā mainot procentu likmi mēs mainām investīciju aktivitāti, bet caur multiplikatora efektu – iekšzemes kopproduktu). Keinsisma atbalstītāju pamatvienādojums ir:

$$IKP = C + I + G + NX$$
, kur (C – mājsaimniecību patēriņš; I – investīcijas; G – valdības izdevumi un NX neto eksports). Keinsisma naudas teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka fiskālā vai budžeta politika izrādās vairāk iedarbīga ekonomiskās krīzes periodā nekā monetārā politika. Jāatzīmē, ka augstāk bija minēts, ka cīņai ar inflāciju ir jāierobežo naudas masa apgrozībā, savukārt, keinsisma atbalstītāji pieturās pie cita viedokļa. Proti, viņi uzskata, ka naudas piedāvājuma samazinājums var novest pie pieprasījuma samazinājuma, kas veicinās ražošanas kritumu, kas savukārt pastiprinās inflāciju. Keinsisma naudas teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka galvenā valsts regulēšanas problēma ir nevis cīņa ar inflāciju, kurai jābūt regulējamai, bet efektīva pieprasījuma veicināšana valstī.

Monetāristu pieeja: 70-jos gados bija keinsisma naudas teorijas krīze. Šīs skolas idejas pārņēma monetāristu idejas, par kuras galveno teorētiķi uzskatāms Miltons Fridmans, pazīstamais amerikāņu ekonomists. Miltons Fridmanis teica - „Nekad nav tā, ka nav politikas, ja valsts vairāk vai mazāk dara kaut ko kādā sfērā, tā ir politika, ja neko nedara – arī tā ir politika. Valdība ir svarīga šodienas pasaules sastāvdaļa, vislielākais pasaules bizness”. Jāatzīmē, ka jebkurā sabiedrībā pastāv pretruna starp neierobežotajām iedzīvotāju vēlmēm un vajadzībām un

ierobežotajām iespējām tās apmierināt. Rodas jautājums – ja visu nevar apmierināt, tad ko var? Atbilde ir acīmredzama – ir jānosaka prioritātes. Monetāristi uzskatīja, ka tirgus ekonomika ir iekšēji stabilā sistēma. Visi nelabvēlīgie momenti – ir valsts nepārdomātas iejaukšanās sekas, kuru nepieciešams minimizēt. Monetāristi akcentēja naudas nozīmi valstī, galveno uzmanību pievēršot naudas masas regulēšanai. Šīs skolas pārstāvji uzskatīja, ka likumsakarības starp iekšzemes kopproduktu un naudas masu ir daudz ciešākas, nekā starp investīcijām un iekšzemes kopproduktu. Tāds secinājums izriet no Fišera vienādojuma $M \cdot Y = P \cdot G$, kur (M - naudas daudzums apgrozībā, Y - naudas aprites ātrums, P – vidējais preču un pakalpojumu cenu līmenis, G – saražoto preču un pakalpojumu daudzums tautsaimniecībā). Ja izrēķināt, ka $IKP = P \cdot G$, bet naudas aprites ātrums ir stabils (vai izmaiņas nav paredzētas), tad IKP tieši ir atkarīgs no naudas masas, kas atrodas apgrozībā. Nobeigumā gribētos atzīmēt, ka mūsdienīgi naudas politikas modeļi pamatojas kā uz keinsisma, tā arī uz monetāristu skolu idejām. [29, 82]

Makroekonomiskā mērogā aizdevumu operāciju nozīme ir tāda, ka ar tās palīdzību bankas pārvērš naudas nedarbojošos fondus darbojošos, stimulējot tādējādi ražošanas, apgrozījuma un patēriņa procesus valstī. Aizdevumu mērķis ir personīgo aizņēmēju vajadzību apmierināšana (ražošanas vajadzības, tirdzniecības starpnieciskās vajadzības, patēriņa vajadzības). Par aizņēmējiem var kļūst kā juridiskās un tā arī fiziskās personas ar atšķirīgu kredītpēju, var atšķirties arī aizdevuma izmantošanas termiņš. Tātad kreditēšanas loma un nozīme ekonomiskajās attiecībās ir daudzveidīga. Runājot par kreditēšanas acīmredzamām priekšrocībām nedrīkst aizmirst, ka katrai parādībai pasaulē ir divas puses, kā pozitīvas, tā arī negatīvas. Līdz ar to maģistra darba autores tālākais mērķis ir uz teorētisko atziņu izpētes pamata apskatīt Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa dinamikas attīstību tautsaimniecības nozaru griezumā, kredītportfeļa kvalitātes stāvokli un nodrošinājuma struktūras analīzi, mēģinot tādējādi noskaidrot kādas pozitīvās un negatīvās sekas ir atstājis uz valsts ekonomikas attīstību un stabilitāti komercbanku aktīvais mārketingas kredītu piesaistīšanas sfērā .

2. Kreditēšanas ietekme uz Latvijas ekonomikas attīstību

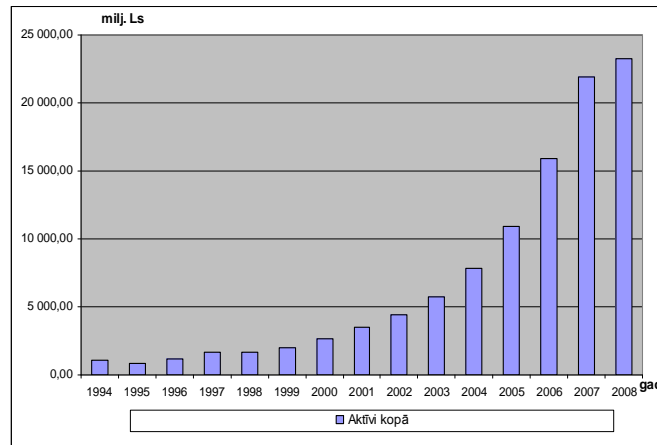
2.1. Latvijas komercbanku izsniegto kredītu vispusīgā analīze un nozīme tautsaimniecībā

Maģistra darba analītisko daļu gribētos sākt ar O. Lavrušina vārdiem, kas ir izteicis diezgan interesantu domu, ka „Jebkura fiziskā vai juridiskā persona var izsniegt kredītus, tos saņemt, veikt starpnieka operācijas, kā arī skaidras un bezskaidras naudas norēķinus, bet tā rezultātā tā nekļūst par banku, jo banka sevī apvieno visas šīs operācijas un ir dibināta tikai šo mērķu realizēšanai”. [29, 213] Mūsdienās, pastāvot kredītiestāžu plašajam pakalpojumu lokam, finanšu sistēmai ir svarīga loma valsts ekonomikā kopumā. Banku sektors atšķiras no pārējiem valsts sektoriem ar to, ka tas ir nepieciešams pilnīgi visās valsts ekonomiskās sfērās, lai nodrošinātu to stabilitāti un izaugsmi. Ja finanšu sektors darbojas efektīvi, tas atstāj pozitīvu iespaidu uz visu uzņēmējdarbību un valsts ekonomiku kopumā. Tāpēc arī FKTK īsteno stingru banku sektora uzraudzību Latvijā. Valstij ir nepieciešami naudas resursi, lai pilnvērtīgi varētu funkcionēt visas tautsaimniecības nozares un kā asinsvadu sistēma šajā brīvo līdzekļu aprītē parādās kredītiestādes ar pārdomātu un ekonomikas attīstību veicinošo darbību. Diemžēl šī brīža situācijā mēs nevaram runāt par stabilo ekonomiku valstī, drīzāk par valsts defolta iespējamību, par ko liecina vairāki makroekonomiskie rādītāji. Pilnīgi visas tautsaimniecības nozares ir saskārušas ar finansiālajām grūtībām, valstī vērojami uzņēmumu masveida bankroti, problēmas sociālajā sfērā, noziedzības līmeņa palielinājums, IKP straujš kritums, valsts iedzīvotāju neapmierinātība ar valdības darbu un uzticības zudums, kas ir pats sliktākais, kas varētu notikt krīžu laikos. Šo negatīvo faktoru sarakstu var turpināt, bet rodas jautājums – kāpēc savlaicīgi netika nopietni uztverti ārzemju ekspertu norādījumi attiecībā uz ekonomikas pārkāršanas pazīmēm, kāpēc visi iedzīvotāji dzīvoja eiforijas stadijā un domāja, ka dzīvot uz parāda rēķina tā ir normāla parādība, ko praktizē visa pasaule. Īstenībā jautājumu ir daudz un diskutēt var ilgi, bet pieķersimies pie lietas būtības un no sākumā izpētīsim šīs parādības labo pusi un paskatīsimies kā mēs gājām pie ekonomikas straujas attīstības, kādi faktori veicināja šo procesu, kas tai pat laikā atrodies pie sarkanās robežas signalizēja, ka steidzīgi ir jāveic izmaiņas. Savu analīzi autore sāks ar komercbanku sistēmas kreditēšanas portfeļa detalizētu izpēti.

Ekonomisti visā pasaulē uzskata, ka kreditēšana ir nozīmīga banku darbības sfēra, jo tā ir viens no galvenajiem banku peļņas avotiem. Tomēr jāatzīmē, ka bankas realizē ne tikai aktīvu operācijas, bet arī pasīvu operācijas, kuras savukārt veido banku pastāvēšanas bāzi. Pasīvu un aktīvu bāzes pārvaldījums ir bankas svarīgākais uzdevums. Un īstenībā grūti pateikt, kas bankai ir svarīgākais - brīvo naudas līdzekļu piesaistīšana, vai to efektīva izvietošana. Šīs bankas darbības abas sfēras ir vienlīdz svarīgas un veido savstarpēji saistītu un noteiktu procesu, kura racionāla un efektīva organizācija ļauj sasniegt pozitīvus darbības rezultātus. Katrai bankai ir

savi nākotnes plāni. Respektīvi, lai banka varētu sasniegt savu nospraustu mērķi - gūt maksimālo peļņu, tai ir nepieciešami naudas resursi. Bankas resursi dalās pašu un piesaistītos līdzekļos. Bankas specifika ir tāda, ka lielākā daļa tās resursu veidojas nevis uz sava kapitāla, bet uz piesaistītā kapitāla rēķina. Bankas piesaistītie līdzekļi sedz ap 90% no kopējās naudas resursu nepieciešamības aktīvu operāciju veikšanai. Bet tie, protams, nav bezmaksas, un tāpēc šie piesaistītie naudas līdzekļi ir jāizmanto tā, lai tos pēc realizācijas procesa varētu ne tikai atgriezt īpašniekam, bet arī gūtu zināmu pieaugumu, no kura varētu samaksāt procentus par resursu izmantošanu un iegūt peļņu. Resursi ir jānovirza tur, kur ir radusies nepieciešamība pēc tiem, un jāpārdod tos par augstāko cenu.

Nevienam sabiedrības subjektam nav noslēpums, ka viena no vissvarīgākajām banku funkcijām ir starpniecība kredīta izsniegšanas procesā, kura tiek īstenota naudas līdzekļu pārdalīšanas ceļā. Šie naudas līdzekļi pakāpeniski atbrīvojas uzņēmumu fondu un privātpersonu naudas ienākumu riņķojuma procesā. Komercbanku starpniecības funkcijas nozīme sekmīgajā attīstības tirgus ekonomikā ir tāda, ka bankas ar savu darbību samazina riska pakāpi un nenoteiktību ekonomiskajā sistēmā. Jāatzīmē, ka naudas līdzekļi var pārvietoties starp kreditoriem un aizņēmējiem arī bez banku starpniecības. Tomēr šajā gadījumā strauji pieaug risks, ka naudas līdzekļi, kuri ir doti aizņēmumā varētu tikt pazaudēti, kā arī paaugstinās kopējas izmaksas saistībā ar to pārvietošanu, jo kreditori un aizņēmēji nav pietiekami informēti par maksāspēju savā starpā, un naudas līdzekļu pieprasījuma apjoms un termiņi nesakrīt ar vajadzību apjomiem un termiņiem tajos. [33, 27] Tas ir tikai viens no iemesliem, kāpēc sabiedrība, veicot komerciālos darījumus, griežas pie komercbanku palīdzības, izvēloties no tik plašā pakalpojumu klāsta sev visizdevīgāko un vispiemērojamāko. Mūsdienās lielu lomu spēlē tāds faktors, kā ātra, precīza, atbilstoši visiem normatīvajiem dokumentiem un kvalitatīva darījumu noslēgšana, pateicoties modernām tehnoloģijām un banku personāla augstai kompetencei. Proti, banku pakalpojumi nav bezmaksas prieks, par tiem arī ir jāmaksā, bet izdevumi attaisno sagaidāmo rezultātu, pretējā gadījumā nenotiktu tik strauja kreditēšanas attīstība laika gaitā. Tagad autore aplūkos kreditēšanas jomu no praktiskā un analītiskā aspekta puses. Viens no autores izvirzītajiem uzdevumiem bija veikt Latvijas komercbanku aktīvu operāciju novērtēšanu, ar nolūku parādīt kredītu attiecības nozīmīgumu komercbanku ikdienas darbībā. Lai varētu īstenot izvirzīto mērķi, pirmkārt jāpievērš uzmanība 2.1. attēlam. Statistikas dati uzskatāmi parāda, ka Latvijas banku aktīvu apjoms laika gaitā ir vairākkārt pieaudzis. Proti, dinamikas rindas kopīgais absolūtais pieaugums 14 gadu laikā sasniedza 21.09 reizes, jeb citiem vārdiem sakot, sistēmas aktīvu apjoms 2008.gadā salīdzinājumā ar bāzes gadu, tas ir ar 1994.gadu ir palielinājies 21 reizēs. Izrēķinātie dati norāda uz bankas aktīvu operāciju straujo attīstību, it īpaši pēdējos četros gados, respektīvi, pēc Latvijas iestāšanos ES.

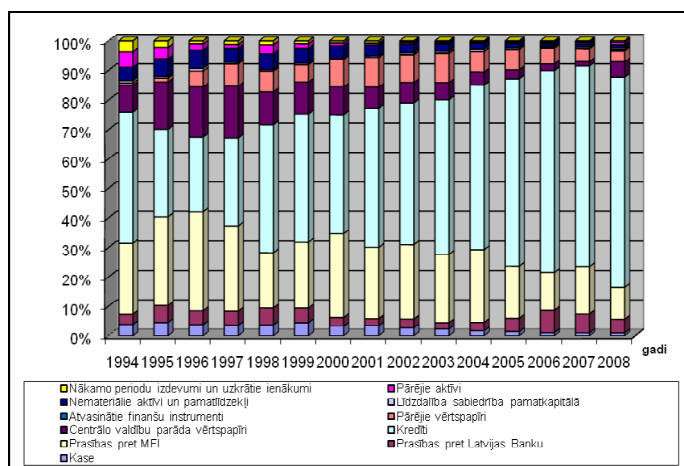
2.1. attēls. Latvijas banku sistēmas aktīvu dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, milj. Ls [42]

Runājot par aktīvu operācijām jāsaprot, ka pasaulē pastāv komercbanku aktīvo operāciju struktūras daudzveidība attiecībā uz to klasifikāciju, daudzveidība gan pēc pazīmēm, gan pēc aktīvu operāciju veidiem. Tā piemēram pēc V.Bukato, J.Ļvova domām, svarīgākās aktīvu operācijas ir sekojošas:

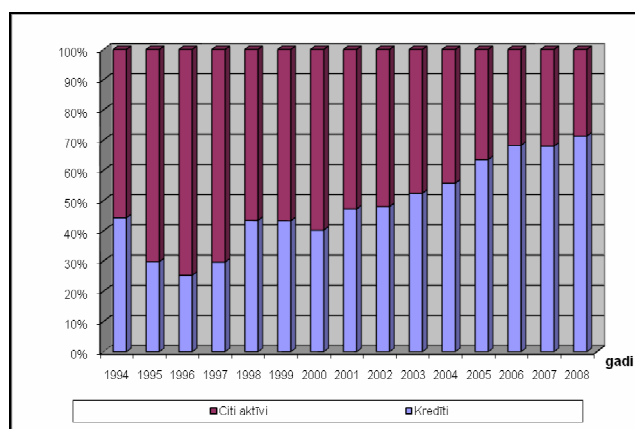
- kredītooperācijas, kuru rezultātā tiek izveidots komercbankas kredītportfelis;
- investīciju operācijas, kuras kalpo kā bāze bankas investīciju portfeļa procesa izveidē;
- kases un norēķinu operācijas, kas ir vienas no pamatpakalpojumu veidiem, kurus sniedz bankas saviem klientiem;
- citas komercbanku operācijas, kas saistītas ar attiecīgo infrastruktūras izveidi, kura nodrošina visu bankas operāciju sekmīgu izpildīšanu. [28, 356]

Neskatoties uz citām pasaules literatūras autoru domām sakara ar šo jautājumu aktīvu operāciju būtība, protams, paliek nemainīga. Aktīvu operāciju realizācijas rezultātā bankas gūst peļņu, kuras apjoms ir atkarīgs no katras atsevišķas bankas darbības rezultātiem, no realizējamās politikas un izvēlētas stratēģijas. Tātad straujš Latvijas banku saimniecisko līdzekļu pieaugums liecina par to, ka pieprasījums pēc banku pakalpojumiem sabiedrības vidū arvien pieaug un bankas ikviena sabiedrības subjekta dzīvē sāk spēlēt arvien nozīmīgāku un neatņemamu lomu. Vidējais aktīvu pieauguma temps, jeb pētāmais parādības līmenis visā aplūkojama laika periodā ir palielinājies par 24.3%. Savukārt ja apskatīt attīstības procesu pārskata gadā, tad var konstatēt, ka aktīvu apjoms 2008.gadā salīdzinājumā ar 2007.gadu ir palielinājies tikai par 6%, kas ir niecīga daļa salīdzinājumā ar gadu iepriekš, kad aktīvu apjoma pieaugums bija mērāms 38% robežā. Šie statistikas dati ļauj secināt, ka aktīvi komercbanku sektorā vairs nepieaug strajos tempos kā iepriekšējos gados, tirgū ir vērojams apklusums. Tālākā analizē autore noskaidros uz kā rēķina notika no sākumā tik strauja sistēmas aktīvu attīstība, kas bija tas noteicošais dzinējspēks aktīvu struktūrā, ar turpmāko tik pat strauju kritumu. Respektīvi, autore apskatīs sistēmas aktīvu struktūru.

2007.gada garumā un 2008.gada sākumā masu informācijas līdzekļos nepārtraukti tika skandināts par pārmērīgo kreditēšanu valstī no ārvalstu ekspertu puses. Līdz ar to varētu pieļaut, ka aktīvu apjoms augs pateicoties lielam pieprasījumam pēc kredītiem no sabiedrības subjektu puses. Tātad banku aktīvu apjomi palielinājās pateicoties izsniegto kredītu apjoma palielinājumam. Bet paliek jautājums vai analogiskā situācija Latvijā bija vērojama arī 90.-o gadu sākumā (sk. 2.2. attēlu).

2.2. attēls. Latvijas banku sistēmas bilances aktīvu struktūra, 1994. - 2008., perioda beigās, % [42]
Kā rāda statistikas dati, tad vislielāko daļu Latvijas banku aktīvos tiešām aizņem kredīti. Pie tam jāatzīmē, ka izsniegto kredītu apjoma pārkāpums par pārējām aktīvu struktūras sastāvdaļām ir saglabājies visā analizējamā laika periodā. Rezultātā var secināt, ka banku realizētie aizņemšanas darījumi bija, paliek un būs visnozīmīgākais aktīvu operāciju veids. Kredītu attiecību izveidošanas, paplašināšanas efektivitāte un iespēja faktiski izpauž savu nozīmīgumu ikvienā bankas darbībā. Analizējot izsniegto kredītu īpatsvaru laika gaitā tika izrēķināts sekojošais rezultāts. Ja bāzes periodā, tas ir 2004.gadā kredītu īpatsvars sastādīja tikai 44%, tad pārskatā gadā situācija ir kardināli mainījusies un kredītu daļa aktīvos ir pieaugusi par 33% punktiem sasniedzot 78% līmeni, kas uzskatāmi ir parādīts nākamajā 2.3. attēlā.

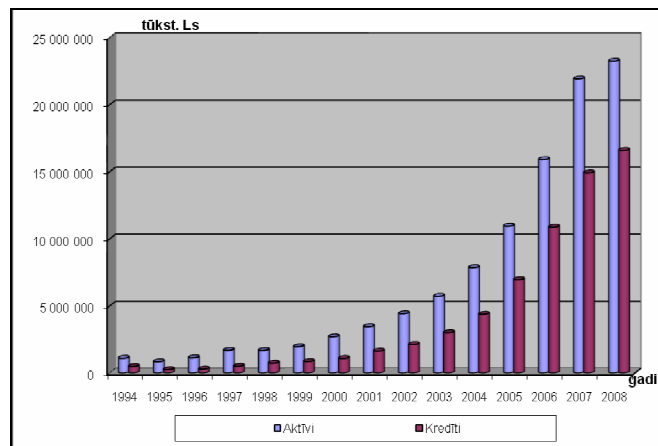

2.3. attēls. Kredītu īpatsvars komercbanku aktīvos, 1994. - 2008., perioda beigās, % [42]
Spriežot pēc izveidota 2.3.attēla var redzēt, ka kreditēšanas pozīcijas banku sistēmā laika gaitā ir mainījušas. Ja 90.-o gadu vidū izsniegto kredītu apjoma īpatsvars nepārsniedza 50% robežu, tad

pēc 2002.gada situācija ir mainījusies, norādot uz faktu, ka bankas ar katru gadu arvien aktīvāk sāk iesaistīties kredītu attiecībās. No vienas puses tas neapšaubāmi ir apsveicams un atbalstāms, jo kreditēšana ir nepieciešama pilnībā visās ekonomikas sfērās, tā stimulē ražošanu, paātrina kapitāla veidošanas procesu, veicina uzņēmējdarbības attīstību, paaugstina iedzīvotāju labklājības līmeni un ekonomisko efektivitāti valstī, vienlaikus tā ir izdevīga pašām komercbankām lielākas peļņas gūšanas skatījumā. Tomēr 2007.gadā 68% liels īpatsvars un 2008.gadā 71% liels īpatsvars ir ievērojama daļa ar savām iespējamām gan pozitīvām, gan negatīvām ekonomiskā rakstura sekām, par ko sīkāk tiks runāts šī maģistra darbā tālāk apskatot kreditēšanu vienlaikus ar valsts makroekonomiskiem rādītājiem. Jāatzīmē, ka nedrīkst aizmirst, ka jebkuram finansiālajam darījumam ir raksturīgs arī kredītrisks, zaudējumu rašanas risks gadījumā, ja darījuma partneris nepilda savas saistības atbilstoši līguma nosacījumiem. Tik aktīva banku iesaistīšanas kredītu darījumos prasa nopietnu attieksmi pret kredītriska vadīšanu. Līdz ar to bankām veidojot savu kredītportfeli ir jābūt ļoti piesardzīgām un jānovērtē katra klienta kredīspēja un aizņēmējiem jābūt saprotošiem un pārlicinātiem savā saistību veida izvēlē. Bankām, pastāvot tik daudzveidīgam aktīvu operāciju veidu klāstam, piesaistītus resursus novirzot tikai vienā operāciju veidā, proti, kreditēšanā, rezultātā palielinās riska pakāpe, norādot uz diversifikācijas spēka samazināšanos, ko šobrīd reāli izjūt vairākas bankas. Jāatzīmē, ka kredītrisks ir viens no bankas būtiskiem finanšu riskiem. Kredītrisks ietelmē aizdevumus, pārējos kreditēšanas veidus, nodrošinājumus, ar tirdzniecību saistītas finanšu operācijas, saistības, neparedzamo izdevumu saistības un pat korespondējošos kontus, jo faktiski visi korespondējošie konti ir īstermiņa aizdevumi citai bankai, kura teorētiski varētu kļūt maksātspējīga. Galvenie faktori, kas veicina kredītrisku ir: kredītu koncentrācija, liberāla kredītpolitika, nepietiekams kredīta nodrošinājums, nelabvēlīga ekonomiskā situācija, nestabila politiskā situācija, uzņēmumu vadības nekompetence, kredītņēmēja negodīgums. Vairāki iepriekš minēti faktori jau šobrīd ir novērojami valstī, kas tikai vēlreiz norāda uz kredītriska esamību banku sistēmā lielākā mērā, nekā piemēram likviditātes riska esamību. Runājot par ekonomikas reālā sektora finansēšanu, jāsaaka, ka galvenās kļūdas, ko pieļauj uzņēmēji, kas ņem kredītus, ir projekta sagaidāmā ienesīguma pārvērtēšana. Lielākoties visas naudas plūsmas prognozes ir ļoti optimistiskas, nepareiza sadarbības partneru izvēle. Respektīvi, izvēle tiek balstīta tikai uz izdevīgumu, bet kvalitāte un uzticamība vērā netiek ņemta. Vēl viens būtisks moments - īstermiņa aizņēmumu izmantošana ilgtermiņa ieguldījumiem (piemēram, par kredītlīnijas līdzekļiem uzņēmējs nopērk ražošanas iekārtu, taču termiņa beigās nespēj nomaksāt kredītlīniju, vai paļaujas uz vienu piegādātāju vai pircēju, ja tas saistības neizpilda, uzņēmuma darbība arī ir apdraudēta). Kredītrisks piemīt ne tikai kredītiem, kuru apjoms patstāvīgi palielinās, bet arī citām kredītiestādes darbībām, kas tiek atspoguļotas bankas portfeli un

tirdzniecības portfeli, bilancē un ārpusbilancē. Kredītiestādes saskaras ar kredītrisku jeb darījuma partnera risku, izmantojot tādu finanšu pakalpojumus, kā atvasinātie līgumi, parāda un kapitāla vērtspapīri. Kredītrisks, kas saistīts ar ieguldījumiem ārvalstu parāda vērtspapīros, naudas un zelta īstermiņa noguldījumos. Kredītrisks tiek novērtēts, balstoties uz starptautisko kredītreitingu aģentūru Fitch IBCA, Standard & Poor's un Moody's noteiktajiem kredītreitingiem.

Atgriežoties pie izsniegto kredītu apjoma analīzes, jāatzīmē, ka tas pētāmā laika periodā ir palielinājies 34 reizēs, kas no vienas puses neapšaubāmi ir ievērojams sasniegums banku sektorā, bet no otras puses liberālā ārvalstu banku politika deva valsts ekonomikai arī zināmas negatīvas sekas. Šis fakts ļauj secināt, ka Latvijas banku vēsturē izsniegto kredītu apjomu pieaugums ir bijis būtiskākais banku aktīvu palielināšanas avots (sk. 2.4. attēlu).

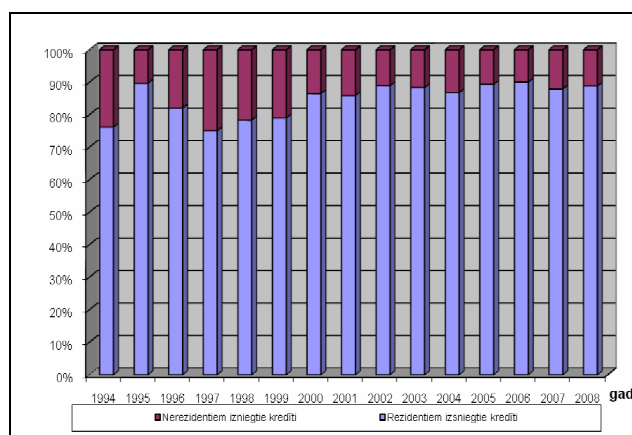

2.4. attēls. Banku aktīvu un izsniegto kredītu dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls. [42]

Jautājums vai šī tendence banku sektorā saglabāsies arī turpmāk vai tomēr pasaules finanšu krīze veicinās citu aktīvu operācijas veidu attīstību valstī. Pēc autores domām, kreditēšana mūsu komercbanku sektorā paliks galvenais aktīvu apjomu palielināšanas avots, jo mēs kā valsts neesam attīstīta pārējās resursu izvietojuma jomās, kā piemēru varu nosaukt vērtspapīru tirgus jomu. Šis neattīstītais vērtspapīru tirgus ļāva savā ziņā pasaules krīzes laikā izvairīties no milzīgiem zaudējumiem, ko piedzīvoja vairākās Eiropas bankas un daļēji arī mūsu nacionalizētā Parex banka. Atgriežoties pie banku sistēmas analīzes, jāatzīmē, ka vidējais kredītportfeļa pieauguma temps laika posmā no 1994. līdz 2008.gadam sastādīja 28.6%. Tātad kredītportfelis strauji attīstījās. Apdomājot iespējamus iemeslus izsniegto kredītu straujam attīstības pirmsākumam varētu atzīmēt sekojošo faktu. Banku sistēmas kredītportfeļa attīstību iespaidoja 1998.gada Krievijas krīze. Vairākas Latvijas komercbankas, analizējot zaudējumus, pārskatīja līdzekļu ieguldīšanas stratēģiju un attieksmi pret valsts risku, un tā rezultātā par stratēģiski attīstības virzienu tika izvēlēta iekšzemes aizņēmēju kreditēšana, tieši nekustāmo īpašumu kreditēšanas sfēra. Nenoliedzami, ka šobrīd pasaules finanšu krīzes iespaidā vairākām bankām atkal nācās pārskatīt savu kredītpolitiku par ko liecina statistikas dati, proti, kreditēšanas pieauguma tempa straujš kritums, kas arī izskaidro aktīvu apjoma kritumu (2008.gadā

salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu kreditēšanas pieauguma temps sastādīja tikai 11.2%, tai pat runājot par gadiem pēc iestāšanos ES kreditēšanas pieauguma tempi bija mērāmi pat 58.9% robežā, kas ir ļoti augsts rādītājs). Jāatzīmē, ka procesi, kas šobrīd valda valstī signalizē, ka kreditēšana vēl ilgi netiks aktivizēta iepriekšējos tempos, bankām arvien piesardzīgāk izvērtējot pastāvošus riskus. Kreditēšanas atjaunošanai cenām pirmkārt ir jāsamazinās, kardināli jāmaina valsts politika, kas būtu virzīta uz iekšējā pieprasījuma un konkurētspējas uzturēšanu un aktivizēšanu, ar tālāko riska līmeņa samazināšanos valstī.

Runājot par nerezidentu ieinteresētību un nepieciešamību pēc bankas pakalpojumiem kreditēšanas jomā, ir jāsecina, ka iekšzemes aizņēmēju (vietējo uzņēmēju un privātpersonu) kreditēšana ir kļuvusi par komercbanku prioritāro darbības virzienu. Pie tam jāatzīmē, ka mērķa klientu grupa nav mainījusi arī laika gaitā, gluži otrādi tā ir nostiprinājusies un paplašinājusies (sk. 2.5. attēlu).

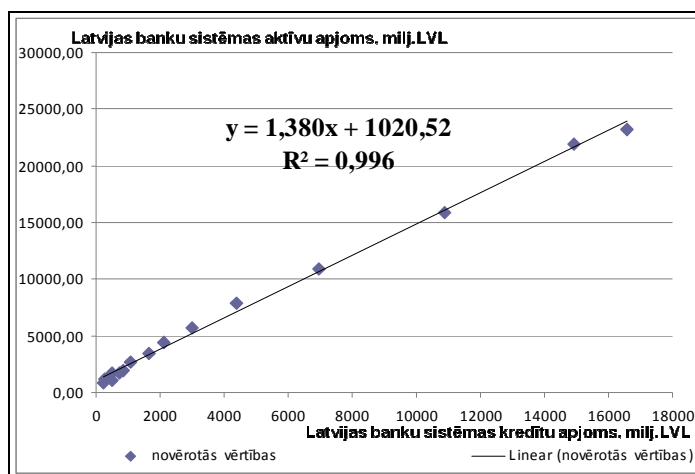

2.5. attēls. Aizdevumu portfeļa struktūra pēc aizņēmēju rezidences, 1994. - 2008., perioda beigās, % [42]

No konstatēta var secināt, ka ārzemnieki vai nu iepludina naudu Latvijas ekonomikā bez banku sistēmas starpniecības, vai nu bankas īsteno piesardzīgu kreditēšanas politiku attiecībā uz valsts nerezidentiem. Spriežot pēc personīgas pieredzes, autore vairāk piekrīt pirmajam apgalvojumam. Analizējot rezidentiem izsniegta kredītu apjoma dinamiku tika konstatēts, ka tas dinamikas rindas absolūtais pieaugums sastādīja 39.6 reizes, savukārt nerezidentiem izsniegtais kredītu apjoms pētāmā laika periodā ir palielinājies lēnāk tikai 15.9 reizēs. Ja aplūkot bāzes gada rādītājus, tad var ieraudzīt, ka rezidentiem izsniegto kredītu īpatsvars kopējā kredītu apjomā sastādīja 76.2%, kas laika gaitā palielinājies par 12.7% punktiem aizņemot 88.8% daļu no sistēmas kredītportfeļa. Tomēr būtu nekorekti teikt, ka citu valstu rezidenti vispār negriežas pēc Latvijas banku pakalpojumiem, jo laika gaitā ir vērojams arī nerezidentiem izsniegto kredītu apjoma mērens pieaugums. Jāatzīmē, ka nerezidentu kreditēšanas samazinājums ir vērojams kopš 1998.gada. Teikt, ka kredītu darījuma skaita ar nerezidentiem samazinājums būtu apsveicams nedrīkst, jo bankai katrs klients ir lielākas peļņas gūšanas pamats. Jāatzīmē, ka bankām vajadzētu izvairīties no sarežģītiem aizdevumu darījumiem ar nerezidentiem, kamēr vien

bankai nav kvalifikācijas personāla, kas varētu pārvaldīt šādus aizdevumus, kas mūsdienas apstākļos nesagādā īpašas grūtības, jo bankās strādā augstā līmeņa profesionāli. Analizējot vidējos pieauguma tempus, tika konstatēts, ka rezidentiem izsniegto kredītu apjoma vidējais pieauguma temps analizējamā laika periodā sastādīja 30%, bet nerezidentiem par 8.2% punktiem mazāk, tas ir 21.9%, kas arī ir diezgan augsts rādītājs, liecinot par attīstības pazīmēm. Kopumā jāsaprot, ka tāda bankas politika dod iespēju veikt efektīvāku izsniegto kredītu monitoringu, turklāt no ekonomiskā viedokļa kredīti, kas izsniegti vietējiem uzņēmējiem, ir virzīti uz Latvijas ekonomikas attīstību.

Noskaidrojot kreditēšanas nozīmīgumu un noteicošo pozīciju Latvijas banku sistēmas aktīvu struktūrā, gribētos šo jautājumu apskatīt no regresijas aspekta puses. Regresijas analīze pēta, kā rezultatīvā pazīme ir atkarīga no vienas vai vairākām neatkarīgām pazīmēm, jeb faktoriem. Respektīvi, ar korelācijas diagrammas palīdzību, vizuāli tiks noteikts sakarības veids un ciešums starp faktoriālo pazīmi (X) un rezultatīvo pazīmi (Y). Mūsu gadījumā par faktoriālo pazīmi autore izvēlējusies sistēmas izsniegto kredītu apjomu laika posmā no 1994. - 2008.gadam un par rezultatīvo pazīmi kalpos analogiska perioda kopējais aktīvu apjoms. Veiktās vienfaktoru regresijas mērķis ir nonākt pie secinājuma, cik ciešā sakarība pastāv starp analizējamām pazīmēm, tas ir starp kreditēšanas un aktīvu pieauguma apjomiem, vai tā ir nejaušā sagādīšanās vai tomēr likumsakarība parādīs izveidotais 2.6. attēls.

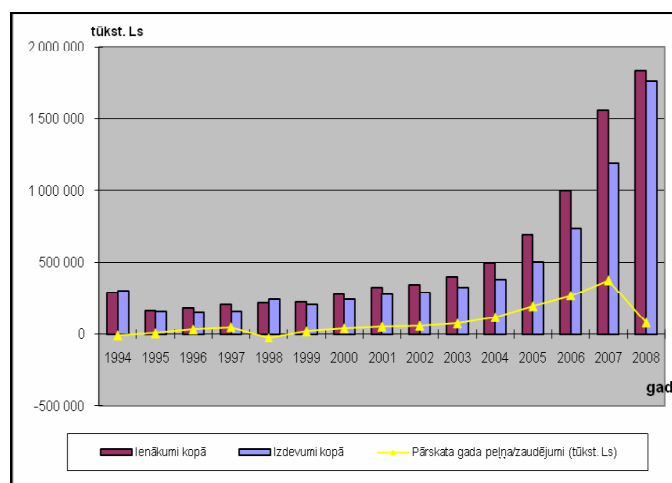

2.6. attēls. Datu korelācijas diagrammas lineārais modelis, 1. pielikums

Aplūkojot datu korelācijas diagrammu var redzēt, ka iegūto punktu izklike ap apdomāto sakarības līkni raksturo lineāro pozitīvo korelācijas ciešumu. Tātad starp analizējamām pazīmēm neapšaubāmi eksistē sakarība, jautājums cik ciešā mērā. Lai varētu atbildēt uz šo jautājumu autore izrēķināja korelācijas koeficientu, ar MS Excel funkcijas palīdzību CORREL un ieguva rezultātu vienādu ar 0.998. Tas nozīmē, ka starp izsniegto kredītu apjomu un aktīvu apjomu pastāv cieša, jo korelācijas koeficients ir lielāks par 0.8, pozitīva lineāra sakarība, kas norāda uz to, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam, paralēli palielinās arī sistēmas aktīvu apjoms. Interpretējot iegūto regresijas vienādojuma virziena koeficientu $\beta_1 = 1.380$, jāsaprot, ka tas

atspoguļo likumsakarību, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam par 1 Ls, banku sistēmas aktīvi vidēji palielinās par 1.4 Ls. Savukārt aplūkojot determinācijas koeficientu, kas ir vienāds ar 0.996, tas rāda, ka 99% no kopējās Y pazīmes izkļiedes izskaidro X pazīme, jeb citiem vārdiem sakot, 99% no aktīvu apjoma izmaiņām var izskaidrot ar lineārās regresijas modeli. Līdz ar to, veiktā regresijas analīze izskaidro, ka strauja banku sistēmas aktīvu apjoma pieauguma avots ir kreditēšanas strauja attīstība. Pie tam jāatzīmē, tā kā $F_{\text{faktiskā}}(3810.66) > F_{\text{kritiskā}}(4.667)$ un $p\text{-vērtība} (.000^a) < \alpha (0.05)$, tad ar varbūtību 95% noraidām nulles hipotēzi $H_0: \beta_1 = 0$ un pieņemam alternatīvo hipotēzi $H_1: \beta_1 \neq 0$. Tātad mūsu modelis ir statistiski nozīmīgs.

Pamatojoties uz veiktās regresijas rezultātiem nākamajā analīzes posmā būtu lietderīgi pārlicināties vai kredītu attiecības ir komercbanku rentablās darbības pamats, bet pirms sākt analizēt sistēmas darbības rezultātus, jāpievērš uzmanība 2.7. attēlam.

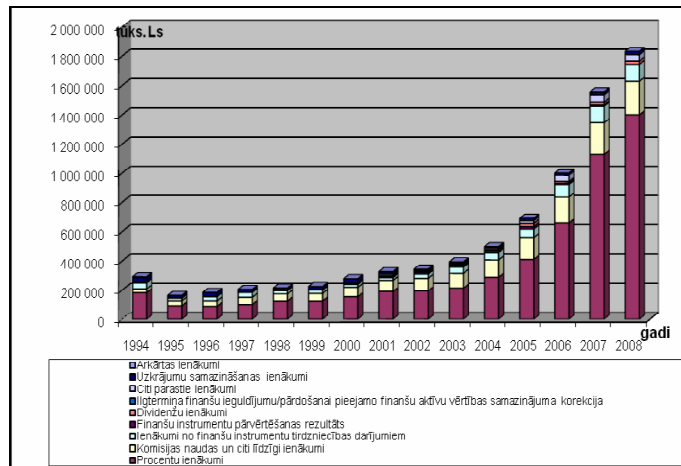
2.7. attēls. Latvijas banku sistēmas peļņas dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

Aplūkojot doto grafiku var uzskatāmi redzēt, ka bankas analizējamā laika periodā ne vienmēr darbojas veiksmīgi un efektīvi. Proti, 1994. un 1998.gados bankas cieta zaudējumus. 1994.gadā 7788 tūkst. Ls apmērā, savukārt 1998.gadā zaudējumi bija nopietnāk izteikti 28448 tūkst. Ls apmērā. Par iemeslu 1998.gadā piedzīvotajiem satricinājumiem banku darbībā bija finanšu krīze Krievijā. Jāatzīmē, ka Krievijā pirms 1998.gada vasaras finanšu krīzes ienākums no valsts parādzīmēm svārstījās ap 30 - 50% gadā. Uzskatot, ka valsts vērtspapīri ir pilnībā droši vērtspapīri daudzas Latvijas finanšu iestādes aizdeva naudu Krievijas valdībai, rezultātā vairākas bankas pat bankrotēja, nerunājot par zaudējumu apmēriem banku sistēmai kopumā. Līdz ar to Krievijas valdības rīcība piespieda kardināli pārskatīt viedokli par valsts vērtspapīru 100% drošību. Bankas, piedzīvojot finansiālās grūtības, nezaudēja optimismu un pārskatot līdzekļu ieguldīšanas stratēģiju sāka darboties ar jauniem spēkiem par galveno darbības sfēru izvēloties kreditēšanu, kas šodien arī tiek atzīta par nepareizu un pārāk agresīvu ieguldīšanas stratēģiju. Jāatzīmē, ka 2008.gada notikumi pasaules finanšu tirgos deva satricinājumu ne tikai banku sistēmai kopumā, bet arī parastiem mirstīgiem, kas aktīvi darbojās šajos tirgos. Krīze kā ķēdes

reakcija skāra vienu ekonomikas sfēru aiz otras. Šai brīdī kā pulkstenis nostrādāja globalizācijas negatīvas sekas. Diemžēl pie patreizējās situācijas ir jārunā tieši par negatīvo globalizācijas izpaušanos jeb precīzāk sakot par „amerikanizāciju”. Latvijas ekonomikas strauja attīstība, kas sākas pēc iestāšanos ES, notika vienlaikus ar neadekvāti strauju iedzīvotāju ienākuma līmeņa un lētu, visiem pieejamu kreditēšanas palielināšanos. 2008.gadā pienāca norēķināšanās laiks. Ceturtajā ceturksnī ekonomika sabruka par 10.5%, kas bija visliktākais rezultāts no 27 ES dalībvalstīm, kuras arī izjūt pasaules krīzes sekas. Valdībai, kas tika gāzta šā gada februārī, izdevās piesaistīt starptautisko aizdevumu 7.5 miljardu EUR apmērā. Tomēr valdības pieņemtā ekonomikas atdzīvināšanas programma, kas paredz strauju sociālo izdevumu samazināšanos un nodokļu sloga palielināšanos valsts budžeta stabilizācijas nolūkos, saskārās ar asu protesta akciju no valsts iedzīvotāju puses. Ekonomikā procesi savā starpā ir saistīti un nākamo soli spēra starptautiskā kredītreitingu aģentūra Standard&Poor's (S&P) ar paziņojumu par Latvijas kredītreitinga pazemināšanu no BBB-/A-3 uz BB+/B. Šis novērtējums atbilst tā saucamajam "junk bond" līmenim, kas investoriem nozīmē augstāku risku. Mēs esam arī no apmierinošo valstu sarakstā. Tagad Latvija iekļaujas reitingu grupā kopā ar tādām valstīm kā Panama, Kolumbija, Ēģipte un Salvadoras. Šāds lēmums atspoguļo perspektīvas pasliktināšanos un riskus valdības ambiciozajai ekonomiskajai programmai. Aģentūra paredz, ka privātā sektora samazināšanās turpināsies vairākus gadus, pārbaudot Latvijas apņemšanos attiecībā uz valūtas kursa režīmu un tām saistībām, kuras valsts uzņēmusies, realizējot SVF, ES un citu aizdevēju palīdzības programmu. Nākotnes vērtējums noteikts kā negatīvs, un tas tiek skaidrots ar ticamo reitingu pazemināšanu šogad vai 2010.gadā, ja valdībai trūks izlēmības attiecībā uz ekonomiskajiem jautājumiem. Mēs esam tur, kur liela daļa uzņēmumu negrib investēt naudu, un tas attiecas gan uz valsts vērtspapīriem, gan valstī strādājošiem uzņēmumiem. Tiesa, interesi ieguldīt varētu izrādīt investori, kas ir gatavi riskēt, atzina ārvalstu eksperti. [28, 356] Nespēja garantēt kontroli par valsts budžeta izdevumiem var novest pie tā, ka turpmāk plānotie izsniegšanai SVF naudas pārvedumi Latvijai tiks atļikti, kas savukārt radīs spiedienu uz nacionālo valūtu. Iepriekš aprakstīti notikumi nenoliedzami atsaucās arī uz banku darbības efektivitāti un pelnītspēju, par ko liecina 2.7. attēlā atspoguļoti statistikas dati. Analizējot banku sistēmas peļņas apjoma dinamiku tika konstatēts, ka tās peļņas apjomi laika periodā no 1995.gada līdz 2007.gadam ir palielinājušies 68.7 reizēs, kas ir rekordaugsts rādītājs komercbanku darbības laikā. Tikai 2004. un 2005.gadu izmaiņu rezultāti liecina par augstiem sasniegumiem peļņas jomā. Respektīvi, peļņas apjomi 2004.gadā ir auguši par 62.2%, savukārt 2005.gadā par 4.2% punktiem straujāk, tas ir par 66.4%. Iepriekšējā gada, tas ir 2008.gada, rezultāti apzināti netika ņemti vērā analizējamā dinamikas rindā, lai uzskatāmi parādītu banku sistēmas darbības efektivitāti un panākumus peļņas gūšanā līdz liktenīgiem notikumiem ASV

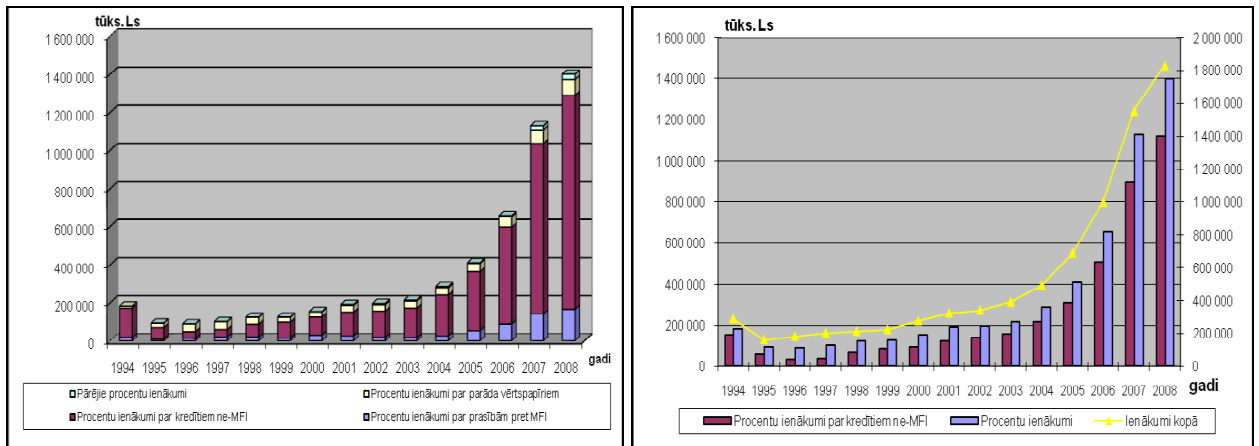
hipotekāra kreditēšanas tirgū. Tātad 2008.gadā izrēķinātais banku peļņas pieauguma temps ir negatīvs -79.1% , kas savukārt nozīmē bankas peļņas samazinājumu gada laikā gandrīz 5 reizēs. Protams, ir jāpriecājas, ka neviena banka nav bankrotējusi valstī, bet no zaudējumiem arī nevienai neizdevās izvairīties, pie tam šobrīd neviens neuzdrošinās prognozēt par turpmāko finanšu tirgus uzvedību. Tātad bankas auga, paplašināja potenciālā pakalpojumu tirgus ģeogrāfiskās robežas, līdz ar to arī potenciālo klientu loku, ņemot vērā sīvās konkurences apstākļus pārskatīja savus kreditēšanas darījumu nosacījumus ar mērķi ieinteresēt sabiedrību iesaistīties kredītu attiecībās, lai rezultātā veidotos peļņas apjoma pieaugums. Latvijas banku sistēmas augšana un attīstība bija vērojama gadu gados, pie tam nebija svarīgi vai valstī darbojās 5 vai 21 banka un 6 ārvalstu filiāles, galvenais bija īstenotās darbības rezultāts. Strauji augot kredītportfelim, nenoliedzami palielinājās arī banku aktīvu apjomi, rezultātā iedarbojoties uz peļņas apmēru. Līdz ar to vairāku pasaules ekonomistu uzskats par kreditēšanas efektīvu realizācijas nozīmīgumu darbības sfērā ir praktiski, ar reālajiem cipariem pierādams. Sistēmas peļņas apmēra palielināšanos neapšaubāmi lielā mērā ietekmēja kreditēšanas apjoma straujš pieaugums, ko autore tūlīt pat pierādīs. Jāatzīmē, ka teorētiski banku sektora peļņa atspoguļo gan kredītu apjoma un aktīvu pārvaldīšanas pakalpojumu pieaugumu, gan arī pašreizējos ekonomikas attīstības tempus. Gan vietējā tirgū, gan ar nerezidentiem strādājošās Latvijas bankas patlaban turpina darbu un reālistiski raugās uz savu klientu un bankas biznesa turpmāko darbību leļupslīdes ekonomikas apstākļos. Kā atzina eksperti, tad banku ilgtermiņa peļņa būs lielā mērā atkarīga no ekonomikas pieauguma reālajiem tempiem, iespējamiem tirgus satricinājumiem, bankas konkurētspējas aizvien pieaugošās konkurences apstākļos un kredītportfeļa kvalitātes. [15, 23]

Tātad komercbanku peļņas apjoma pieaugumu veicināja ieņēmumu apjoma straujāks pieaugums par izdevumiem. Ieņēmumu struktūrā kā neatņemamie posteni figurē dažādi ienākumi no realizētajiem finanšu darījumiem: procentu ienākumi, komisijas naudas, dividenžu ienākumi utt. Kā zināms, tad kreditēšanas operāciju īstenošanas laikā bankas gūst divējādu labumu kredītu cenas noteikšanas brīdī. Proti, noteicot komisijas maksu, kas izpaužas maksā par pieprasījuma izskatīšanu un aizdevuma līguma noformēšanu, kā arī maksā par līdzekļu rezervēšanu, bet tikai pie dažiem kredītu veidiem, piemēram, kredītlīnija, forfaitings un otrs, noteicot procentu likmi, kas savukārt veidojas no resursu cenas, administratīvo izmaksu seguma, peļņas normas akcionāriem un banku attīstībai un klientu riska seguma. Tādējādi autore tālāk veiks padziļināto sistēmas ieņēmumu struktūras analīzi, lai uzskatāmāk parādītu banku sistēmas ieguvumus no kreditēšanas (sk. 2.8. attēlu). Spriežot pēc 2.8. attēla atspoguļotiem datiem ir redzams, ka analizējamā laika periodā Latvijas banku sistēmas ieņēmumu lielāko daļu aizņem procentu ienākumi.

2.8. attēls. Banku sistēmas ieņēmumu struktūras dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

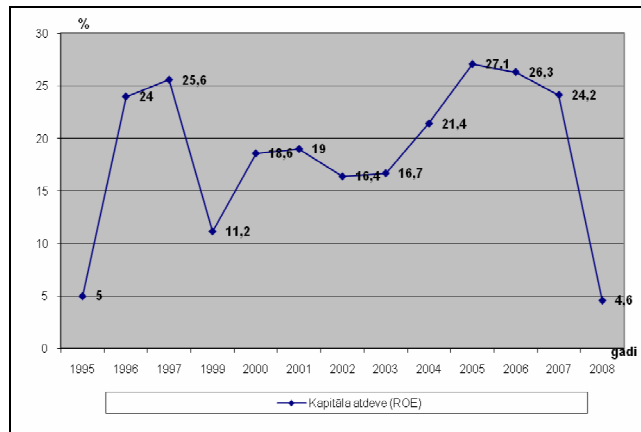
To īpatsvars laika gaitā diezgan strauji palielinās. Proti, ja bāzes gadā procentu ienākumi sastādīja 63%, tad pārskata gada situācija ir mainījusies un to daļa ir palielinājusies par 13.4% punktiem sasniedzot 76.4% līmeni. Tātad pamatojoties uz aprēķinātiem datiem var secināt, ka banku ieņēmumus galvenokārt veido procentu ienākumi. Nevar neatzīmēt vēl vienu būtisko ienākumu struktūras posteni tas ir komisijas nauda un citi līdzīgi ienākumi. Runājot konkrēti par šo posteni jāsaprot, ka arī šajā jomā ir vērojamas zināmas pozitīvas pārmaiņas. Analizējamā laika periodā komisijas naudas īpatsvars ieņēmumos no esošajiem 9% ir palielinājies līdz 12.5% pārskata gadā. Tātad šajā brīdī var secināt, ka bankas peļņas pamatā ir procentu ienākumi un komisijas nauda, kas arī ir kredītu attiecību īstenošanas gala rezultāts. Runājot par dinamikas rindas absolūtiem pieaugumiem, tika konstatēts, ka procentu ienākumu apjoms laika gaitā ir palielinājies 7.7 reizēs, savukārt komisijas naudas apjoms 8.7. reizēs. Acīmredzot, ka bankas par saviem sniegtajiem pakalpojumiem pieprasa arvien lielāku samaksu, kas nenoliedzami ir saistīts ar servisa uzlabojumu, kā arī ātru un ērtu klientu apkalpošanu. Ņemot vērā konstatētus attīstības tempus var pieļaut, ka nākotnē ienākumi no komisijas ieņēmumiem par pakalpojumiem varētu veidot vēl ievērojamāko daļu no visiem ienākumiem, jo procentu ienākumi samazināsies kredītriska pieauguma dēļ. Atgriežoties pie procentu ienākumiem jāsaprot, ka to vidējais pieauguma temps sastādīja 15.7%, tai pat laikā runājot par komisijas naudas attīstības tempiem jāsaprot, ka tās vidējais pieauguma temps bija nedaudz straujāks 16.7%. Konstatējot faktu, ka ieņēmumu struktūrā noteicošo daļu aizņem procentu ienākumi, loģiski būtu noskaidrot arī detalizēto procentu ienākumu struktūras dinamiku (sk. 2.9. attēlu). Kā rāda grafika kreisajā pusē attēlotie dati, tad procentu ienākumu pieaugumu nodrošināja procentu ienākumi par izsniegtajiem kredītiem ne-MFI. Latvijas banku vēsturē procentu ienākumu par izsniegtajiem kredītiem pieaugums ir bijis un paliek aizvien būtiskākais banku procentu ienākumu palielināšanas avots, kas ir uzskatāmi parādīts 2.9. attēla labajā pusē.

2.9. attēls. Banku sistēmas procentu ienākumu struktūras, kā arī sistēmas procentu ienākumu un procentu ienākumu par izsniegtajiem kredītiem ne-MFI dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

Tātad runājot par attiecīga posteņa nozīmīgumu banku procentu ienākumu struktūrā, jāsaprot, ka to īpatsvars pārskata gadā salīdzinājumā ar bāzes gadu ir samazinājies par 3.7% punktiem sasniedzot 80% lielu robežu, kas ir izskaidrojams ar aizdevumu resursu cenas samazināšanos Latvijas tirgū, ko savukārt laika gaitā ir veicinājusi arvien aktīvāka ārvalstu investoru ienākšana banku sektorā, veidota sīva konkurence un tieksme piesaistīt lielāku klientu loku. Neskatoties uz to, ka banku sektorā bija vērojams kredītu resursu cenas samazinājums, kredītu procentu ienākumu apjoma palielinājumu laika gaitā nodrošināja tieši aizdevumu apjoma arvien ievērojamākais pieaugums. Gribētos apstāties pie šī jautājuma un atzīmēt, ka resursu cenu samazinājums bija vērojams līdz 2008.gada vidum. Šobrīd finanšu tirgus dalībnieku vidū valda neuzticība un resursi ir palikuši ļoti dārgi, pie tam nevar neatzīmēt arī riska daļas palielinājumu. Procentu ienākumu par kredītiem ne-MFI apjoms analizējamā laika periodā ir palielinājies 7.3 reizēs, kas ir vislēnākais izrēķinātais palielinājums procentu ienākumu struktūrā, liecinot tādējādi par faktu, ka banku darbības vēsturē attiecīgais postenis arī bija tas noteicošais procentu ieņēmumu veidošanas avots. Līdz ar to praktiski ir pierādīts, kāpēc bankas ir ieinteresētas aktīvāk iesaistīties kredītu attiecībās un paplašināt tieši šo aktīvu operācijas veidu ekonomikas attīstības laikos, jo tikai kreditēšana nodrošina peļņas apjomu visnozīmīgāko pieaugumu. Ne par velti tika lietots šis vārdu savienojums – ekonomikas attīstības laikos, jo kā rāda pieredze, šobrīd bankas cieš zaudējumus, jo ir palielinājies šaubīgo un zaudēto kredītu skaits. Bankas pretī veido uzkrājumus, rezultātā resursi tiek iesaldēti, uzraudzības komisijas prasību nodrošināšanai.

Apskatot kreditēšanas nepieciešamību banku ikdienas darbībā no peļņas veidošanas pozīcijas, tagad autore ieskatīsies sistēmas darbības efektivitātes rādītājos, konkrēti pelnītspējas rādītājos. Respektīvi, autore novēros tādus svarīgākus darbības rādītājus kā ROE (kapitāla atdeve jeb kapitāla rentabilitāte) un ROA (aktīvu atdeve jeb aktīvu rentabilitāte) attīstības tendences. Tāpēc jāpievērš uzmanība 2.10. attēlam.

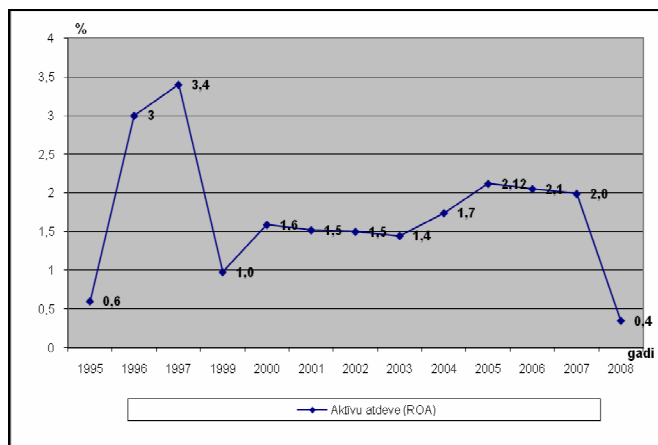

2.10. attēls. Latvijas banku sistēmas ROE dinamika laika posmā no 1995 līdz 2008.gadam, % [42]

Pirms sākt pētāmas parādības analīzi, gribētos atzīmēt, ka ROE ir īpaši svarīgs pelnītspējas rādītājs komercbanku akcionāriem, jo tas parāda kādu peļņu akcionāri ir nopelnījuši no katra ieguldīta Ls. Kopumā var teikt, ka rentabilitātes rādītāji ir peļņas relatīvā izpausme, līdz ar to ir svarīgi, lai tie vienmēr būtu pozitīvi. Tātad, ka rāda 2.10. attēlā atspoguļotie dati, tad kapitāla atdeves jomā Latvijas komercbankām līdz 2008.gadam bija vērojami acīmredzami panākumi, kas vērtējams neapšaubāmi pozitīvi. Proti, kapitāla rentabilitāte laika periodā no 1995. Līdz 2007.gadam ir palielinājusies par 19.2% punktiem, no sākotnējiem 5% līdz 24.2%. Rezultātā var secināt, ka bankas laiku gaitā arvien efektīvāk pārvaldīja īpašumā esošos pašu līdzekļus jeb citiem vārdiem sakot banku sektora akcionāri no 1 kapitālā ieguldīta Ls ir nopelnījuši 0.242 Ls lielu peļņu. Pie tam jāatzīmē, ka visaugstākā analizējama rādītāja vērtība ir bijusi 2005.gadā, kad banku akcionāri no 1 kapitālā ieguldīta Ls ir nopelnījuši savu rekordaugstu peļņu 0.271 Ls apmērā. Šādas pozitīvās tendences rentabilitātes un banku sektora peļņas jomā nodrošināja labvēlīgā ekonomiskā situācija valstī, komercbanku sektora konsolidācija, augošais pieprasījums pēc finanšu pakalpojumiem un kredītu kvalitātes paaugstināšanās. Tomēr šos pozitīvos faktorus līdzsvaroja augošā konkurence, augošās biznesa attīstīšanas izmaksas un algu spiediens. Labumu Latvijai ir devusi arī iestāšanās ES, ne tikai struktūrfondu līdzekļu, bet arī ārvalstu tiešo investīciju pieauguma un plašāku eksporta iespēju veidā, tai pat laikā samazinoties ārvalstu valūtu darījumu riskam. Līdztekus šiem labvēlīgajiem notikumiem jāatzīmē, ka Latvija bija jūtīga pret ārējiem satricinājumiem, ņemot vērā tās augšo tekošo konta deficītu un ārējo valsts parādu. Šobrīd valsts jūtīgumu pret ārējiem satricinājumiem ir izjutis katrs sabiedrības subjekts.

Uzmanīgāk aplūkojot grafiku, var ieraudzīt, ka kapitāla rentabilitātes vērtība ir strauji samazinājusies pēc 1998.gada un 2008.gada nelabvēlīgiem notikumiem, bankām ciešot nopietnus zaudējumus. 1997.gada ROE līmeni (25.6%) bankām izdevās sasniegt tikai pēc 10 darbības gadiem, tas ir 2005.gadā. Tai pat laikā runājot par 2008.gada sasniegumiem, jāatzina, ka ROE rādītājs ir pats zemākais analizējamā laika periodā, kas vēlreiz apstiprina banku sistēmas darbības aktivitātes samazināšanos un mūsdienās runa vairs neiet par peļņas gūšanu, mūsdienas

banku galvenā uzmanība tiek pievērsta zaudējumu minimizēšanai. Ja mēs paskatīsimies uz Zviedrijas banku akcionāru rīcību, tad ieraudzīsim, ka mērķtiecīgi tiek palielināta banku kapitalizācija (piemēram, priekšrocību akciju izlaišanas veidā), kas apliecina banku drošību un spēju nodrošināt stabilitāti depozītu noguldītājiem un klientiem pat negatīvos apstākļos. Līdz ar to vēstures notikumi liecina, ka banku veiksmīga darbība ir atkarīga ne tikai no politiskās un ekonomiskās stabilitātes valsts iekšzemē, bet arī no ārējās pasaules ekonomiskās un politiskās situācijas izmaiņas. Noskaidrot situāciju kapitāla atdeves jomā tagad autore apskatīs kāda tad ir izveidojusies situācija aktīvu atdeves jomā (sk. 2.11. attēlu).

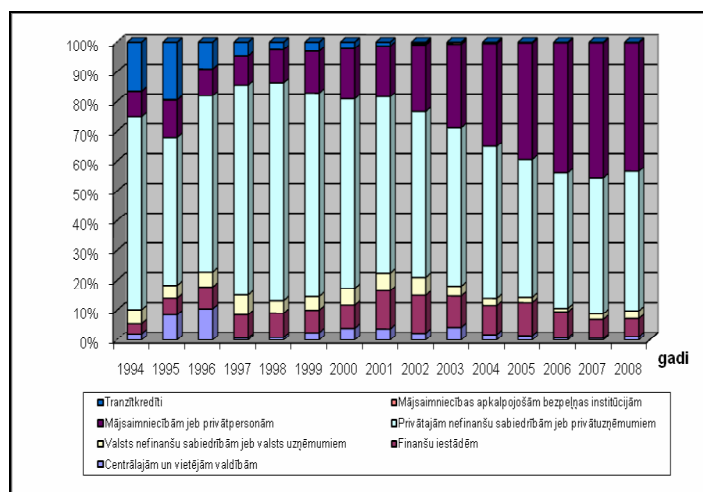

2.11. attēls. Latvijas banku sistēmas ROA dinamika laika posmā no 1995 līdz 2008.gadam, % [42]

Arī aktīvu rentabilitātes attīstības procesā līdz neilgam laikam bija vērojamas pozitīvās pārmaiņas. Respektīvi, aktīvu atdeve laika periodā no 1995 līdz 2007.gadam ir palielinājusies no esošajiem 0.6% līdz 2%, kas neapšaubāmi ir labs rādītājs. Tātad Latvijas bankas savā ikdienas darbībā arvien efektīvāk pārvaldīja aktīvu līdzekļus. 2007.gadā banku sektors kopumā uz 1 aktīvā ieguldīta Ls nopelnīja 0.02 Ls. Kā rāda grafikā atspoguļotie dati, tad analizējama radītāja vislielākā vērtība bija sasniegta 1997.gadā - 3.4% apmērā, pēc kura sasniegumiem sekoja straujš samazinājums, sakarā ar piedzīvoto finansiālo krīzi 1998.gadā. Jāatzīmē, ka sasniegtais rekordaugsts aktīvu atdeves rezultāts banku darbības pastāvēšanas laikā netika pārvarēts līdz šai dienai, jo 2008.gada rezultāts neiepriecina. Sistēmas ROA straujš kritums gandrīz 6 reizēs salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu liecina par aktīvu vērtības samazinājumu. Noskaidrojot kreditēšanas attīstības tempus, nozīmīgumu sistēmas aktīvu struktūrā un ietekmi uz peļņitaspējas rādītājiem, tālāk detalizēti autore izpētīs sistēmas kredītportfeļa struktūru, noskaidrojot kādas tad reāli tautsaimniecības nozares tika intensīvi finansētas.

Latvijas banku sektora darbībai līdz neilgam laikam bija raksturīga strauja izaugsme. Komerčbanku rādītāji saglabāja strauju izaugsmes tempu un nekas neliecināja, ka bankas gatavotos ignorēt valsts straujo izaugsmi un iedzīvotāju pirktspējas pieaugumu. Aizdevumu apjomi auga par 56 - 59% gadā, 2007.gada beigās sasniedzot 14.9 miljard. Ls robežu. Komerčbanku izsniegtais kopējais kredītu apjoms 2007.gadā pietuvojās Latvijas kopprodukta

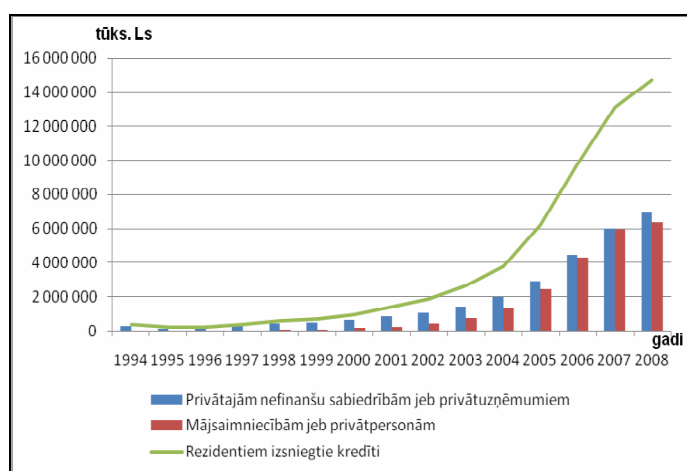
līmenim. Kā zināms, tad bankas ir iekšzemes finanšu tirgus vienīgais nozīmīgais spēks, jo tās rokās koncentrējas vislielākā tirgus daļa. Kreditēšanas pieaugums ir viens no tautsaimniecību veicinošiem faktoriem, jautājums – vai tiek finansētas valsts konkurētspēju veicinošas un nostiprinošas nozares vai vienkārši tiek stimulēts iekšējais pieprasījums valstī, ko parādīs tālāka maģistra darba analīze. Noskaidrojot, ka banku sistēmas kredītportfelis pārsvarā sastāv no rezidentiem izsniegtajiem aizdevumiem (89%), autore novērtēs šo kredītportfeļa struktūru, kas parādīs reālo ekonomikas nozaru finansēšanas ainu. Tāpēc no sākumā jāpievērš uzmanība 2.12. attēlam.

2.12. attēls. Latvijas banku sistēmas rezidentu kredītportfeļa struktūra, 1994. - 2008, perioda beigās, % [42]

Kā rāda 2.12. attēla dati, tad vislielākās summas kredītu veidā tika izsniegtas divām rezidentu grupām, proti, privāto uzņēmumiem un mājsaimniecībām. Uzņēmumiem bankas izsniedz kredītus galvenokārt ražošanas mērķiem, tātad tautsaimniecības nozaru attīstībai, tādējādi stimulējot to izaugsmi. Privātpersonu kredīti ir vērsti uz iedzīvotāju privātā patēriņa paplašināšanu, kas nodrošina dzīves līmeņa paaugstināšanos un darbaspēka kvalitātes uzlabošanu, kas savukārt arī sekmē tautsaimniecības izaugsmi. Šajā mirklī liekas, ka privāto uzņēmumu aktīvākai kreditēšanai vajadzētu sekmēt izpostīto valsts ražošanas procesa atjaunošanu un attīstību, tādējādi uzlabojot Latvijas vājas pozīcijas eksporta jomā. Bet paturot prātā uz šo brīdi valstī pastāvošas makroekonomiskā rakstura problēmas, jāsecina, ka acīmredzot banku izsniegtie aizdevumi nokļūst citās, ne ražošanu veicinošās tautsaimniecības jomās, par ko arī pārliecināsimies veicot tālāko banku sektora kredītportfeļa analīzi. Tātad kā rāda statistikas dati, tad analizējamā laika periodā pieprasījums no privāto uzņēmumu puses ir ievērojami samazinājies. Proti, ja bāzes gadā privāto uzņēmumiem izsniegtais kredītu apjoms kopējā rezidentu kredītportfelī sastādīja 65%, tad laika notecē to īpatsvars samazinājies par 18.2% punktiem sasniedzot tikai 46.8%, liecinot par citas rezidentu grupas aktivizēšanos. Respektīvi, situācija analizējamā laika periodā starp privātpersonu un privāto uzņēmumu kreditēšanas nozīmīgumu ir kardināli mainījies. Mājsaimniecību kredītportfeļa apjoms no niecīgas daļas bāzes gadā ir vairakkārt pieaudzis

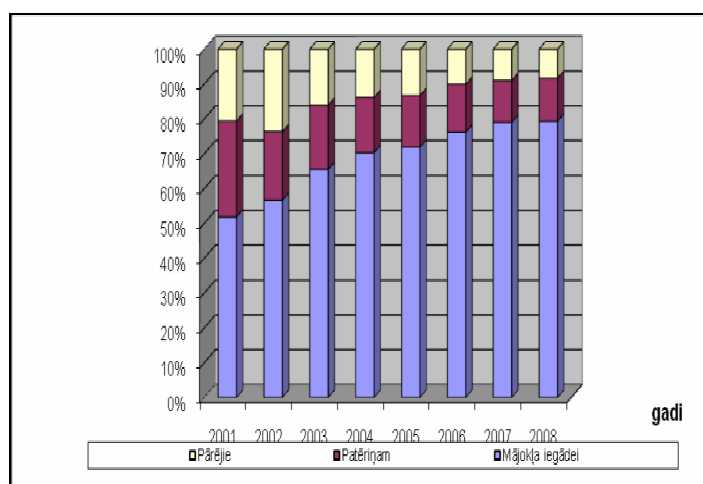
sasniedzot gandrīz privātuzņēmumu kredītportfeļa īpatsvara līmeni pārskata gadā. Tātad kā rāda FKTK dati, tad otrā lielākā kreditēšanas grupa rezidentu kredītportfelī ir mājsaimniecības jeb privātpersonas, kas pēdējos gados it īpaši aktivizējās. Proti, analizējamā laika periodā tās īpatsvars no sākotnējiem 8.4% ir ievērojami palielinājies par 34.8% punktiem pārskata gadā, sasniedzot 43.2% īpatsvaru. Rezultātā var secināt, ka Latvijas banku izsniegtā nauda kredītu veidā arvien aktīvāk tiek ieplūdināta privātpersonu rokās, lai apmierinātu tās primāras vai sekundāras vajadzības. Jāatzīmē, ka privātuzņēmumi un mājsaimniecības sastāda lielāko rezidentu kredītportfeļa daļu, proti, 90.02%. Privātuzņēmumu un mājsaimniecību kreditēšana galvenokārt nodrošina rezidentu kredītportfeļa strauju pieaugumu (sk. 2.13. attēlu).

2.13. attēls. Latvijas banku sistēmas privātuzņēmumu, mājsaimniecību un kopēja rezidentiem izsniegta kredītu apjoma dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

Statistikas dati liecina par to, ka visstraujāk analizējamā laika periodā ir pieaudzis mājsaimniecībām izsniegto kredītu apjoms, proti, tas dinamikas rindas absolūtais pieaugums sastādīja 202.8 reizes kvantitatīvajā izteiksmē, kas ir rekordaugsts rādītājs Latvijas banku darbības vēsturē. Savukārt runājot par privātuzņēmumu kreditēšanu jāsaprot, ka to izsniegtais apjoms laika gaitā palielinājies mērenāk, tikai 28.5 reizēs. Tātad straujās attīstības tendences ir acīmredzamas. Ja apskatīt pārmaiņas 2006.gadā salīdzinājumā ar 2005.gadu mājsaimniecību kreditēšanas jomā, tad noteikti var ievērot, ka to apjoms gada laikā ir pieaudzis gandrīz 2 reizēs, respektīvi, to pieauguma temps sastādīja 76%. Tai pat laikā pēdēja gada rezultāti rāda, ka kreditēšanas tempi strauji samazinās. Proti, 2008.gadā mājsaimniecībām izsniegto kredītu apjoms pieauga tikai par 6.9%, kas liecina par krīzes sākumu nekustamo īpašumu tirgū. Nevar neatzīmēt, ka laika gaitā palielinās arī pārējo rezidentu grupu aktivitātes kredītu attiecību iesaistīšanās, tomēr noteicošo lomu rezidentu kreditēšanā neapšaubāmi spēlē mājsaimniecības un privātuzņēmumi. Mājsaimniecībām izsniegto kredītu apjoma vidējais pieauguma temps analizējamā laika periodā sastādīja 46.2%, norādot uz to, ka pētāmās parādības līmenis strauji palielinās, tai pat laikā privātuzņēmumiem izsniegtais kredītu apjoma vidējais pieauguma temps bija 27% līmenī. Konstatējot faktu, ka pēdējos gados arvien vairāk aizdevumu apjoms tiek

izsniegts tieši mājstāstniecībām, būtu lietderīgi noskaidrot kādam nolūkam tiek izmantota saņemtā nauda. Tādējādi jāpievērš uzmanība 2.14. attēlam.

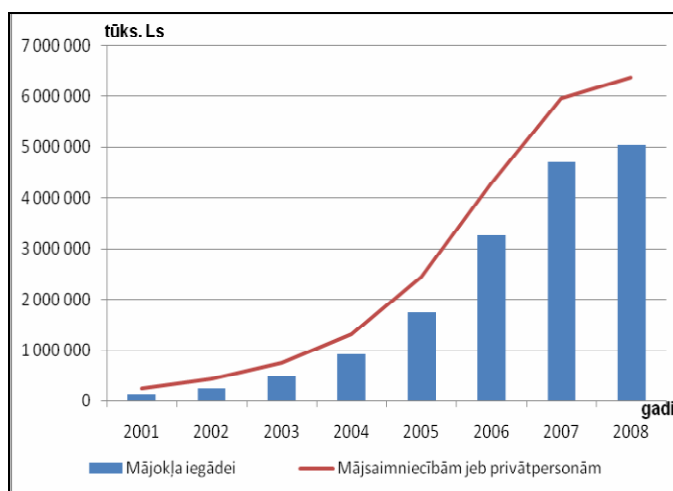

2.14. attēls. Banku sistēmas mājstāstniecību kredītportfeļa struktūra, 2001. - 2008., perioda beigās, % [42]

Aplūkojot izveidoto grafiku uzreiz var ieraudzīt noteicošo hipotekāro kredītu īpatsvaru kopējā mājstāstniecību kredītportfelī. Ņemot vērā statistiskās informācijas ierobežotību, tiek analizēts laika periods kopš 2001.gada. Tātad kā rāda dati, tad mājokļa iegādei izsniegtais kredītu apjoms laika gaitā ir pieaudzis 40.8 reizēs, 2008.gadā sasniedzot 5.05 miljard. Ls. To vidējais pieauguma temps analizējamā laika periodā sasniedza 70%. Tātad kā rāda statistika, tad vienā solī ar kredītešanu aktīvi attīstījās arī nekustamā īpašuma tirgus, kas bija pavadāms ar strauju cenu kāpumu. Viennozīmīgi var apgalvot, ka 2005., 2006 un pat 2007.gados iedzīvotāju maksāspēja atpalika no nekustamā īpašuma cenu celšanas, kuru lielā mērā ietekmēja tieši spekulantu veiktie darījumi. Normāli būtu, ja viens mājokļa kvadrātmeters maksātu tikpat, cik ir vidējā darba alga valstī. Jāatzīmē, ka piemēram, 2006.gada oktobrī mēneša vidējā bruto darba samaksa valstī bija tikai 302.42 Ls, tai pat laikā nekustamā īpašuma cenas 2006.gada ietvaros ir augušas vidēji par 40 - 50%. Jāsaka, ka cena - aptuveni 1450 eiro par kvadrātmētru vecajās padomju laikos celtajās mājās, nerunājot par jaunajiem projektiem, kur cenu koridors sasniedz pat 2000 un vairāk eiro par kvadrātmētru - ir stipri pārspīlēta. [5] Respektīvi, cenas nenoliedzami bija augstākas, nekā tām vajadzētu būt normālajos tirgus apstākļos. Ne par velti eksperti jau sen runāja, ka korekcijas tirgū it īpaši padomju laikos celtajām mājām agri vai vēlu notiks, jo nav normāli, ka vidusmēra darba ņēmējs vairs nav spējīgs mājokli iegādāties. Toreiz eksperti paredzēja, ka izmaiņas nekustamā īpašuma tirgū būs nevis krīzes veidā, bet cenu pieaugums kļūst aizvien mērenāks, bet īstenībā mēs piedzīvojām lielākā mēroga krīzi, jo valsts ekonomika kopumā piedzīvoja krīzi (lielos vilcienos runājot – apstājas investīciju plūsma uz Latviju). XXI gs. sākumā zināms pieprasījums pastāvēja arī pēc patēriņa kredītiem, kuru īpatsvars 2001.gadā sastādīja 28%. Toties laiku notecē arvien lielāku nozīmi sāk spēlēt hipotekārā kredītešana un patēriņa kredītu īpatsvars saruka līdz pat 12%. Par patēriņa kredītiem nevar spiest viennozīmīgi, jo statistika nav pilnīga,

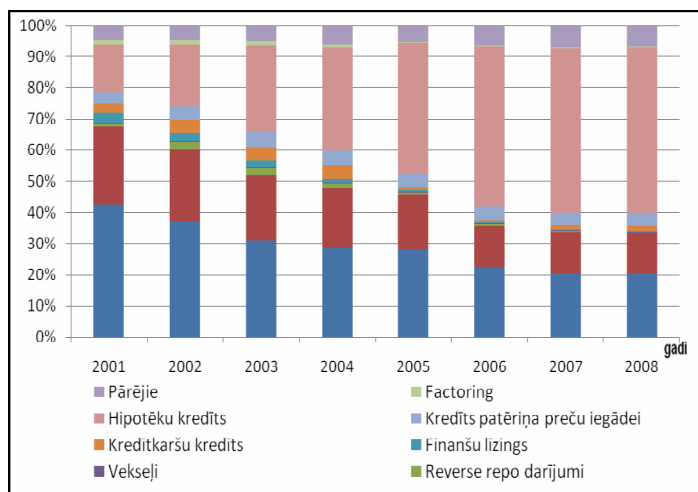
netika analizēti pārējo finanšu tirgus dalībnieku (piemēram: Inserviss Group, BIG, Mateks utt.) statistiskie dati. Cilvēki deva priekšroku hipotekārajiem kredītiem mājokļa iegādei un remontam, kas savukārt nozīmē to, ka nauda valstī tika ieplūdināta patēriņa sfērā nevis ražošanas sfērā. Tas vērtējams negatīvi, jo tieši ražošanas potenciāls nodrošina jebkuras valsts ekonomikas ilgtermiņa attīstību un stabilitāti. Analizējot tirgus situāciju, ir skaidri redzams, ka patēriņa kreditēšana procentuālā ziņā pret kopējo patēriņa preču noieta tirgu samazinās. Tas nozīmē, ka arvien vairāk cilvēki izvēlas veikalos norēķināties ar saviem līdzekļiem vai izmanto līzinga kompāniju pakalpojumus, neizvēloties patēriņa kredītus. Savukārt pretēja situācija ir hipotekārajā kreditēšanā, kur daudzums pieaug ievērojami straujāk un notiek banku cīņa par izdevīgāku piedāvājumu klientiem, kas pēdējā laikā arvien grūtāk tiek realizēts, starpbanku likmes pieauguma un monetāro politikas noteicēju rīcības dēļ. Šobrīd ņemot vērā debitoru skaita strauju pieaugumu, bankas ir kļuvušas plaša profila finanšu iestādes. Banku pārvaldībā ir milzīga datu bāze ar plašu piedāvājumu klāstu nekatamā īpašumu sfērā, kad bankas tirgū parādās mākleru lomā. Tā ir savā ziņā laba iespēja refinansēt zaudētos kredītus, finansējot jaunus, stabilus kredītņēmējus uz izdevīgākajiem nosacījumiem nekā konkurenti un uz zemākām procentu likmēm. Šobrīd tas ir viens no paņēmieniem zaudējumu minimizēšanas sfērā, kas ir banku sistēmas mērķis numurs viens. Līdz ar to, lai izdzīvotu šajos grūtajos laikos komercbankām īpaša uzmanība jāpievērš servisa kvalitātei, jāpiedāvā klientiem personificētus un individuāli piemērotus risinājumus. Laiks, kad uzņēmumam pietika ar kontu, kredītu apgrozāmiem līdzekļiem un internetbanku ir pagājis. Latvijas kompānijas un ārzemju uzņēmumi, kas strādā mūsu valstī, kā atzina speciālisti, pieprasa arvien modernākus risinājumus finanšu jomā. Tāpēc bankām jāmaina starpnieka loma uz stratēģisko finanšu konsultantu lomu, kas piedāvā uzņēmumam gan izdevīgus nosacījumus, gan kompleksus naudas līdzekļu pārvaldes mehānismus, kā arī risinājumus, kas optimizē uzņēmuma finanšu plūsmu krīžu laikos. Jāatzīmē, ka šāda kreditēšanas un nekustamā īpašuma tirgus attīstība jau gadu atpakaļ radīja bažas, vai straujš ekonomikas izaugsmes temps būs uzturams arī turpmāk. Kā liecina pasaules prakse, tad Latvija šajā ziņā nav unikāls gadījums, jo šis process skāris lielu daļu pasaules valstu. Nekustamā īpašuma cenu kāpums daudzās valstīs palīdzējis uzturēt iekšzemes pieprasījumu, kas citādi būtu mazinājies un patēriņa cenu līmeni nav būtiski ietekmējis. [16, 18] Taču Latvijas gadījumā hipotekārās kreditēšanas un ar to saistītais nekustamā īpašuma cenu kāpums stimulēja jau tā spēcīgo iekšzemes pieprasījumu. Vienlaikus runājot par nelabvēlīgo pasaules praksi, gribētos pieminēt skarbu britu pieredzi nekustamā īpašuma tirgus jomā. Jāsaka, ka 80.-os gados briti ļoti aktīvi iegādājās dzīvokļus pateicoties pieejamiem hipotekārajiem aizdevumiem valstī. Tajos laikos tirgus attīstījās un auga. Bet 90.-o gadu sākumā nekustamā īpašuma cenas pārsniedza saprātīgo maksimuma robežu, kuras līmenī iedzīvotāji vēl spētu iegādāties dzīvokļus

uz savas darba samaksas rēķina. Līdztekus šim procesam palielinājās banku kredītu likmes un rezultātā valstī notika ekonomiskais kritums. Tas noveda pie tā, ka vairāki aizņēmēji izrādījās maksātnespējīgi un finanšu iestādēm neatlika nekas cits, ka atņemt dzīvokļus, kas kalpoja par kredītu nodrošinājumu un rīkot izsoles. Piedāvājums ievērojami pārsniedza pieprasījumu un cenas sāka samazināties. Negatīvā Lielbritānijas spekulatīvā rakstura pieredze uz laiku samazināja sabiedrībai tieksmi dzīvot uz kredītu rēķina. Jā mēs vilksim paralēles starp Lielbritāniju un Latviju, ieraudzīsim to pašu notikumu iznākumu. Šobrīd nekustama īpašuma tirgus ir sabrucis, cenas vairāku mēnešu garumā ir samazinājušas par 45% un sasnieguši 2005.gada līmeni. Nekustamā īpašuma tirgus ir pārvērties par nomas tirgu, kur kādreiz veiksmīgie kredītņēmēji šobrīd piedāvā izīrēt īpašumus par pievilcīgi zemām cenām, lai tikai īpašums tiktu apdzīvots un apsaimniekots. Tātad atgriežoties pie sistēmas kredītportfeļa analīzes, gribētos uzskatāmāk parādīt kredītu mājokļa iegādei nozīmīgumu mājsaimniecību kredītportfeļi. Tāpēc jāpievērš uzmanība 2.15. attēlam.

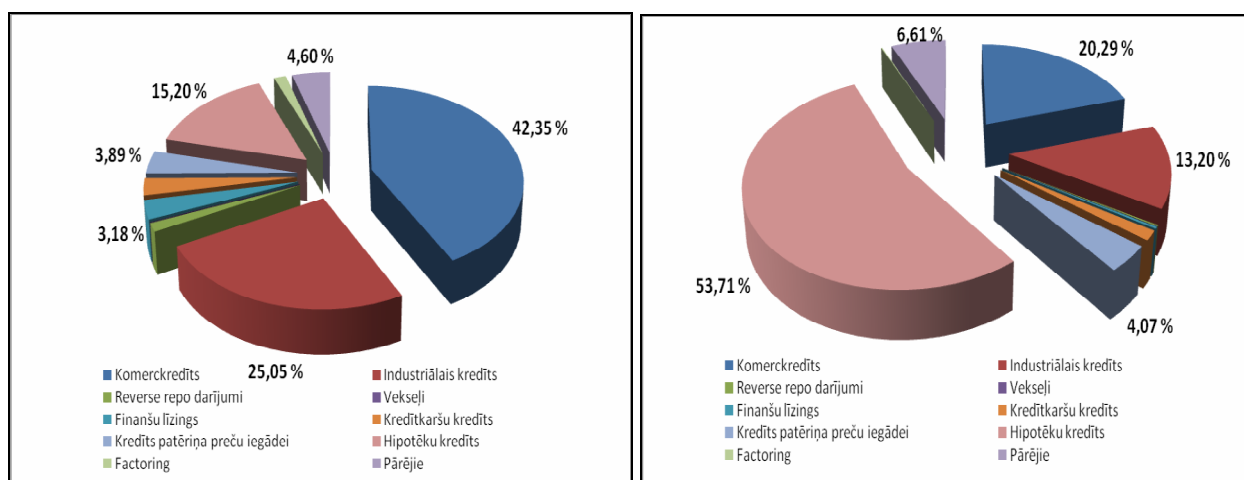
2.15. attēls. Latvijas banku sistēmas mājsaimniecību kredītportfeļa un mājokļu iegādes kredītu apjoma dinamika, 2001. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

Spriežot pēc statistikas datiem var teikt, ka kredīti mājokļa iegādei kļūst arvien būtiskāks mājsaimniecību kredītportfeļa palielināšanas avots. Kā vēl viens apliecinājums nekustamā īpašuma tirgus aktīvai finansēšanai varētu kalpot nākamais 2.16. attēls, kur tiek attēlots kredītu sadalījums pa kredītu veidiem. Ņemot vērā pieejamas publiskās informācijas ierobežotību par sistēmas kredītportfeļa sadalījumu pa kredītu veidiem, analīze tiks veikta tikai kopš 2001.gada. Tātad kā rāda FKTK statistiskie dati, tad situācija pēc kredītu veidu pieprasījuma laika gaitā arī ir mainījiesies.

2.16. attēls. Sistēmas kredītportfeļa sadalījums pa kredītu veidiem, 2001. - 2008., perioda beigās, % [42]

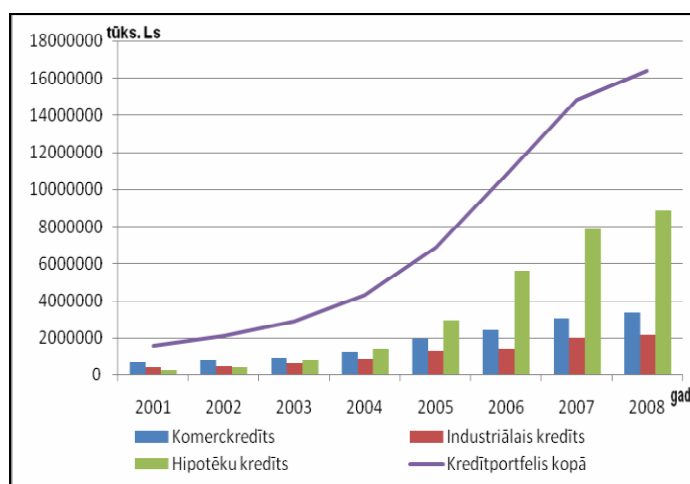
Līdz ar to autore pievērš uzmanību konkrēti kredītportfeļa sadalījumam pa kredītu veidiem bāzes un pārskata gadā, lai uzskatāmi redzētu laika gaitā notikušās pārmaiņas (sk. 2.17. attēlu). Tātad, ja analizēt situāciju bāzes gadā, tas ir 2001.gadā, tad var ieraudzīt, ka lielāko daļu no kopēja banku sektora kredītportfeļa aizņem komerckredīts, kas tiek izsniegts uzņēmumiem darījumu paplašināšanai, būvniecībai vai telpu remontam, nepieciešamo iekārtu vai citu biznesa projektu īstenošanai, respektīvi, apgrozāmo līdzekļu palielināšanai.

2.17. attēls. Sistēmas izsniegto aizdevumu sadalījums pa kredītu veidiem, 2001. un 2008.gads, % [42]

Proti, 42.4% no banku sistēmas kredītportfeļa veidoja komerckredīts. Otrais lielākais izsniegta aizdevuma veids bāzes gadā bija industriālais kredīts, kas tiek paredzēts pamatlīdzekļu iegādei un kuru īpatsvars bāzes gadā sasniedza 25.1%. Savukārt hipotekārais kredīts aizņēma tikai trešo vietu ar 15.2% lielu īpatsvaru. Jāatzīmē, ka kredīts parterīņa preču iegādei 2001.gadā sastādīja 4%. Pārējo kredītu veidu īpatsvars, izņemot finanšu līzingu, kas tiek izsniegts ražošanas iekārtu iegādei, bija ievērojami mazāks. Kā redzams 2.17. attēlā, tad pēc septiņiem gadiem situācija ir mainījusies un līderpozīcijā izvirzījās hipotekārā kreditēšana. Tā nav pārsteidzošā parādība, jo visi fakti veiktajā maģistra darba analizē norāda uz to, ka notiekot tik straujai ekonomikas izaugsmei līdz 2007.gada beigām, palielinās arī sabiedrības arvien lielāka aktivitāte izteikta

pieprasījuma veidā pēc ilgtermiņa aizdevumiem, proti, pēc hipotekārajiem kredītiem, kuru savukārt virza uz priekšu pieaugoša pirktspēja un salīdzinoši sliktie padomju laikos uzceltas mājokļu apstākļi, kurus cilvēki labprāt tiecas mainīt pret ko labāku. Hipotekāro kredītu īpatsvars 2008.gada sistēmas kredītportfelī sastādīja 54%, kas ir vairāk nekā puse. Līdz ar to var teikt, ka sistēmas kredītportfelis nav īpaši diversificēts, jo piesaistītie līdzekļi tiek ieguldīti pārsvarā vienā nozarē, tas ir nekustāmā īpašuma nozarē. Otrais pieprasītākais kredītēšanas veids ir komerc kredīts, kuru īpatsvars salīdzinājumā ar bāzes gadu ir samazinājies par 22% punktiem, pārskatā gadā sasniedzot 20.29%. Jāatzīmē, ka hipotekāro kredītu īpatsvars sistēmas kredītportfelī septiņu gadu laikā ir palielinājies par 38.5% punktiem, kas ir vislielākais rādītājs šajā skatījumā. Runājot par industriālā kredīta īpatsvaru, kas vēl 2001.gadā aizņēma diezgan ievērojamo kredītportfeļa daļu, situācija 2008.gadā ir mainījusies, respektīvi, to īpatsvars analizējamā laika periodā ir samazinājies par 11.85% punktiem līdz 13.2% robežai. Runājot par pārējiem kredītu veidiem, jāsaprot, ka patēriņa preču iegādei kredīta īpatsvars kredītportfelī palika gandrīz nemainīgs, tai pat laikā finanšu līzīngam ir vērojama lejupejoša tendence, proti, tas īpatsvars samazinājies līdz 0.29%. Lai uzskatāmāk parādītu novērojamas tendences Latvijas banku sistēmas izsniegto komerciālo, industriālo un hipotekāro kredītu gadījumos jāaplūko izveidotais 2.18.attēls.

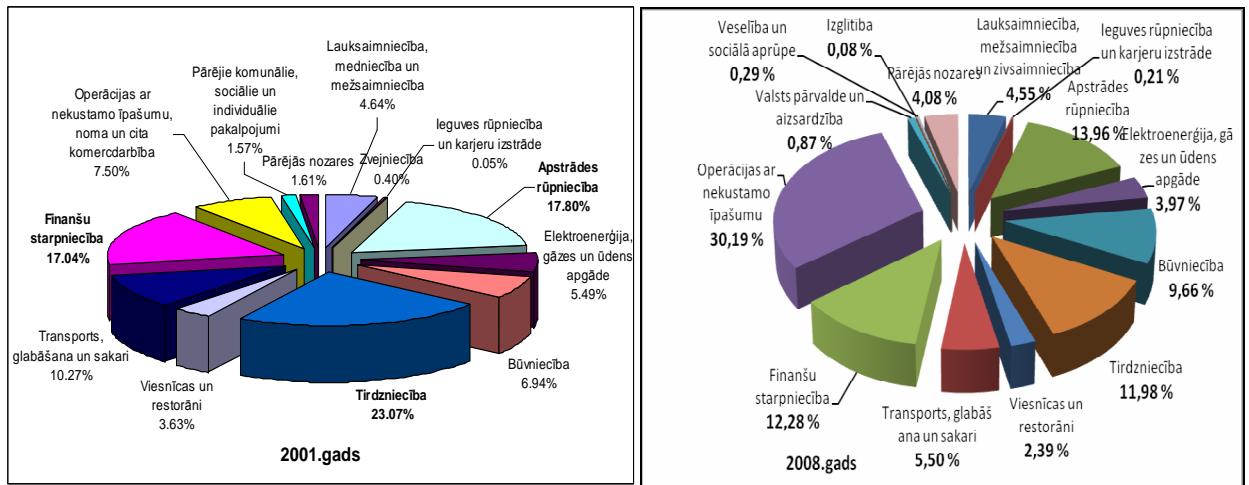
2.18. attēls. Latvijas banku sistēmas komerc kredīta, industriāla kredīta, hipotēku kredīta un kredītportfeļa kopumā dinamika, 2001. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [42]

Respektīvi, ir redzams, ka banku sektora kredītportfelis pēdējos gados aug pateicoties arvien efektīvākai hipotekāro kredītu izsniegšanai. Komerckredīts un industriālais kredīts zaudē savu nozīmīgumu. Līdz ar to var secināt, ka pašlaik Latvijā netiek aktīvi veicināta padomju laikos izpostīta ražošanas fonda atjaunošana, modernizācija un paplašināšana, kā arī konkurētspējas nostiprināšanās ārējā tirgū, kas rada valsts potenciālu un ilgtspējīgu attīstību. Ir noliedzami, ka laika gaitā industriālo kredītu izsniegšanas apjomi palielinās, tomēr to vidējais pieauguma temps ir lēnāks (27.7%) salīdzinājumā ar izsniegto hipotekāro kredītu apjoma vidējo pieauguma tempu, kas ir par 39.9% punktiem straujāks, proti, 67.5%. Respektīvi, ja aplūkot dinamikas rindas

absolūtos rādītājus, tad var konstatēt, ka izsniegto hipotekāro kredītu dinamikas rindas absolūtais pieaugums septiņu gadu laikā sastādīja 37 reizes, kas ir visstraujākais pieaugums no banku izsniegtajiem kredītu veidiem. Izsniegta industriālā kredīta apjoms palielinājās daudz lēnāk, proti, 5.5 reizēs, savukārt komerc kredīta pieauguma rādītājs šajā gadījumā ir vēl zemāks - 5 reizes. Rezultātā var secināt, ka ja agrāk lielāka banku resursu daļa tika novirzīta uzņēmējdarbības un ražošanas sektora attīstībai, tad mūsdienās situācija ir mainījusies un aktīva kreditēšana ir novirzīta nekustamā īpašuma nozarē. Latvijas pašreizējās ekonomiskās situācijas gadījumā būtu loģiskāk šo proporciju redzēt pretēji, proti, ar lielāku pieaugumu industriālo kredītu jomā un mazāko hipotekāro kredītu jomā. Līdz ar to jāsaprot, ka vērtējot izsniegto kredītu ieguldījumu valsts ilgtermiņa ekonomikas attīstības potenciāla paaugstināšanā, to struktūra neiepriecina. Runājot tikai vien par attīstības tempiem pēdējos gados jāatzīmē, ka 2005.gadā izsniegtā hipotekārā kredītu apjoma pieaugums salīdzinājumā ar 2004.gadu sasniedzis 103%. Attīstības tempam saglabājoties gandrīz iepriekšējā gada līmenī, hipotekārā kredīta pieaugums 2006.gadā izrādījās nedaudz lēnāks, tomēr arī visai iespaidīgs 92.1%. Tātad statistikas dati liecina, ka izsniegto kredītu apjomi dubultojās vairāku gadu garumā. Bet paskatīsimies uz 2008.gada rezultātiem, kur pieauguma temps sastādīja tikai 12%. Krasa atšķirība attīstības tempos ir acīmredzama. Pamatojoties uz veiktiem aprēķiniem var redzēt, ka aktīva kreditēšanas politika dažus gadus atpakaļ valsts izaugsmi nodrošināja nevis uz ražošanu un Latvijas ārējās konkurētspējas nostiprināšanu orientētas nozares, bet gan nozares, kas balstās uz iekšzemes patēriņu. Paturot prātā no vienas puses visas pozitīvas kreditēšanas pazīmes, veiktajā analīzē iezīmējas arī iespējamās negatīvas šī arvien augoša procesa pazīmes. Proti, ja agrāk tika agresīvi finansēta tikai viena tautsaimniecības nozare, šobrīd mēs varam konstatēt, ka kreditēšana kā tāda valstī vispār ir apstājusies, kas vērtējams ļoti negatīvi. Jo tieši krīžu laikos ekonomika ir jāaktivizē, ir jāstimulē norimušais pieprasījums valstī, vidējam un mazam biznesam ir jāpalīdz apgrozāmo līdzekļu uzturēšanai un atjaunošanai, bet banku sistēma diemžēl uzvedas ļoti piesardzīgi, gaidot atbalstu un garantijas no valdības puses attiecībā uz reālā sektora finansēšanas atjaunošanu. Vispusīgi izanalizējot banku sistēmas kredītportfeli autore novērtēs kreditēšanas ietekmi uz Latvijas ekonomikas attīstību un stabilitāti, kā arī apskatīs monetāro un fiskālo politiku noteicēju spējas un rīcību kredītu politikas īstenošanas procesā.

Tātad vienmēr kad runa iet par komercbanku aktīvo darbību kreditēšanas jomā, jāpatur prātā, ka šai parādībai ir raksturīgas savā ziņā pretrunīgās iezīmes. Proti, ir nenoliedzami, ka banku iespēja veidot naudu kredītu izsniegšanas veidā ir liela nozīme ekonomikai, paplašinot ar kredīta palīdzību uzņēmumu ražošanas iespējas bez iepriekšējās līdzekļu uzkrāšanas, kā arī uzlabojot dzīves kvalitāti jebkuram sabiedrības subjektam. Toties jāatceras, ka sabiedrībai ir vajadzības pēc nepieciešamas naudas piegādes, bet ne pārmērīgās tās piegādes, kas atstāj aiz

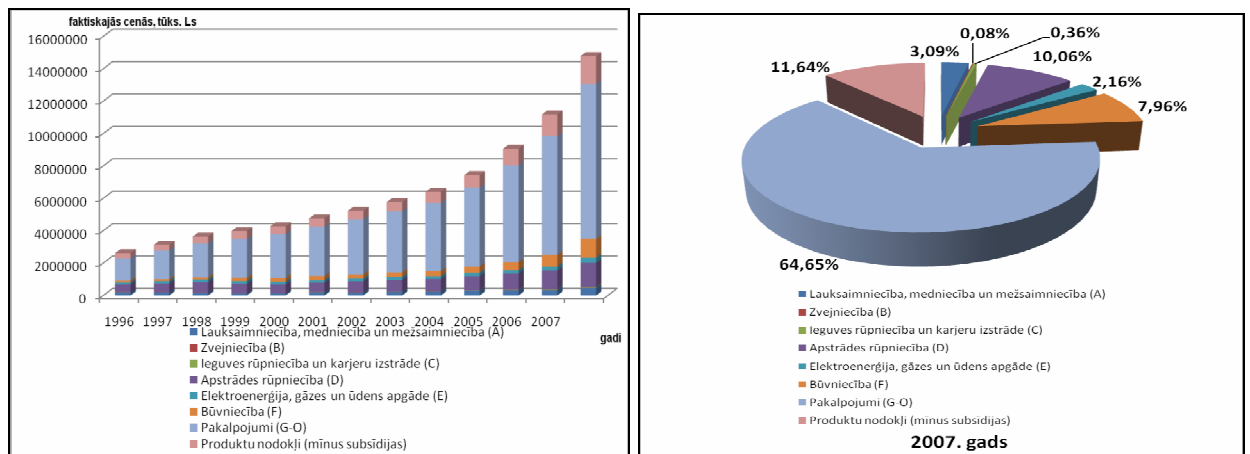
sevis negatīvo ietekmi uz visām ekonomikas attīstības pusēm, pirmkārt attīstoties inflācijas augšanas tempiem. Līdz ar to jebkurai valstij ir ļoti svarīgi, lai monetārās un fiskālās politikas realizētāji darbotos saliedēti un efektīvi, neaizkavējoties reaģējot uz pirmajiem ekonomikas destabilizējošiem faktoriem, nepieļaujot tādējādi piedzīvot ekonomikai dažāda veida satricinājumus, ko diemžēl asi piedzīvoja mūsu valsts. Jāsaka, ka uz šo brīdi kredītportfeļa sadalījumā pa kredītu veidiem prevalē hipotekārie aizdevumi. Hipotekāro kredītu strauja izaugsme un lielais īpatsvars banku sistēmas kredītportfelī var izraisīt nopietnus draudus sistēmas stabilitātei, jo šo aizdevumu kvalitāte ir saistīta ar aizņēmēja ienākumu neprognozējamību ilgākā laika periodā un ķīlu likviditātes problēmu, kas arvien spilgtāk sāk iezīmēties mūsdienas ekonomikā. Ķīlu likviditātes pazemināšanas gadījumā liels kredītu īpatsvars aktīvos ir īpaši bīstams, jo tas pasliktina bankas likviditāti. Jāatzīmē, ka dr.ekon., docente S.Saksonova uzskata, ka kredītportfeļi, kas izveidoti ar nekustamā īpašuma ķīlu, var pārvērsties bankai tādā pašā apgrūtinājumā kā vērtspapīru portfeļi pēc 1998.gada Krievijas krīzes. [10, 149] Tātad autore konstatēja, ka Latvijas banku sektorā pozitīvus panākumus gan peļņas, gan rentabilitātes jomā līdz 2008.gadam otrajam pusgadam nodrošināja labvēlīga ekonomiskā situācija valstī, komercbanku sektora konsolidācija, kā arī augošais pieprasījums pēc finanšu pakalpojumiem un kredītu kvalitātes paaugstināšanās. Kreditēšanas strauja attīstība līdz neilgam laikam atstāja vienai no kredītu attiecību darījuma pusēm tikai pozitīvas pazīmes. Tāpēc autore nākama uzdevuma veikšanas procesā jānoskaidro otrā darījuma puses ieguvumi vai zaudējumi no iesaistīšanas kredītu attiecībās. Respektīvi, šis maģistra darba mērķis ir novērtēt kreditēšanas ietekmi uz ekonomikas stabilitāti kopumā. Tas ir noteikt prioritāras kreditēšanas nozares un apskatīt to ieguldījumu IKP pieaugumā vai iespējami pat kritumā. Pievēršot uzmanību situācijai kas izveidojās tautsaimniecībā pēdējā laikā, tad var ieraudzīt, ka pateicoties hipotekārās kreditēšanas aktivizēšanai, palielinājās operāciju ar nekustamo īpašumu nozares uzņēmumu un mājsaimniecību parāda līmenis un banku ieguldījums šajos segmentos (sk. 2.19. attēlu). Tātad aplūkojot izveidoto grafiku, ir uzskatāmi redzams, ka gan 2001.gadā, tā arī 2008.gadā lielākoties tiek kreditētas uz iekšzemes patēriņu orientētas nozares. Jāatzīmē, ka laika gaitā ir vērojamas augšupejošas tendences šajā jomā. Proti, ja analizējamā perioda sākumā, tas ir 2001.gadā uz patēriņu orientētas nozares sastādīja 64.7% no kopēja sistēmas kredītportfeļa apjoma, tad pēc septiņiem gadiem to īpatsvars palielinājies par 2.96% punktiem 2008.gadā sasniedzot 67.7% līmeni. Līdz ar to var secināt, ka neproporcionāli lielu daļu no kopējās valsts izaugsmes nodrošina nevis uz ražošanu un Latvijas ārējās konkurētspējas nostiprināšanu orientētas nozares, bet gan nozares, kas balstās uz iekšzemes patēriņu.

2.19. attēls. Sistēmas izsniegto kredītu sadalījums pa tautsaimniecības nozarēm 2001. un 2008.gados [42]

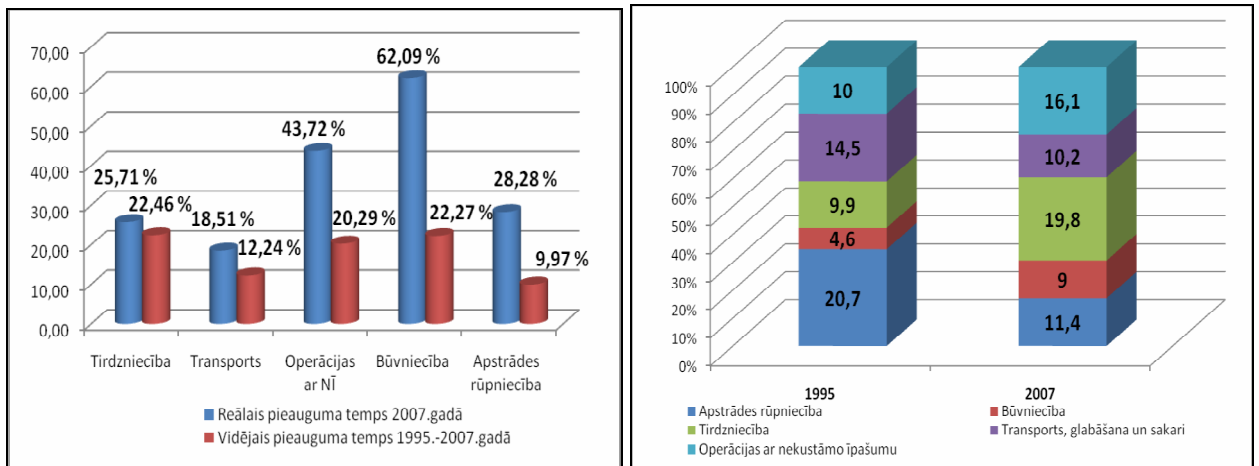
Tieši šajā momentā, novērtējot tautsaimniecības visaktīvāk kreditētas nozares, parādās kreditēšanas negatīvas ietekmes pazīmes valsts ekonomikā kopumā. Jo rezultāts šai nesabalansētajai attīstībai, kā arī zēmam nacionālo uzkrājumu apjomam un līdz neilgam laikam lielam iekšējam patēriņam, kas tika veicināts pateicoties ārvalstu investīcijām uz ārējā parāda rēķina, ir arvien pieaugošais tekošā konta deficīts un spiediens uz inflāciju, par ko arī autore pārliecināsies veicot tālāko analīzi. Respektīvi, atgriežoties pie izveidota 2.19. attēla novērtēšanas, tad var konstatēt, ka 2008.gadā 30.2% no kredītportfeļa daļas tika novirzīti operācijās ar nekustāmo īpašumu, 12.3% finanšu starpniecības sfērā un tikai 13.96% apstrādes rūpniecībā. Jāatzīmē, ka pastāv vēl divas jomas, kas tiek aktīvi kreditētas, proti, tirdzniecība - 12% un būvniecība - 10%. Novērtējot pārējo tautsaimniecības nozaru daļu sistēmas kredītportfelī, jāsaprot, ka tā ir niecīga. Aplūkojot sistēmas kredītportfeļa par tautsaimniecības nozarēm attīstību laika gaitā, jāsaprot, ka laika posmā no 2001.gada līdz 2008.gada vislielākais absolūtais pieaugums tika izrēķināts operācijām ar nekustāmo īpašumu, kuru apjoms kvantitatīvā izteiksmē palielinājās 20.1 reizes. Jāatzīmē, ka to vidējais pieauguma temps sastādīja 53.6%, kas norāda uz straujām attīstības pazīmēm. Ievērojams pieaugums tika konstatēts tādā nozarē kā ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde, kuru pieaugums analizējamā laika periodā sastādīja attiecīgi 30.9 reizes. Tas vērtējams pozitīvi, jo konstatētais fakts liecina par to, ka, kaut gan iepriekš minētu nozaru īpatsvars kopējā sistēmas kredītportfelī ir niecīgs (0.21%), tomēr absolūtā summā izsniegto kredītu apjoms pakāpeniski palielinās. Nevar neatzīmēt arī pārējo tautsaimniecības nozaru arvien aktīvāku iesaistīšanos kredītu attiecībās, jo, kā rāda statistiskie dati, tad izsniegtais aizdevumu apjoms laika gaitā lielākā vai mazākā mērā ir palielinājies absolūti visās tautsaimniecības nozarēs. Tas ir pašsaprotama parādība, jo kreditēšana ļauj nozarēm palielināt resursus, paplašināt ražošanu, paātrināt ražošanas mērķu sasniegšanu uz papildus vērtības rēķina, turklāt kreditēšana veicina konkurētspējas un stabilitātes pozīcijas nostiprināšanos. Fakts, ka aktīvāk kreditētas tautsaimniecības nozares veicina arī ekonomikas

arvien straujāko attīstību ir nenoliedzams, par ko arī autore pārliecināsies, veicot IKP struktūras analīzi (sk. 2.20. attēlu).

2.20. attēls. IKP dinamika pa darbības veidiem, 1996. - 2007., perioda beigās, milj. Ls [40]

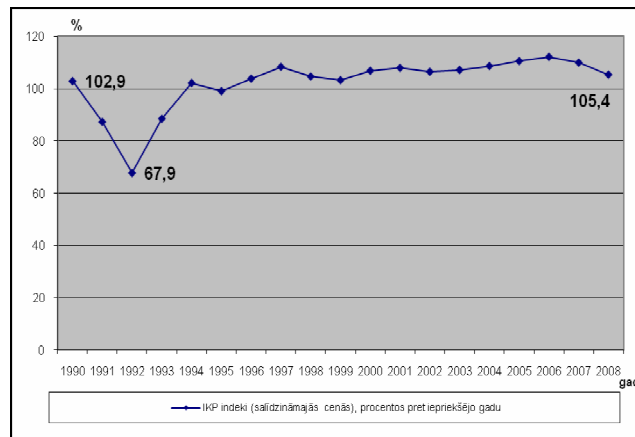
Diemžēl statistikas dati nav pieejami par 2008.gadu, bet būtību tas nemaina, tautsaimniecības attīstības aina nozaru griezumā tiks iezīmēta. Līdz ar to, apskatot 2.20. attēlā atspoguļotos datus var redzēt, ka pēdējos gados Latvijas tautsaimniecības struktūra nozaru griezumā ir mainījies par labu pakalpojumu nozarēm. No konstatētā var secināt, ka Latvijas ekonomika attīstītās nevis uz ražošanas rēķina, bet gan uz pakalpojuma un patēriņa rēķina, kas tomēr nedod cerības ilgtermiņā perspektīvā, jo valstī tiek patērēts lielākoties uz parāda rēķina, bet pretī nekas netiek ražots. Dramatiskā situācija ir izveidojusies it īpaši mūsdienās, kad neviens nebija gatavs tik visaptverošai pasaules krīzei, kas tiek raksturota no ekspertu puses vēl dramatiskāk nekā Lielā depresija 30-o gadu sākumā ASV. Visu šo laiku valsts ekonomika attīstījās pateicoties ārvalstu investīciju plūsmām, šobrīd tā plūsma ir apstājusies, mēs prasām palīdzību Starptautiskam Valūtas fondam, Eiropas Komisijai un pārējām valstīm, jo bez šīs palīdzības, ka apgalvo mūsu lielie valsts vīri, valstij būs bankrots, maksātnespēja. Tad rodas jautājums varbūt ienākošās ārvalstu investīcijas, kā arī ES struktūrfondu nauda bija nelietderīgi apgūta? Kā mūsu valdība redz šobrīd nākotni, kā mūsu bērni spēs atdot milzīgo valsts ārējo parādu, ja valstī nekas netiek ražots, ražošana pilnībā ir izsaimniekota. Pašreizējā ekonomiskā situācija – tas ir mūsu sabiedrības attieksmes likumsakarīgs rezultāts pret tautsaimniecības nozīmīgiem projektiem. Mēs esam nokļuvuši tādā situācijā, kad mūsu valstī ir maz industriāli nozīmīgo ražošanas objektu. Mēs esam panākuši, kā tādu praktiski nav. Ja mēs uz mirkli aizmirsīsim par pasaules finanšu krīzi, tad autore pieļauj, ka laika gaitā mūsu valsts tik un tā būtu nonākusi līdz šī brīža rezultātam. Aplūkojot straujo pakalpojumu sektora nozaru attīstību jāsaka, ka tautsaimniecības izaugsmi 2007.gadā galvenokārt nodrošināja tirdzniecības (nozares īpatsvars IKP struktūrā - 17.4%), nekustamo īpašumu operāciju (14.3%) un transporta, glabāšanas un sakaru nozares (9.03%) pieaugums. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu šo pakalpojumu nozaru reālais pieaugums bija attiecīgi 25.7%, 43.7% un 18.5% (sk. 2.21. attēla kreiso pusi).

2.21. attēls. Straujāk augošo tautsaimniecības nozaru reālais pieaugums 2007.gadā un to pievienoto vērtību īpatsvars IKP struktūrā, 1995. un 2007.gados (% no kopējās pievienotās vērtības) [40] Jāatzīmē, ka iepriekš minētas tautsaimniecības nozares sastāda arī lielāko īpatsvaru kopējā pievienotajā vērtībā. Respektīvi, pamatojoties uz statistikas informācijas datiem tirdzniecības nozares pievienotā vērtība 2007.gadā sasniedza 19.8% līmeni, operācijas ar nekustāmo īpašumu – 16.1% un transporta nozare – 10.2% (sk. 2.21. attēla labo pusi). No iekšzemes patēriņa atkarīgo tirdzniecības un nekustamo īpašumu nozaru attīstībai nav nepieciešami lieli kapitālieguldījumi. Turklāt, ieguldot investīcijas, ir iespējams paaugstināt transporta, sakaru un glabāšanas, kā arī tirdzniecības (īpaši vairumtirdzniecības) nozaru pievienoto vērtību nākotnē. Jāatzīmē, ka preču sektorā visstraujāk aug būvniecība, ieguves rūpniecība un apstrādes rūpniecība. Neskatoties uz būvniecības nozares straujo attīstību pārskata gadā, tās pievienotās vērtības īpatsvars IKP struktūrā ir salīdzinoši neliels - 9%. 2007.gadā strauji attīstījās būvniecības joma (gada pieauguma temps sastādīja 62.09%). Latvijā celtnieki līdz pašam beigām neticēja, ka krīze valstī jau ir iestājusies, turpināja saglabāt augstas cenas, kā arī ķērās pie jauniem celtniecības projektiem, kuru lielāka daļa šobrīd ir iesaldēta. Jāatzīmē, ka Lietuvā un Igaunijā celtniecības bums sākās 2002.gadā. Neskatoties uz to Latvijā bums sākās divus gadus vēlāk, bet pie mums celtniecības pieaugums izrādījās daudz straujāks nekā kaimiņvalstīs un laika posmā no 2004. līdz 2008.gadam izauga par 44.8%. Visaugstākie rādītāji Baltijā Latvijai bija sasniegti tieši 2007.gadā, kad valstī tika izbūvēti 1188 tūkst. m², kas par 25% pārsniedza būvniecības apjomus Lietuvā. [12] Ļoti strauji turpināja attīstīties arī ieguves rūpniecība, kuru pieauguma temps 2007.gadā tika izrēķināts 57.5% robežā, tai pat laikā runājot par nozares pievienotās vērtības īpatsvaru jāatzīmē, ka tas gan ir ļoti zems tikai 0.4%. Aplūkojot apstrādes rūpniecības pozīcijas IKP struktūrā tika konstatēts, ka tā ir ceturta no lielākajām nozarēm tautsaimniecībā, kuru īpatsvars pārskata gadā sastādīja 10.06%. Nozares pieaugums pārskata gadā sasniedza 28.3%, tai pat laikā runājot par pievienoto vērtību IKP struktūrā, tika konstatēts, ka apstrādes rūpniecības īpatsvars katru gadu pakāpeniski samazinās, tādējādi liecinot par iekšzemes patēriņa nozares arvien efektīvāku darbību. Turklāt, novērtējot laika gaitā izveidojušo

situāciju apstrādes rūpniecības un tirdzniecības nozaru pievienoto vērtību jomā, tad var konstatēt absolūti pretējus attīstības virzienus. Proti, kopš 1995.gada apstrādes rūpniecības pievienotā vērtība IKP struktūrā ir samazinājusies par 9.3% punktiem, tai pat laikā tirdzniecības nozares gadījumā pievienotā vērtība dubultojās.

Līdz ar to pašreizējo uz iekšzemes patēriņu balstīto attīstības tendenci nevar raksturot kā noturīgu un sabalansētu. Par to, ka ekonomika strauji attīstījās nav šaubu, kā apliecinājums tam kalpo IKP pieauguma temps, kas no 2.9% 1990.gadā ir pieaudzis līdz 12.2% 2006.gadā, kas ir rekordaugsts rādītājs Latvijas vēsturē (sk. 2.22. attēlu).

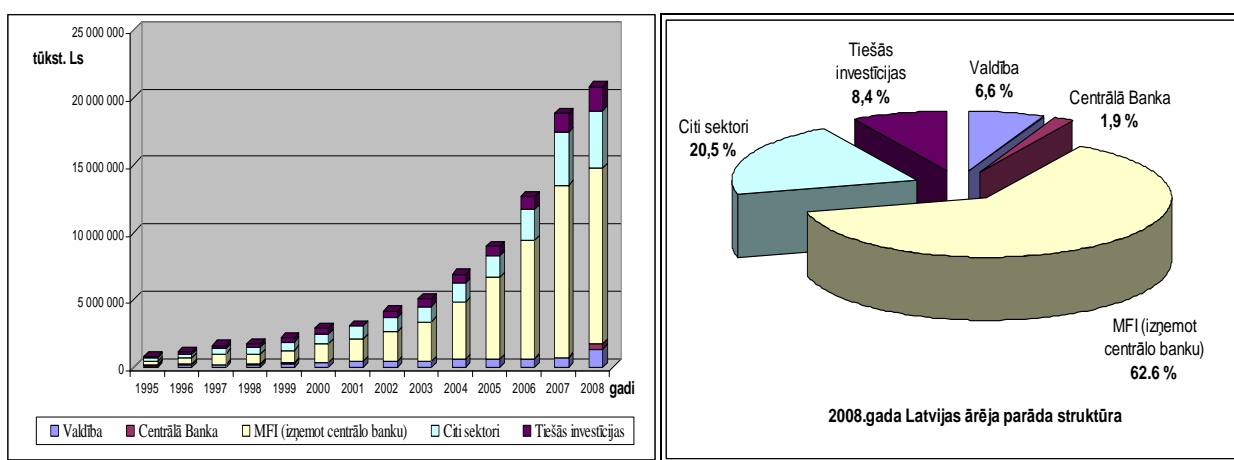

2.22. attēls. IKP indekss (salīdzināmājās cenās), 1990. - 2008., perioda beigās, % pret iepriekšējo gadu [40]

Toties šajā izaugsmē nepiepricina tāds fakts, ka rekordstraujo iekšzemes kopproduktu kāpumu galvenokārt nodrošināja nevis uz eksportu vērstās ražojošās nozares, bet iekšzemes patēriņa pieaugums. Ja apskatīt Latvijas situāciju makroekonomiskā skatījumā līdz 2007.gada beigām no teorētiskā aspekta puses tad jāsaprot, ka līdztekus ekonomikas straujai attīstībai paralēli palielinās arī ienākumu līmenis, palielinās pieprasījums kā pēc patēriņa precēm un pakalpojumiem, tā arī ražošanas līdzekļiem un darbaspēka. Šāda situācijā veidojas vai pastiprinājās nesabalansētība ārējā tirgū, ja pieprasījuma pieaugums izraisa pastiprinātu patēriņa un kapitālpriekšmetu importu, gan arī darba tirgū, ja tas nevar strauji pielāgoties augošās ekonomikas prasībām. Ārējā nesabalansētība rāda ārējā parāda pieaugumu. Darba tirgus nesabalansētība nereti tiek risināta ar atalgojuma palielinājumu, ja trūkst darbaspēka ar atbilstošām iemaņām, vai ir ierobežotas darba ražīguma pieauguma iespējas. Sabiedrība ir ieinteresēta labklājības pieaugumā, taču jāapzinās, ka ilgtermiņā ienākumu kāpums kopā ar dažādiem īstermiņa (ārējiem un izmaksu) šokiem nosaka cenu līmeņa pārmaiņas jeb inflāciju. [13] Vērojot Latvijas ekonomiskajā situācijā analogisko notikumu iznākumu, var secināt, ka teorētisko koncepciju būtība ar izrietošiem no tās atzinumiem praktiski tika realizēta dzīvē. Līdz ar to tagad autore dziļāk ieskatīsies līdz 2007.gada beigām notikušajos ekonomiskajos procesos, lai gūtu priekšstatu par izveidojušās situācijas seku nopietnību Latvijas stabilitātei un maksātspējai, nerunājot jau par tālāko izaugsmi

un pievienošanu EMS, kas līdz neilgam laikam bija primārais mērķis, kuru sasniegšanas jautājums kļūst arvien apšaubītāks.

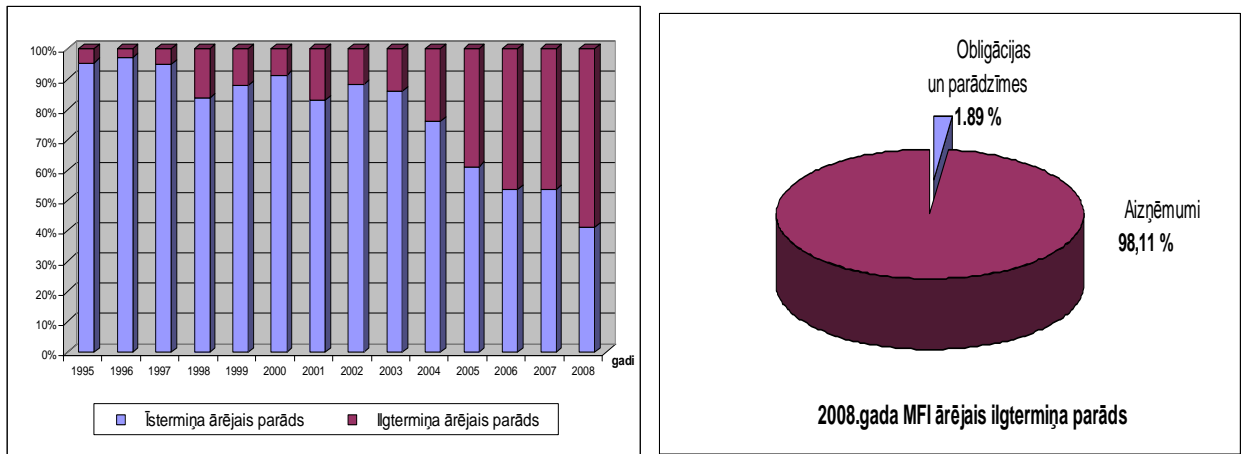
Respektīvi, sabiedrības subjekti vairāku gadu garumā tērēja kā nekad agrāk, pirka īpašumus un ceļoja, automobiļu tirdzniecība bija rekordaugsta, jaunas mājas auga kā sēnes. Ekonomikas straujo attīstību nodrošināja arī darbaspēka atalgojuma neadekvāts pieaugums, kas piemēram 2006.gadā izauga par 23%, tai pat laikā auga nodarbinātība, ekonomikā tika ieplūdināti ES finanšu līdzekļi un ārvalstīs strādājošo tautiešu nopelnītā alga. Savu ietekmi uz ekonomikas attīstību neapšaubāmi atstāja arī banku izsniegto kredītu apjoms, kas pēdējo triju gadu laikā ir palielinājies vairāk nekā 2 reizēs. Nevar neatzīmēt, ka uz notikušajiem procesiem ekonomikā sabiedrība skatījās visai optimistiski, neiedomājoties kas varētu notikt nākotnē, ja vien ilgi netiks vājināti ekonomiku destabilizējošie faktori. Zinot ekonomikas likumus sanāk loģiskā notikumu sasaiste - pārāk strauji augot patēriņam, aug arī inflācija un palielinās MB tekošā konta deficīts. Diemžēl rekordaugsto patēriņu nelīdzsvaroja tikpat spoži skaitļi ražošanā un eksportā, kuru pozīcijas neapšaubāmi ir uzlabojusi Latvijas iestāšanos ES un lata kursa piesaiste eiro. Nomāc arī tāds fakts, ka spēcīgā iekšzemes pieprasījuma pamatā visu šo laiku slēpās nesamērīgā kreditēšanas attīstība, kas tai pat laikā notika nevis uz iekšzemes noguldījumu piesaistes rēķina, bet gan uz ārējā parāda pieauguma rēķina (sk. 2.23. attēlu).

2.23. Latvijas bruto ārējā parāda dinamika, 1995. - 2008., perioda beigās, tūkst. Ls [39]

Aplūkojot statistisko informāciju par Latvijas bruto ārējo parādu, kas ir atspoguļota izveidotā grafikā, var skaidri redzēt, ka laika gaitā Latvijas ārējais parāds arvien palielinās. Respektīvi, laika posmā no 1995.gada līdz 2008.gadam, to apjoms ir pieaudzis 25.2 reizēs, 2008.gadā sasniedzot 128.16% no IKP. Jāatzīmē, ka 2009.gada rezultāts būs vēl augstāks, ņemot vērā saņemto ārvalstu finansiālo palīdzību ekonomikas stabilizēšanai. Ja vēlreiz pievērst uzmanību 2.22. attēla labajai pusei, tad var konstatēt, ka 2008.gada beigās banku īpatsvars kopējā ārējā parāda kopsummā sastādīja 62.6%, kas ļauj praktiski pierādīt, ka valstī līdztekus straujai kreditēšanai tika novērota tik pat aktīva aizņemšanās no ārvalstīm. Šai parādībai ir loģisks izskaidrojums, ņemot vērā faktu, ka lielākās Latvijas banku sektora daļas īpašnieki ir nerezidenti

nav arī pārsteigums, ka banku sektora ārējais parāds palielinās uz piesaistīta finansējuma rēķina no ārvalstu mātes bankām. Pie tam apskatot banku sektora parāda termiņstruktūru var konstatēt, ka analizējamā laikā periodā ir vērojamas absolūti pretējas īstermiņa un ilgtermiņa parāda attīstību tendences (sk. 2.24. attēlu).

2.24. attēls. Latvijas banku sistēmas ārējā parāda termiņstruktūra, 1995. - 2008., perioda beigās, % [39]

Pamatojoties uz statistikas datiem var redzēt, ka sistēmas īstermiņa ārējā parāda īpatsvars arvien samazinās (no 95.4% 1995.gadā līdz 41.1% 2008.gadā), tai pat laikā ilgtermiņa saistību daļai pieaugot par 54.4% punktiem no esoša 4.5% īpatsvara bāzes gadā līdz 58.9% pārskata gadā. Jāatzīmē, ka visstraujākais pieaugums tika konstatēts 2004.gadā, kad banku ārējo saistību apjoms palielinājies par 45.1%. Rezultātā var secināt, ka banku sektora pēdējā laikā palielinās vajadzības tieši pēc ilgtermiņa resursiem, kas ir izskaidrojams ar hipotekārās kredīvēšanas aktivizēšanos valstī. Izveidojušo situāciju daļēji izskaidro arī 2004.gadā Latvijas Bankas pieņemtais lēmums, par komercbanku obligāto rezervju bāzes paplašināšanu, ietverot tajā bankas saistības pret ārvalstu bankām un ārvalstu centrālajām bankām ar noteikto termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem, lai tādējādi vienādotu banku konkurences nosacījumus, kā arī piebremzētu strauji augošo Latvijas banku aizņemšanos ārvalstu bankās. Līdz ar to, lai minimizētu izmaksas, kas saistītas ar obligāto rezervju veidošanu, komercbankas līdz minētā lēmuma stāšanās brīdim pārstrukturēja savas ārējās saistības uz ilgāka termiņa aizņēmumiem. [9, 30] Jāatzīmē, ka banku sistēmas ilgtermiņa ārējā parāda struktūras novērtēšanas laikā, tika konstatēts, ka to veido lielākoties aizņēmumi, kas 2008.gada beigās sastādīja 98.11% (sk. 2.24. attēla labo pusi). Rezultātā var secināt, ka Latvijas ārējais parāds palielinās nevis uz investīciju rēķina, bet gan uz aizņēmumu rēķina, kas nākotnē pārvēršas ārējos maksājumos līdz ar procentiem un no maksājumu bilances viedokļa nozīmēs līdzekļu aizplūšanu no valsts, tādējādi sekmējot tekošā konta vēl lielāko negatīvo saldo. Līdz ar to Latvijas gadījumā būtu lietderīgi apdomāt jautājumu par iespējamo finansējuma apjoma samazinājumu no ārvalstu mātes bankām, rezultātā stimulējot ilgtermiņa ieguldījumu un parāda vērtspapīru emisijas attīstību valstī, kas

šajos apstākļos ir ļoti grūti izpildāms uzdevums valstij, ņemot vērā valsts reitinga samazinājumu arvien pieaugošu risku dēļ. Respektīvi, ja aplūkot tiešo investīciju pozīcijas ārējā parāda struktūrā, tad var ieraudzīt, ka to apjoms laika gaitā palielinājies 14.4 reizēs, tai pat laikā novērtējot investīcijas nozīmīgumu struktūrā, jāsaaka, ka tās īpatsvars 2008.gadā sastādījaniecīgu 8.4% daļu salīdzinājumā ar banku sektora 62.6% lielu īpatsvaru. Investīciju dinamika un tautsaimniecības nozaru struktūra liecina par ražošanas sektora zemo konkurētspēju investīciju piesaistē, ko galvenokārt ietekmēja līdz šim augstā kapitāla atdeve nekustamā īpašuma tirgū. Cilvēki negribēja riskēt, investējot ražošanu veicinošos projektos, viņi tiecās pēc ātrās un lētas peļņas gūšanas. Nepietiekamas investīcijas preču ražošanas sfērā vājina tās attīstības potenciālu un līdztekus ar augsto inflāciju negatīvi ietekmē Latvijas ražotāju konkurētspēju iekšējā un ārējos tirgos. Rezultātā aug ārējā nesabalansētība, kas galvenokārt izpaužas kā importa straujāks pieaugums nekā eksporta apjomu pieaugums, palielinās maksājumu bilances tekošā konta deficīts. Ekonomikā viss ir savstarpēji saistīts un pašreizējos apstākļos izveidojušās disproporcijas tikai vēl vairāk palielina Latvijas ekonomikas ievainojamību un vēl vairāk apdraud Latvijas ekonomikas stabilitāti un maksātspēju. Līdz ar to Latvijai jāmeklē risinājumi investīciju plūsmas atjaunošanai. Un viens no iespējamajiem variantiem varētu būt eiro ieviešanas datuma strikta noteikšana, valstij tādējādi kļūstot atkal pievilcīgai investoru acīs.

Jāatzīmē, ka starp ekonomistiem pastāvīgi notiek diskusija par visoptimālāko variantu: aizņemšanās ārvalstīs nepieciešama iekšējā pieprasījuma nodrošināšanai, taču tas pasliktina maksājumu bilanci, jo parāds ir jāatdod. Tātad svarīgs ir ne tikai aizņemto līdzekļu apjoms, bet arī to izmantošanas efektivitāte, bet ja saņemtie resursi caur kredītiestāžu starpniecības palīdzību tiek ieplūdināti pārsvarā patēriņu jomā, tad par kādu efektivitāti varētu būt runa. Resursi kredītu veidā ir nepieciešami ne tikai ražošanas jaudās, bet galvenokārt ražošanas efektivitātes uzlabošanai, nodrošinot tādējādi augstākas pievienotas vērtības produkcijas ražošanu, kuru rezultāts būs ilgtspējīgāka IKP pieauguma tempa attīstība, kas ir īpaši svarīgs Latvijas ekonomikai šī brīža situācijā, kad ir jāmeklē izeja ekonomikas atdzīvināšanai. Rezumējumā jāsaaka, ka Latvijas ārējā finansējuma bruto ieplūdes struktūrā ir mazinājies parādu nerādošā finansējuma īpatsvars un pieaudzis parādu rādoša finansējuma īpatsvars, kas daļēji skaidrojams ar aktīva privatizācijas procesa beigšanos Latvijā. Jāatzīmē, ka strauji pieaugošais ārējais parāds rada riskus Latvijas tekošā konta ilgtspējai, kuru negatīvais saldo laika gaitā arvien palielinās, un šie riski lielā mērā ir atkarīgi no piesaistītā finansējuma izvietojuma efektivitātes iekšzemē. Ja aizņemtie līdzekļi tiek ieguldīti tautsaimniecības sektoros, kas nākotnē paplašinās iespējas gūt parāda atmaksai pietiekamus papildu ienākumus ārvalstu valūtā, piemēram, caur eksporta pieaugumu, parādsaistības valsts varēs kārtot, nesamazinot esošo patēriņa līmeni. Bet, ja ārvalstu finansējums tiks ieguldīts nozarēs, kas orientētas uz iekšzemes pieprasījuma apmierināšanu,

jārēķinās, ka nākotnē ārējā parāda atmaksai būs jānovirza aizvien lielāka ārvalstu valūtā gūto ienākumu daļa. Tas nozīmē, ka aizvien mazāku daļu no šiem ienākumiem varēsīm atvēlēt ievesto preču un pakalpojumu apmaksai, rezultātā būs jāsamazina mūsu patēriņš vai investīcijas. [18]

Pamatojoties uz konstatētiem faktiem banku sistēmas kredītportfeļa struktūrā pa tautsaimniecības nozarēm jāsaprot, ka no ilgtermiņa ekonomikas attīstības viedokļa tā nav vērtējama pozitīvi, jo lielāka izsniegto kredītu apjomu daļa koncentrējās tautsaimniecības sektoros, kas vērsti uz iekšzemes pieprasījuma apmierināšanu - operācijas ar nekustāmo īpašumu, finanšu starpniecība, tirdzniecība un citas nozares. Latvijai ir vāja konkurētspēja ar attīstīto ES dalībvalstu darba tirgiem kā ekonomikai ar orientāciju uz lēta darbaspēka un dabas resursu priekšrocību izmantošanu. Apstrādes rūpniecības nozarē, kas ir galvenais eksporta ienākumu gūšanas avots, izsniegto kredītu apjoms 2008.gadā veidoja tikai 13.96% no izsniegtajiem kredītiem, pie tam to nozīmīgums kredītportfeļa struktūrā arvien samazinās. Tāpēc jāatzīmē, ka šāda kredītportfeļa struktūra rada šaubas par to, ka ārvalstīs aizņemtais kapitāls nākotnē veicinās pietiekamu ārvalstu valūtā gūto ienākumu pieaugumu, lai ar tiem spētu atmaksāt ārējo parādu. Ļoti iespējams, ka Latvijai tādā gadījumā nāksies novirzīt daļu no savas labklājības parāda apmaksai. Līdz ar to komercbankām ir jāpārskata līdzekļu ieguldīšanas stratēģija, rezultātā par stratēģisku attīstības virzienu izvēloties to tautsaimniecības nozaru kreditēšanu, kas orientējas uz ražošanas un eksporta potenciāla paplašināšanos un ārējo konkurētspējas nostiprināšanos. Lai sasniegtais rezultāts būtu daudz efektīvāks arī valstij ir jāiesaistās šajā procesā, proti, jāsniedz savs atbalsts ražotāju konkurētspējas paaugstināšanai tiešo subsīdiju, preferenciālo kredītu, kredītu garantiju, kā arī nodokļu atvieglojumu veidā. Īpaši preferenciālā kredīta attīstība Latvijā pēc autores domām mudinātu ražotājus aktīvāk iesaistīties kredītu attiecībās, ja vien nepietiek savu līdzekļu projektu realizēšanai vai zināmu mērķu sasniegšanai.

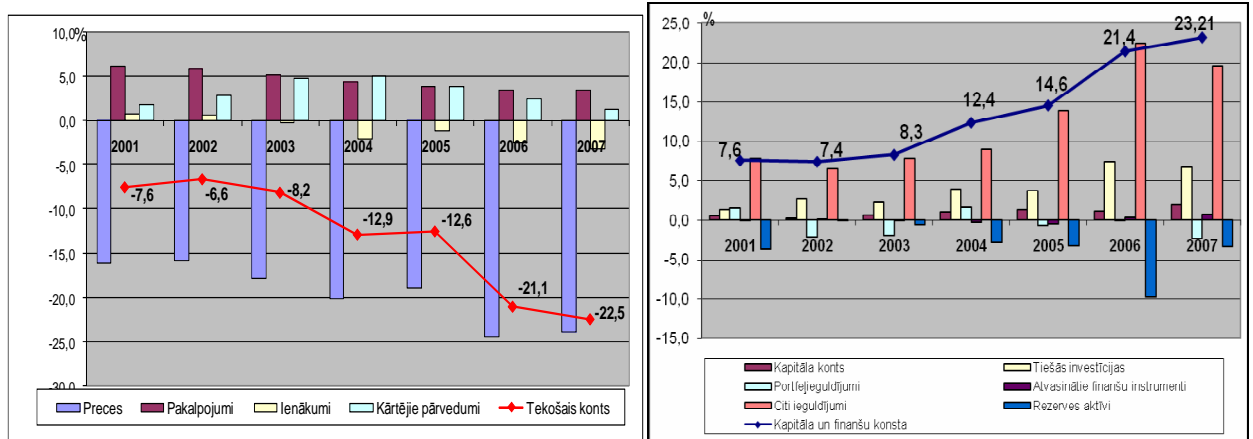
Tāpat līdztekus ekonomikas straujai attīstībai (par ko liecina IKP izaugsme) 2006. - 2007.gadu garumā arvien biežāk tika diskutēts par ekonomikas pārkāršanas iespējamību, kam par apliecinājumu kalpoja sekojošie faktori: rekordaugsts MB tekošā konta deficīts, kas pilnībā bija nosegts ar finanšu un kapitāla konta pozitīvo saldo, kuru lielākoties veidoja ārvalstu aizņēmumi, nevis investīcijas; nesavaldīšanas ar inflācijas arvien straujāku palielināšanos; nekustāmo īpašumu cenu burbulis; straujš darbaspēka atalgojuma palielinājums; pārmērīgā kreditēšana, kuras attīstība notika uz ārējā parāda pieauguma rēķina; līdztekus tam valstī tika vērota arī saspringta situācija darba tirgū, tādējādi ekonomikai darbojoties uz ierobežota darbaspēka faktora rēķina. Jāatzīmē, ka Latvija nebija vienīga valsts, kurai bija vērojamas ekonomikas pārkāršanas pazīmes. Arī kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā bija izveidojusies līdzīga situācija, kaut gan ekonomiku destabilizējošie faktori nebija tik dramatiski izteikti, ka

Latvijas gadījumā. Latvijas Banka, Starptautiskais Valūtas fonds, Eiropas Komisija un vairākas citas institūcijas bieži pievērta sabiedrības uzmanību secinājumam, ka Latvijas ekonomika ir pārkarsusi, uzsverot, ka tas rada vairākus riskus tautsaimniecības attīstībai ne tikai tuvākā, bet arī tālākā nākotnē. Tomēr sabiedrības viedoklis svārstījās vai ekonomikas attīstība ir sabalansēta un vai tā tiešām ir saistīta ar riskiem. Ar ekonomikas pārkaršanu no teorētiskā aspekta puses parasti saprot situāciju, kad tautsaimniecības attīstība ir tik strauja, ka ražošanas kapacitāte nespēj tikt līdz pieprasījumam. Citiem vārdiem sakot, ražotāji nespēj piedāvāt pietiekamu preču un pakalpojumu daudzumu, lai apmierinātu augošo pieprasījumu. Par šādu tautsaimniecības stāvokli var liecināt ražošanas faktoru, proti, darbaspēka un kapitāla iztrūkums un to noslodzes pieaugums, kas atspoguļojas tādos statistikas rādītājos kā, piemēram, ražošanas jaudu noslodzes koeficients, bezdarba un vakanču līmenis un to dinamika. Pieprasīto preču un pakalpojumu apjomam būtiski pārsniedzot piedāvāto, ceļas arī to cenas, ko varam izmērīt ar inflācijas rādītāju, un pasliktinās tekošā konta bilance, pārlietu lielo pieprasījumu apmierinot ar importa pieaugumu. Tomēr šāds process nevar turpināties ilgstoši un starptautiskā pieredze rāda, ka šī nelīdzsvarotā attīstība var kļūt par krīzes aizmetni, kas šobrīd arī vērojams valstī. [18] Stipri augošais iekšzemes pieprasījums - tieši šeit, manuprāt, parādās straujās kreditēšanas īstenošanas negatīvās sekas. Kredītu pieejamība un aktīvas, brīžiem pat agresīvas kreditēšanas programmas īstenošana deva iespēju sabiedrības subjektiem dzīvot uz kredīta rēķina. Mūsdienās gandrīz katra ģimene ir iesaistījusies kredītu attiecībās. Augstie uzticamības rādītāji bija saistīti ar bezdarba samazināšanos un algu pieaugumu valstī, kas savukārt veicināja tēriņus, bet par uzkrājumu veidošanos valstī neviens neiedomājās. Visi dzīvoja kaut kādā eiforijā, lēto naudas resursu pieejamības laikā. Iedzīvotāji, optimistiski noskaņoti, turpināja ņemt gan hipotekārus, gan patēriņa kredītus, kas nodrošināja papildus līdzekļus iedzīvotāju tēriņiem. Autore uzskata, ka iedzīvotājiem nevajadzēja sevi maldināt ar augsto inflāciju, izmantojot to par attaisnojumu nepārdomātām finansiālajām saistībām, bet gan veidot uzkrājumus vai ienākumu daļu novirzīt dalībai kādā no Latvijas banku vai ārvalstu kompāniju piedāvātajiem investīciju fondiem, tādējādi pārāpdrošinot sevi no iespējamiem ekonomiskā rakstura satricinājumiem valstī nākotnē. Toties redzot, ka parastais kaimiņš pārvācās dzīvot jaunajā projektā, brauka ar dārgo automašīnu, ceļo pa pasauli, rodas uzreiz jautājums - kāpēc tad arī man neaiziet uz vairākām bankām un neizmēģināt savu veiksmi naudas saņemšanā, izraisīja lavīnveidīgu piku ar kuru sekām šobrīd cīnās valsts kopumā. Ekonomikas attīstības jēga ir uzlabot cilvēku dzīves kvalitāti, un taupība nav pašmērķis, taču dažkārt patēriņa kāpumu nepieciešams piebremzēt. Ne visi Latvijas iedzīvotāji iemācījušies izvērtēt savas reālās iespējas un riskus. Līdz ar to no vienas puses apskatot kreditēšanas nepieciešamību ekonomikā, nav šaubu, ka tā palīdz ekonomikai attīstīties un pietuvoties ES dalībvalstu līmenim, tai pat laikā apskatot šo jautājumu no otras puses,

diemžēl jākonstatē, ka valstī parādījās aktīvās kredītēšanas īstenošanas negatīvas pazīmes – ekonomika ir destabilizēta.

Jāatzīmē, ka bankas ir ieinteresētas diversificēt savus riskus, vairāk kreditējot ārējā pieprasījuma sektoru. To var uzskatīt par vienu no banku un sabiedrības ilgtermiņa interešu saskaņas piemēriem. Bankas ir gatavas vairāk finansēt apstrādes rūpniecības attīstību, taču kredītus var izsniegt tikai tiem, kas tos pieprasa. Tās nevar izgudrot jaunus farmācijas, mašīnbūves vai koksnes produktus, nevar būtēt rūpnīcas, tas jādara šo nozaru uzņēmējiem. Jāapzinās, ka augsts Latvijas tekošā konta deficīts nevarēs pastāvēt mūžīgi, pasaules finanšu tirgi nebūs ar mieru bezgalīgi finansēt kādas valsts patēriņa pieaugumu, it īpaši pasaules finanšu krīzes laikā, kad ir zudusi uzticība un ticība uz ātro ekonomikas atveseļošanu. Līdz ar to mums ir jābūt patiesiem pašiem pret sevi un valdībai attiecīgi arī jārikojas (jāmaina stimuli un jāmodina uzņēmēji labāk apzināt savas ilgtermiņa intereses).

Tātad straujās patēriņa izaugsmes negatīvas sekas, kas tika veicinātas ar komercbanku aktīvi izsniegtajiem kredītiem, ir augstā inflācija un tekošā konta deficīts, jo pieprasījuma apmierināšanai importa apjomi palielinās daudz vairāk kvantitatīvā izteiksmē nekā eksporta apjomi, jo Latvijas tautsaimniecības nozaru specifika nevar nodrošināt nepieciešamus preces ražošanas procesus. Līdz ar to, lai varētu pārliecināties par iepriekš teikta apgalvojuma spēkā esamību un problēmas saasinājuma nozīmīgumu jāpievērš uzmanība reālajiem cipariem. Tātad līdz krīzes sākumam mēs tērējam un importējam daudz vairāk, nekā varējām nopelnīt ar preču un pakalpojumu eksportu, likumsakarīgi, ka palielinājās maksājumu bilances tekošā konta deficīts, kā arī ārējie aizņēmumi, lai to finansētu (sk. 2.25. attēlu).

2.25. attēls. Latvijas MB tekošā konta un finanšu un kapitāla konta saldo dinamika, 2001. - 2007., perioda beigās, % no IKP [39]

Aplūkojot izveidotā grafika kreiso pusi, kur ir atspoguļota MB tekošā konta saldo dinamika, ir redzams, ka Latvijā imports vairākkārt pārsniedz eksportu, pie tam importa pārkums laika gaitā arvien palielinās 2007.gadā sasniedzot 52.44% no IKP apjoma. Tikai vien aplūkojot 2006.gada izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu jāsaka, ka importa pieaugums sastādīja 32.3%, tai pat laikā eksporta konstatēta attīstība bija daudz lēnāka – 13.2% līmenī. Gadu vēlāk situācija

attīstības jomā ir uzlabojusies, ko veicināja iekšzemes pieprasījuma samazināšanās, pozīcijas gandrīz ir izlīdzinājusies, proti, eksporta pieaugums sastādīja 22.8%, savukārt importa pieaugums bija 23.3% līmenī. Runājot par ārējās tirdzniecības datiem 2008.gadā kopumā, jāatzīmē gan eksporta, gan importa mazināšanās tendence, kas kļuva izteiktāka gada beigās, reizē mazinoties tirdzniecības bilances deficītam jeb importa pārsvaram pār eksportu. Eksporta kāpumu ierobežoja ārējā pieprasījuma mazināšanās un konkurences pieaugums ārējos tirgos, arī jaunu tirgu apguves iespējas ir ievērojami sarukušas. Nevar neatzīmēt salīdzinoši augsto eksporta cenu kāpumu 2008.gada deviņos mēnešos, kas ļāva paaugstināt eksporta vērtību. Eksports straujāk auga uz NVS valstīm un pārējām valstīm, bet mazāk uz ES valstīm. Nelielo eksporta kāpumu noteica lauksaimniecības un pārtikas preces (galvenokārt labības produkti), metāli un to izstrādājumi, mehānismi un iekārtas, ķīmiskās rūpniecības ražojumi. Savukārt koka un koka izstrādājumu eksports krita par 20% un tekstilmateriālu un tekstilizstrādājumu eksports - par 10% salīdzinājumā ar 2007.gadu. Iekšzemes pieprasījuma samazināšanās, īpaši pēc ilglietošanas precēm, noteica importa kritumu gadā kopumā par 4.1%. Kritumā dominēja satiksmes līdzekļi, mehānismi un iekārtas, kā arī koks un tā izstrādājumi. Nozīmīgs bija vienīgi minerālproduktu un lauksaimniecības un pārtikas preču ievaduma kāpums. Finanšu resursu pieejamības un ārvalstu tiešo investīciju ieplūdes mazināšanās, kā arī nozīmīgais kritums apstrādes rūpniecībā ierobežos tālāku eksporta apjomu palielināšanu. Arī vāja ārējā pieprasījuma apstākļos ir svarīgi noturēties ārvalstu tirgos, lai, krīzei mazinoties, varētu turpināt kāpināt eksporta apjomus. Sagaidāms, ka valdības pasākumi sabiedriskā sektora algu mazināšanā ietekmēs arī darba samaksu privātajā sektorā, kā rezultātā tiek sagaidīta pakāpeniska konkurētspējas uzlabošanās. Turpinoties iekšzemes pieprasījuma lejupslīdei, paredzams arī turpmāks importa kritums 2009.gadā. [8]

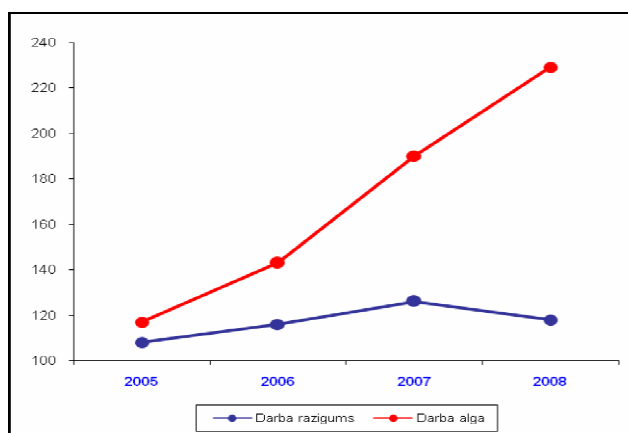
Atgriežoties pie tekošā konta struktūras, jāatzīmē, ka laika gaitā tiek vērotas ieguldījumu ienākumu bilances pasliktināšanas iezīmes, proti, kopš 2003.gada tas saldo ir negatīvs un ar katru gadu arvien palielinās. Konstatētais fakts norāda uz to, ka Latvijā ir ieguldīts vairāk kapitāla nekā mēs ieguldām ārvalstīs, rezultātā veidojoties naudas resursu aizplūšanas procesam. Pieprasījumam laika gaitā palielinoties arvien straujāk, vienlaikus palielinās arī importa apjomi. Rezultāts - tekošā konta negatīvais saldo, kas 2007.gadā sasniedzis 22.5% no IKP. Tātad tekošā konta nesabalansētība ir saistīta ar diviem galvenajiem iemesliem – pirmkārt, ar iekšējā pieprasījuma straujo pieaugumu, ko nodrošina kredītu ekspansija, tas ir apjomīgu ārvalstu finanšu plūsmu (galvenokārt caur komercbankām) ienākšanu ekonomikā, un, otrkārt, ar ražošanas sektora zemo konkurētspēju šo plūsmu piesaistē. Jāatzīmē, ka tas ir visai augsts tekošā konta deficīts, jo pasaulē jau 5 - 6% augsts tekošā konta deficīta līmenis tiek uzskatīts par apdraudējumu makroekonomiskajai stabilitātei. Attīstības valstīs augstu tekošā konta deficītu vēl varētu uzskatīt par dabisku straujas izaugsmes parādību un uzturamu vidējā termiņā, ja tā iemesls

lielā mērā būtu straujāka tādu investīciju attīstība, kas ceļ produktivitāti, jaudas un konkurētspēju vai arī tekošā konta deficīts pamatā tiktu segts ar parādu neradošo ārvalstu kapitālu. [5] Taču Latvijas gadījumā maksājumu bilances analīze neliecina, ka būtu pamats drīzumā sagaidīt tekošā konta bilances uzlabojumu, ja vien krīzes sekas vēl vairāk nesamazinās iekšējo pieprasījumu valstī. Lai gan investīciju līmenis iekšzemes kopproduktā Latvijā un to pieauguma tempi pēdējos gados bijuši ievērojami un daudzi uzņēmumi ir sekmīgi investējuši jaunās tehnoloģijās, tomēr ekonomikā kopumā nav panākts būtisks produktivitātes kāpums, kuru pieaugums 2007.gada sastādīja tikai 6.5%. Būtiskais darbaspēka vienības izmaksu pieaugums daudzās nozarēs liecināja par to, ka uzņēmēji bija spiesti palielināt algas straujāk, nekā kāpa produktivitāte, lai tādējādi piesaistītu jaunus darbiniekus vai noturētu esošos. Tas viss radīja algu un cenu spirāles veidošanās riskus jeb citiem vārdiem sakot veidoja labvēlīgu augsni straujam cenu kāpumam arī turpmākajos gados. Šobrīd ir pienācis „patiesības brīdis”, kad cilvēkiem ne tikai tiek samazinātas algas, bet cilvēki masveidā paliek bez darba vietas un nomāc arī tāds fakts, ka tas ir tikai krīzes sākums, viszemākais recesijas punkts vēl nav sasniegts. Latvijas uzņēmumu konkurētspēja nav nozīmīgi augusi, jo kā rāda statistika tad vairumā eksporta tirgos Latvijas daļa nepieaug. Nevaram arī lepoties, ka daudz vairāk ražojam preces ar augstāku pievienoto vērtību. Līdz ar to pagaidām ir grūti saskaņot, kādā veidā varētu būtiski uzlabot tekošā konta stāvokli, it īpaši ņemot vērā faktu, ka to finansējums pēdējos gados pieaug tieši uz parādu radoša kapitāla rēķina, pamatā banku aizņēmumu veidā, kas veido tādu maksājumu bilances finanšu konta posteni kā citi ieguldījumi, un kuri vēlāk tiek izsniegti kredītu veidā (sk. 2.25. attēla labo pusi).

Rezumējumā jāsaprot, ka tekošā konta deficīta pastāvēšana ir negatīvā parādība valsts ekonomikā, ja vien tas netiek segts ar adekvāto kapitāla pieplūdi, tas rāda spiedienu uz nacionālo valūtas kursa stabilitāti. Latvijas gadījumā līdz 2008.gada sākumam reti kurš uzdrošinājās runāt par nacionālās valūtas kursa stabilitātes apdraudējumu, jo, kamēr finanšu un kapitāla konta pozitīvais saldo pilnībā nosedz tekošā konta negatīvo saldo viss ir kārtībā. Kamēr kapitāls tiek investēts Latvijā komercbanku aizņēmumu un investīciju veidā pietiekamos apjomos arī viss ir kārtībā, bet rodas jautājums - vai šī plūsma saglabāsies arī turpmāk? Atbilde – viennozīmīgi nē, jo šobrīd mēs redzam, ka kapitāla plūsma ir apstājusies, valstij nav naudas maksāt par savām saistībām. Importētājiem ir vajadzīga ārvalstu valūta, lai iegādāties preces ārzemēs, līdz ar to viņi latus maina uz ārvalstu valūtu. Savukārt eksportētāji ārzemēs saņem ienākumus no savas preču pārdošanas ārvalstu valūtā un vietējā tirgū konvertē to uz latiem. Kad vietējā tirgū veidojas lielas disproporcijas starp valūtas pieprasījumu un piedāvājumu – rodas spiediens uz nacionālo valūtas kursu un Centrālā Banka, lai noturētu fiksēto lata kursu ir spiesta visus pārpalikumus valūtas tirgū uzpirkt, rezultātā veicot valūtas intervenci. Jāatzīmē, ka intervences īstenošanas nolūkā Latvijas Bankas pārvaldīšanā atrodas rezerves aktīvi, ko veido monetārais zelts, speciālās

aizņēmumu tiesības, rezerves pozīcija SVF un aktīvi ārvalstu valūtās, kurus tā izmanto maksājumu bilances nesabalansētības finansēšanai un valūtas tirgū pieprasījuma un piedāvājuma līdzsvara atjaunošanai, lai lata kurss tādējādi nepiedzīvotu stipras svārstības. Runājot par šo maksājumu bilances posteni gribētos atzīmēt, ka Latvijas Bankas ārvalstu rezervju apjomi arī nav bezgalīgi un var pienākt tāds brīdis, kad Latvijas Bankas spēkos vairs nebūs stabila nacionālās valūtas kursa noturēšanas iespējamība.

Mūsdienās ļoti bieži runā par lata iespējamo devalvāciju. Latvijas Bankas prezidents apgalvo, ka šāds solis nenesīs nekādu labumu tautsaimniecībai. Lata vērtības „raustīšana” līdz citu valstu valūtu vērtību svārstībām nevis dotu kāroto eksporta uzlabojumu, bet palielinātu riskus, izmaksas un nenoteiktību. Turklāt gan tajās valstīs, kur valūta kļuva vājāka pieprasījuma krituma dēļ, gan tajās, kur nacionālo valūtu devalvēja ar monetārās politikas lēmumu kā Krievijā, kursa kritums neatspoguļojās iepriecinošā eksporta attīstībā. Dati par 2008.gada novembri uzrāda eksporta gada kritumu Zviedrijā par 21%, Lielbritānijā par 22%, Polijā par 16%, Ungārijā par 11%, un Krievijā, kur devalvācija bija monetārās politikas lēmums par 17%. Turklāt labāk valūtu kursu pārmaiņu ietekmi uz Latvijas ārējo tirdzniecību raksturo lata nominālais efektīvais kurss, kas ietver lata kursa pārmaiņas attiecībā pret Latvijas desmit galveno tirdzniecības partnervalstu 2008.gada novembrī - decembrī tas pieauga par 5.6%. Kopumā lata nominālais efektīvais kurss nav būtiski mainījies pēdējo gadu laikā, toties bruto darba algas kopš 2005.gada sākuma ir dubultājušās, darba ražīgumam šai laikā pieaugot pavisam mēreni (sk. 2.26. attēlu).

2.26. attēls. Bruto darba algas un darba ražīguma pieauguma tempu dinamika, 2005. - 2008., perioda beigās, % , 2004 = 100 [39]

Devalvācija attiektos uz ikvienu sabiedrības subjektu - arī uz tiem, kuru ienākumi ekonomikas pārkaršanas gados jūtami nepalielinājās. Devalvācijas gadījumā iedzīvotāji ar fiksētu ienākumu būtu pirmie, kas izjustu sadārdzinātā importa un jauna inflācijas viļņa ietekmi uz savu pirktspēju. Devalvācija pati par sevi neatjauno konkurētspēju, tā var uzlabot konkurētspēju tikai tad, ja cenas pieaug mazāk par valūtas kursa pārmaiņām. Ja agrāk devalvāciju uzskatīja par izaugsmi un inflāciju veicinošu, tad Dienvidāzijas krīze pierādīja, ka devalvācija jaunattīstības tirgos

samazina izaugsmi tās ietekmes uz kapitāla plūsmām dēļ. Ārzemju kapitālam atstājot valsti, finansējuma trūkums izraisa ekonomikas sarukumu un palielina spiedienu uz valūtas kursu. [17] Runājot par devalvāciju kā ekonomiskās politikas instrumentu, vietā atcerēties, ka viens no iemesliem kādēļ Eiropā dzima un tika īstenota ideja par vienotu valūtu eiro - lai atbrīvotos no ilgtermiņā bīstamas devalvācijas sacīkstes. Pasenajos pagājušā gadsimta 70. – 80.gados devalvācija nereti tika likta lietā kā līdzeklis valstu konkurētspējas paaugstināšanai. Tas faktiski nozīmēja šo valstu īstermiņa ieguvumus no tirdzniecības nosacījumu pārmaiņām nevis fundamentālu, iespējams nepopulāru, reformu veikšanu, kas veicinātu darba ražīgumu un ilgtermiņā reāli uzlabotu konkurētspēju. Devalvējot valsts teorētiski var iegūt cenu priekšrocības, ja vien savas valūtas nedevalvē citas valstis. Jānorāda arī uz salīdzinoši augsto importa nozīmi mūsu tautsaimniecībā un izejvielu svaru Latvijas importā, jo tās nepieciešamas gan iekšējam patēriņam, gan eksportējamas produkcijas ražošanai. Pozitīvs valūtas kursa pazemināšanās efekts uz eksportu var saglabāties tikai tad, ja ražošanā izmanto valstī pieejamus resursus. Latvijā, lai saražotu preces, izmanto daudz importēto izejvielu - kapitāla un starppatēriņa preces kopā ir virs 60% no importa, kas devalvācijas gadījumā “noēstu” eksportam paredzēto devalvācijas labvēlīgo efektu. Atcerēsimies, ko saka ekonomikas teorija - fiksēts valūtas kurss ir izdevīgs mazām valstīm ar atvērtu ekonomiku. Latvijā vēl aizvien vienīgais reālais finansējuma avots valsts uzņēmējiem un mājsaimniecībām ir bankas, tā tas visdrīzāk būs vēl vairākas desmitgades. Līdz ar to bankas lata stabilitāte arī ļoti interesē un uztrauc.

Apskatīsimies kas tomēr būtu devalvācijas ieguvēji? Pēdējo mēnešu notikumi pasaules tirdzniecībā liecina, ka valūtas kursa maiņas eksportētājiem zelta kalnus nenes, un devalvācija diez vai būtu pietiekama motivācija izvietot jaunas ražotnes Latvijā. Līdz ar to uz nodarbinātības un nodokļu ieņēmumu pieaugumu no šāda soļa arī nevaram cerēt. Par nodokļu ieņēmumu pieaugumu vispār nevar iet runa pēc valdības rīcības paaugstināt PVN un akcīzes nodokļus. Kā atzīst pats finanšu ministrijas galvenais ierēdnis – PVN palielinājums bija kļūda un nedeļa prognozējamo rezultātu. Bet tas ir tikai likumsakarīgi - ja valstij klājas slikti, attiecīgi arī ieņēmumi no nodokļiem samazināsies daudz straujāk it īpaši ekonomikas recesijas laikā. Līdz ar to valdībai ir nevis jāpaaugstina nodokļi, rezultātā vēl vairāk apgrūtinot uzņēmēju dzīvi un dažas nozares pat novedot līdz bankrota stadijai, bet gluži otrādi jāsamazina nodokļi, lai veicinātu iekšzemes pieprasījumu valstī vai jāsniedz garantijas un atbalsts tautsaimniecības nozarēm, kas papildina valsts budžeta ieņēmuma daļu un dod darba vietas iedzīvotājiem. Latvijā kopš gada sākuma ir vērojams straujš PVN ieņēmumu apjoma kritums budžetā, kas galvenokārt tiek skaidrots ar aktivitātes kritumu tautsaimniecībā, jo gan uzņēmumi, gan iedzīvotāji, gaidot grūtākus laikus, tērē mazāk. Tātad valdības izdevumi pieaug, palielinoties sociālajai spriedzei valstī, bet ieņēmumi krīt. Rezultātā rodas vēl lielākais caurums budžetā. Ja valdībai neizdosies

samazināt valsts izdevumus vēl par 200 milj. latu, tad starptautiskie kreditori visdrīzāk atteiks tālāko finansiālo palīdzību, jo Latvija nepilda vienošanās atrunātas prasības no Starptautiskā Valūtas fonda puses. Pastāvot šādam scenāriju iznākumam, kļūst neiespējami uzturēt nacionālās valūtas kursa stabilitāti. Ja mēs nepildām savas saistības un mums atsaka finansiālās palīdzības saņemšanā, tad diemžēl būs jārunā par valsts bankrotu. Šajā gadījumā būs ļoti stipri jāsamazina valsts izdevumi, tai skaitā arī sociālās izmaksas un baidos, ka uz ielām parādīsies vēl lielāks bezdarbnieku pūlis. Mūsu paaudzei būs vieglāk, ja vien Starptautiskais Valūtas fonds dos iespēju nofinansēt budžeta deficītu. Toties tas slikti atsauksies uz nākamo paaudzi, jo paņemtos aizdevumus nāksies atdot tieši viņiem. Ja valdība neredz skaidru un konkrētu plānu, kā var samazināt izdevumus un izpildīt SVF vienošanās nosacījumus, varbūt labāk negaidīt un jau tagad devalvēt latu?

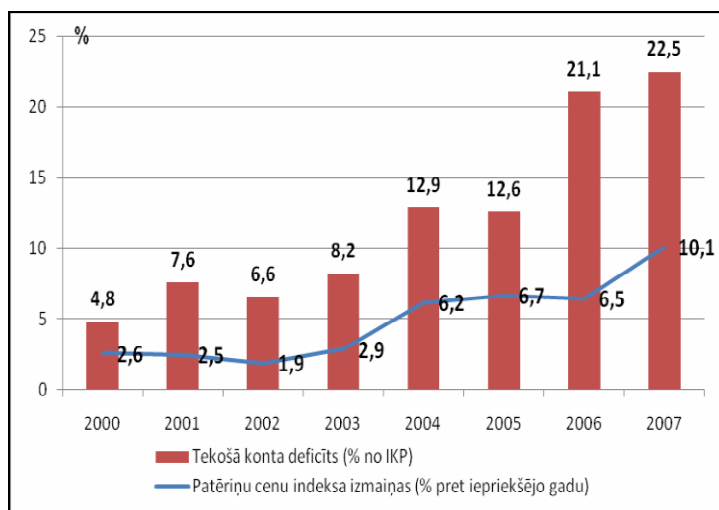
Jā, pašreizējie eksportētāji no devalvācijas uz brīdi gūtu lielāku latos izteiktu peļņu, bet vai ir vēl kādi ieguvēji? Neapšaubāmi ieguvēji būtu ārvalstu hedžfondi, kas pelna uz valūtas svārstībām un jebkurā brīdī var veikt liela apjoma darījumus, lai izdarītu spiedienu uz kursu un devalvācijas gadījumā pelnītu miljonus. Bet paskatīsimies kas būtu devalvācijas zaudētāji? Mēs varam nešauboties pateikt, ka zaudējumi būtu pensionāriem, darba ņēmējiem, eiro kredītus paņēmušām mājsaimniecībām, lauksaimniekiem un uzņēmējiem. Ietekmi sajustu jau gandrīz nākamajā dienā: augstākas cenas veikalā, lielāks kredītu maksājums un pieaugušas gāzes, siltuma, elektrības un daudzu citu preču un pakalpojumu cenas, kam ražošanā izmantotas importa izejvielas un resursi. Latvija nav tik bagāta valsts ar resursiem un importa izejvielu un ražošanas iekārtu sadārdzinājums kādu nozaru darbību iespējams pat paralizētu. Izraisot daudzu uzņēmumu un mājsaimniecību tūlītēju bankrotu, tas būtu nopietns trieciens arī Latvijas banku sistēmai. Kreditēšanu devalvācija visdrīzāk apstādinātu pilnīgi. Un tas būtu nāves spriedums daudziem eksportētājiem, kam bankas nepagarinātu kredītlīnijas. Devalvācija būtu arī nopietns trieciens valsts budžetam un Latvijas spējām pildīt savas starptautiskās saistības.

Bet varbūt īstenībā devalvācija nav nemaz tāds ļaunums kā mums pasniedz devalvāciju pretinieki? Paskatīsimies uz šo procesu no otras puses. Tātad ja valstī notiek devalvācija, tad devalvēto latu fiziski kļūst vairāk. Rezultātā tiks likvidēta problēma ar izmaksām sociālajā sfērā – skolotājiem, ārstiem, policijai, ierēdņiem utt., bez ārvalstu palīdzības piesaistes. Valdībai būs iespēja bez liekas saspringtības turpināt pensiju indeksāciju. Uz eksportu orientēta produkcija kļūst lētākā un konkurētspējīga pasaules tirgos, eksporta apjomi pieaugs, kas savukārt veicinās darba vietu skaita pieaugumu valstī. Importa preces neizbēgami sadārdzināsies. Toties nacionālo preču cenas (saražota Latvijā galvenokārt pārtika, mēbeles, būvmateriāli) saglabāsies, par ko liecina citu valstu pieredze, piemēram, Lielbritānijas. Pieprasījums uz vietējo, lētāku produkciju palielināsies. Valsts ekonomika pakāpeniski sāk atdzīvināties, darba vietas sāks atjaunoties un

valsts budžets sāks papildināties ar nodokļu ienākumiem. Latvijas pievilcība investoru acīs palielināsies. Valsts sāks iziet no krīzes. Protams, ka galvenais devalvācijas pretinieku arguments ir, ka lielāka valsts iedzīvotāju daļa ir apgrūtināta ar aizdevumiem ārvalstu valūtā un devalvācija nozīmēs tikai saistību sloga palielinājumu. Protams, ka tas ir smagi, bet šeit arī ir dažādi risinājumi ko bankas var piedāvāt saviem klientiem. Galvenais šajā situācijā ir darba vietu atjaunošana valstī, lai iedzīvotājiem būtu nauda dzīvošanai. Kā apgalvo lielie valsts vīri, tad eksports devalvācijas ietvaros palielināsies nenozīmīgi, savukārt valdībai būs arvien grūtāk atdot ārējo valūtas parādu. Tiesa gan, bet automātiski pazudīs arī nepieciešamība pēc tiem, turklāt, šī brīža situācijā nedomāju gan, ka valsts bez ārvalstu finanšu palīdzības ir spējīga maksāt par saviem parādiem. Par devalvācijas plusiem un mīnusiem daudz var diskutēt, rīcība paliek aiz lielo valsts vīriem, bet starpība starp devalvāciju plusiem un mīnusiem ir acīmredzama.

Tātad apskatot straujas kreditēšanas attīstības vienu no negatīvām sekām, tas ir tekošā konta problēmas nozīmīgums ar izrietošu no tā ārējā parāda apjoma palielinājumu, tālāk autore pievērsīs uzmanību otrai negatīvai parādībai, proti, patēriņa cenu līmeņa pieaugumam. Ir nenoliedzami, ka straujais kreditēšanas attīstības temps atstāj ietekmi uz inflācijas līmeņa celšanos, toties nevajadzētu būt tik kritiski noskaņotiem, jo pastāv vēl virkne kā iekšējo, tā arī ārējo faktoru, kas būtiski neļauj samazināties inflācijas līmenim. Apskatot inflācijas problēmas aktualitāti no teorētiskā aspekta puses, jāsaaka, ka Latvijas gadījumā līdz 2008.gadam pastāvēja gan pieprasījuma inflācija, gan arī izmaksu inflācija, saskaņā ar Neokeinsistu uzskatiem. Raugoties no inflācijas pieprasījuma veida puses, redzam, ka Latvijā bija darbaspēka deficīts - ekonomika darbojās uz ierobežota darbaspēka faktora rēķina. Tai pat laikā raugoties no inflācijas izmaksu veida puses, jāsaaka, ka Latvijā auga gan darba algu līmenis, gan arī izejvielu cenu līmenis. Līdz ar to varam secināt, ka Latvijas gadījumā inflācijas iemesli bija augošais pieprasījums, kā arī augošās ražošanas izmaksas. Lielos vilcienos runājot, jāatzīmē, ka straujš cenu līmeņa pieaugums tika vērots kopš 2004.gada, kad inflācijas rādītājs salīdzinājumā ar iepriekšēja gada zemu rādītāju - 2.9% palielinājās līdz pat 6.2% robežai (sk. 2.27. attēlu). Šodien aplūkojot nopublicētus Centrālās Statistikas pārvaldes datus par 2008.gada sasniegto inflācijas rezultātu valstī 15.4% līmenī, jāsaaka, ka dati tiešām šokē. Cenu pieaugums ir skāris pilnīgi visas preču un pakalpojumu grupas. Novērtējot izveidojušo situāciju rodas jautājums - vai Latvijas iedzīvotāji tiešām ir spējīgi absorbēt tādu cenas celšanos tempu. Jāatzīmē, ka tik strauju inflācijas līmeņa pieaugumu izraisīja vairāku vienreizēju efektu kombinācija: augošs iekšējais pieprasījums, kuru ietekmēja gan darba algas kāpums, gan ārvalstīs strādājošo tautiešu nopelnītā alga un strauja kreditēšanas attīstība; no piedāvājuma puses raugoties - inflāciju lielākā mērā ietekmēja ražošanas izmaksu pieaugums, jo strādnieku algas pieaugums sadārdzināja produktu ražošanu; naftas pasaules cenu kāpums, kuru rezultātā nozīmīgi pieauga degvielas un transporta

pakalpojumu cenas; administratīvi regulējamo tarifu kāpums (elektrība, gāze un elektroenerģija); netiešo nodokļu likmju harmonizācija; ar iestāšanos ES saistītās inflācijas gaidas, pēc kuras sasniegšanas iedarbojās otrās kārtas inerces spēks; kā arī budžeta deficīta iedarbība.

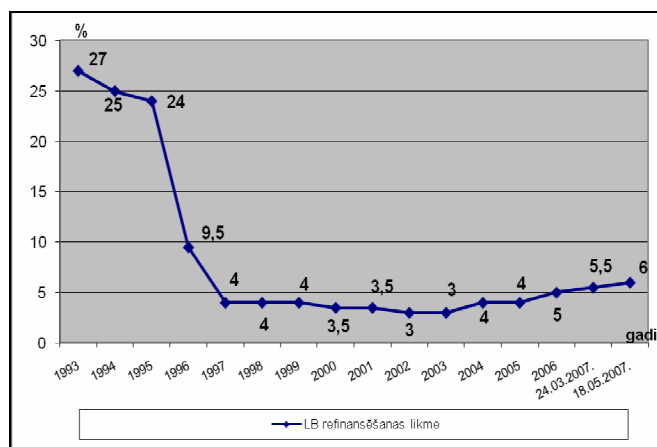

2.27. attēls. Tekošā konta deficīts (% no IKP) un cenu izmaiņas (% pret iepriekšējo gadu) laika posmā no 2000. līdz 2007.gadam [39]

Līdz ar iepriekšējo gadu straujo izaugsmi izveidojās un padziļinājās ekonomiskās disproporcijas valstī – būtisks inflācijas pieaugums un liels maksājumu bilances tekošā konta deficīts (sk. 2.27. attēlu). Redzot, ka pieprasījums arvien palielinās un sabiedrības subjekti var atļauties sekot līdzi cenu lēcienveidīgam kāpumam, patērējot arvien aktīvāk, rodas jautājums - droši vien iedzīvotāju ienākumu apjoms ir daudz lielāks nekā mums rāda oficiālā statistika. Runājot par sabiedrības vidū piedzīvotu patēriņa ekspansiju jāsaika, ka to lielākā mērā ietekmēja kreditēšanas procesā atbrīvotie naudas līdzekļi, rezidentu gūtie ienākumi ārvalstīs, kā arī pieejama iespēja dzīvot uz kredīta rēķina. Respektīvi, ir nenoliedzams fakts, ka kreditēšanas strauja attīstība stimulēja iekšzemes pieprasījumu rezultātā negatīvi iedarbojoties uz inflāciju. Jāsaka gan, ka situācijā, kad mazinās iedzīvotāju pirkspēja, inflācijas rādītājos arī tiek vērotas krituma pazīmes, proti, šā gada (2009.gada) janvārī patēriņa cenu indekss sasniedza 9.8% līmeni.

Līdz ar to apsverot valdošas straujas ekonomikas attīstības negatīvo seku nozīmīgumu monetārās politikas noteicējs iedarbināja savā rīcībā esošos instrumentus, lai tādējādi sekmētu kreditēšanas un inflācijas tempu samazināšanos, jo Latvijas Bankas monetārās politikas galvenais uzdevums ir veicināt labvēlīgus makroekonomiskos apstākļus tautsaimniecības ilgtermiņa attīstībai. Jāatzīmē, ka Latvijas Bankas rīcībā ir sekojošie naudas tirgus regulēšanas klasiskie instrumenti: atklātā tirgus operācijas, rezervju prasības un refinansēšanas kredītu likmes mainīšana. Līdz ar to 2007.gadā 18.maijā Latvijas Banka paaugstināja refinansēšanas likmi par 0.5% punktiem līdz 6.0% atzīmei, tai pat laikā obligāto rezervju norma bankām un ārvalstu banku filiālēm pēdējo reizi tika mainīta 2008.gada 24.oktobrī, kad tā banku saistībām virs diviem gadiem tika samazināta no 6% līdz 5% un visām pārējām rezervju bāzē iekļautajām saistībām - no 8% līdz 7%. Jāatzīmē, ka rezerves prasības kā monetārās politikas instruments nodrošina

lielāku naudas pieprasījuma stabilitāti un veicina tirgus operāciju efektivitāti, novēršot pārmērīgas starpbanku procentu likmju svārstības ikdienā. Obligāto rezervju norma ir viens no Centrālās Bankas monetārās politikas instrumentiem - jo tā lielāka, jo bankām sadārdzinās finanšu resursu piesaistīšana, tādējādi ietekmējot banku kreditēšanas iespējas. [39] Tai pat laikā Latvijas Bankas refinansēšanas likme ir būtisks procentu likmju regulators, jo komercbanku kredīta procenti tiek noteikti, pamatojoties uz Centrālās Bankas refinansēšanas likmi. Raugoties uz šādu Latvijas Bankas rīcību straujas kreditēšanas un inflācijas tempu apkarošanas sakarā liekas, ka pavisam nesen refinansēšanas likme bija 3% līmenī un obligāto rezervju normas prasības sastādīja tikai 4% robežu (sk. 2.28. attēlu).

2.28. attēls. LB refinansēšanas likmes dinamika, 1993. - 2007.gada maijs, perioda beigās, % [39]

Toties kā rāda grafikā atspoguļotie statistikas dati, tad refinansēšanas likme 6.0% līmenī vēl nav tā maksimāli iespējama sasniegšanas robeža. Ņemot vērā to, ka inflācija turpinājusi mazināties straujāk nekā sagaidīts un vienlaikus vājinās tautsaimniecības aktivitāte, kā arī, lēnāk pieaugot kreditēšanai, ir būtiski samazinājusies banku sektora loma iekšzemes pieprasījuma uzturēšanā, ir iespējams turpināt mīkstināt stingras monetārās politikas noteiktos ietvarus finanšu tirgum. Līdz ar šo soli (obligātās rezerves normas samazināšana) bankām atbrīvosies papildu finanšu resursi kreditēšanai un tiks radīti labvēlīgāki apstākļi tautsaimniecības izaugsmes nodrošināšanai. Papildus finanšu resursu atbrīvošana bankām veicinātu to likviditātes uzlabošanu, ņemot vērā pašreizējo saspringto situāciju resursu piesaistē. Šodienas statistikas dati liecina, ka Centrālo Banku nopietni uztrauc ekonomikas stabilitātes jautājums, jo līdztekus iepriekš minētiem realizētiem pasākumiem, kuru realizēšanas process notiek pakāpeniski kopš 2004.gada, seko vesela virkne citu ierobežojošo nosacījumu. Acīmredzot Latvijas Bankas vadošie speciālisti ir konstatējuši, ka ieviesto lēmumu īstenošanas rezultāts ir neapmierinošs, līdz ar to tika meklēti papildus paņēmieni, banku sistēmas aktīvās kreditēšanas politikas savaldīšanas ziņā. Rezultātā, lai vienādotu banku savstarpējās konkurences nosacījumus, kā arī piebremzētu strauji augošo Latvijas banku aizņemšanos ārvalstu bankās, Latvijas Banka ar 2005.gada 24.janvāri obligāto rezervju bāzē ietvēra banku saistības pret ārvalstu bankām un ārvalstu Centrālām Bankām ar

noteiktu termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem. Sākot ar 2006.gada 24.maiju, obligāto rezervju prasības tika piemērotas arī banku saistībām ar noteikto termiņu virs 2 gadiem. Jāatzīmē, ka pieņemto lēmumu mērķis bija sadārdzināt latos izsniegtos kredītus un samazināt kredītiestāžu rīcībā piesaistīto līdzekļu apjomu, ko tās var brīvi izvietot un tādējādi palielināt kredītu un plašās naudas apjomu, rezultātā mazināt strauju kreditēšanas apjoma pieaugumu kā vienu no augstas inflācijas uzturētājiem un tādējādi veicināt makroekonomisko stabilitāti.

Respektīvi, Latvijas Bankas rīcība cīņā pret ekonomikas pārkāršanas faktoriem ir jūtama, par ko liecina acīmredzams latu kredītu resursu sadārdzinājums, cits jautājums efektivitātes esamība. Ir nenoliedzami, ka Latvijas Bankas pieņemtie lēmumi veicina arvien aktīvāku ārvalstu valūtā kredītu darījumu noslēgšanu. Novērojot latu kredītu likmju kāpumu kredītņēmēju vidū rodas dilemma - vai nu maksāt vairāk par savu latu kredītu un cerēt, ka tuvākajā nākotnē valstī tomēr notikšot nacionālās valūtas devalvācija vai latu likmes nostabilizēsies dažus procentpunktus virs eiro likmēm, vai arī pārkreditēties un vinnēt uz EURIBOR likmju krituma rēķina, kas arī nav lēts pasākums. Jāatzīmē, ka lēmums paaugstināt latu refinansēšanas likmi un obligāto rezervju normu (kas kopš 2005.gada 24.decembra pieņemtā lēmuma palika nemainīga 8% līmenī līdz pat 2008.gada decembrim) vērtējams kā teorētiski pamatots, tieši ar tādiem monetārajiem līdzekļiem Centrālās Bankas pasaulē cīnās ar inflāciju un ekonomikas pārkāršanas riskiem. Toties Latvijas Bankas lēmuma efektivitāti mazināja fakts, ka Centrālā Banka nevar ietekmēt ārvalstu valūtās izsniegto kredītu procentu likmes. Turklāt Latvijā darbojošās bankas spēj eiro un dolāru resursus iegūt no savām mātes bankām par zemākām likmēm. Respektīvi, Latvijā ir izveidojusies tāda situācija, ka lielākās banku sektora daļas īpašnieki ir nerezidenti, kas savukārt nozīmē, ka banku reakcija uz Latvijas Bankas monetāro politikas pasākumiem samazinās un noteicošie būs ārvalstu investoru valstīs pieņemtie monetārie lēmumi. Turklāt rezidentiem izsniegtie aizdevumi arī ir ārvalstu valūtā, kas arī mazāk ietekmē ekonomiskās darbības rādītājus saistībā ar iekšzemes procentu likmju pārmaiņām. Rezultātā jāsecina, ka šajā momentā parādās procentu likmju kanāla ierobežota un neefektīva iedarbība, ja aplūkojam izveidojušo situāciju no monetārās politikas transmisijas mehānisma kanālu (aizdevumu kanāls, labklājības kanāls, valūtas kursa kanāls un procentu likmes kanāls) puses.

Tātad mēs redzam, ka Latvijas Bankas restriktīvās jeb ierobežojošās monetārās politikas īstenošana dažus gadus atpakaļ neatnesa sagaidāmo rezultātu, inflācija turpināja augt, kā arī kreditēšanas tempi nemazinājās. Pie tam jāatzīmē, ka izveidojušā situācijā rodas dilemma - no vienas puses Latvijas Banka cenšas izņemt naudas masu no apgrozības, lai bremsētu kreditēšanas procesu un mazinātu inflācijas līmeni, bet no otras puses Latvijas Banka dod resursus, lai uzturētu lata kursa stabilitāti, par ko liecina Latvijas Bankas veiktas intervences.

Pēdējā nozīmīga valūtas intervence notika laikā periodā no 02.03. līdz 06.03.2009., pārdodot 72.4 milj. eiro, Latvijas Banka nopirkusi latus. Iespēju iesaistīties tirgū Latvijas Centrālā Banka vērtējā apzinīgi, jo rezultātā tika samazināts pārāk liels latu daudzums apgrozībā. Jāatzīmē, ka lata kursa stabilitāti Latvijas Banka nodrošina, nepieciešamības gadījumā veicot pasīvas valūtas intervences. Proti, ja komercbanku pieprasījums pēc eiro pārsniedz eiro piedāvājumu, Latvijas Banka piedāvā segt šo starpību, pārdodot savā rīcībā esošo ārvalstu valūtu, saņemot apmaiņā latus. [39]

Tātad konstatējot monetārās politikas neefektivitāti cīņā pret kreditēšanas un inflāciju attīstības tempiem, autore apskatīs fiskālās politikas īstenotāju rīcību problēmas risināšanā un novērtēs vai valdība savlaicīgi iejaucās straujas ekonomikas izaugsmes bremzēšanas procesā vai tomēr pār vēlu, jo makroekonomiskā rakstura problēmas valstī šobrīd esot saasinājušās līdz neglābjamai robežai. Aplūkojot dažus gadus atpakaļ valdošo situāciju no teorētiskā aspekta puses gribētos atzīmēt, ka tikai vien aktīva un savlaicīga monetāro politiku noteicēju rīcība nevar remdēt straujo kreditēšanas tempu un mazināt riskus valsts tautsaimniecības turpmākai sabalansētai izaugsmei, arī fiskālās politikas noteicējiem jāiedarbina savā rīcībā esošie instrumenti, jo tikai strādājot kopā var sagaidīt iecerēto plānu un pieņemto lēmumu efektivitātes sasniegšanu. Jāatzīmē, ka tikai pēc vairākkārtīgas ārvalstu ekspertu uztraukuma izteikšanos masu informācijas līdzekļos par Latvijas ekonomikas stabilitāti valdība apsvēra saasinātās situācijas seku realizēšanas nopietnību un izdarīja pirmos soļus straujās ekonomikas izaugsmes palēnināšanas jomā. Rezultātā bija izveidota darba grupa O.Spurdziņa vadībā ar mērķi izstrādāt pasākumu plānu inflācijas ierobežošanai. Paveiktā darba rezultāts ietvēra pasākumus, kurus savukārt var iedalīt divās grupās: fiskālie, nodokļu un kreditēšanas pieauguma ierobežošanas priekšlikumi paredz īstermiņa un vidēja termiņa politiku īstenošanu, bet darba tirgus, produktivitātes, enerģētikas un konkurences pasākumu atdeve ir plānota vidēja termiņā un ilgtermiņā. Pamatojoties uz maģistra darbā konstatētas problēmas aktualitāti, autore ieskatīsies tikai tādos paredzamajos pasākumos, kas attiecas uz iekšzemes augoša pieprasījuma apkarošanas procesu. Līdz ar to pretinflācijas plāna novērtēšanas laikā tika konstatēts, ka tas pirmkārt paredzēja sasniegt bezdeficīta budžetu 2007.gadā (īstenībā finansiālā bilance bija -1.3% no IKP) un papildus ieņēmumus gada beigās novirzīt budžeta deficīta samazināšanai, tai pat laikā turpmākajiem gadiem valsts budžetu plānot ar pārpalikumu. Ierobežot strauju darba algu pieaugumu sabiedriskajā sektorā, stingri ievērojot valdības apstiprinātos ar sociālajiem partneriem saskaņotos darba algu palielinājuma grafikus. Pārtraukt nodarbināto skaita pieaugumu sabiedriskajā sektorā, lielāku vērību pievēršot darba ražīgumam. Būtiskās izmaiņas bija paredzētas veikt nodokļu politikā, īpaši darījumos ar nekustāmo īpašumu, kas veicinātu inflācijas tempa mazināšanos. Valdība paredzēja aplikēt ar nodokli (25%) ienākumus no deklarētā

nekustāmā īpašuma pārdošanas, kas pārdevējā īpašumā ir bijis mazāk par 3 gadiem, tai pat laikā runājot par jebkura cita nedeklarētā nekustāmā īpašuma pārdošanu, īpašniekam būs jāsamaksā IIN neatkarīgi no tā, cik ilgi objekts ir bijis īpašnieka valdījumā. Tāpat bija paredzēts diferencēt nodevas apjomu par nekustāmā īpašuma reģistrēšanu Zemesgrāmatā atkarībā no īpašuma skaita un par ķīlas tiesību nostiprināšanu Zemesgrāmatā atkarībā no kredītņēmēja, hipotēku skaita un kredītīguma summas. Vēl viens nozīmīgais pasākumu bloks paredzēja uzsākt kreditēšanas pieauguma kontroli, proti, komercbankām un līzinga pakalpojumu sniedzējiem tika uzdots klienta maksāspēju noteikt un izsniegt aizdevumus, tikai balstoties uz tā legālajiem ienākumiem. Izsniedzamajiem kredītiem bija noteikta obligāta pirmā iemaksa ne mazāka par 10 - 15% no kredīta lieluma, kā arī maksimālais kredīta apjoms pret ķīlas vērtību. Tāpat bija nolemts izveidot vienotu vispārēju kredītņēmēju reģistru, aptverot visas finanšu iestādes (gan hipotekāros, gan patēriņa kredītus), lai finanšu iestādes apzinātu klientu patieso parādu apjomu. Kā prognozēja valdība, tad šo pasākumu īstenošana jau tuvākajā laikā atstās jūtamu ietekmi uz tautsaimniecību un tirgus dalībniekiem, samazinot inflācijas spiedienu un inflācijas gaidas. Tādējādi valdība paredzēja jau nākošo gadu laikā samazināt inflācijas līmeni par vairākiem % punktiem, bet vidējā termiņā atgriezties pie inflācijas līmeņa, kas nepārsniegs 3%. [43]

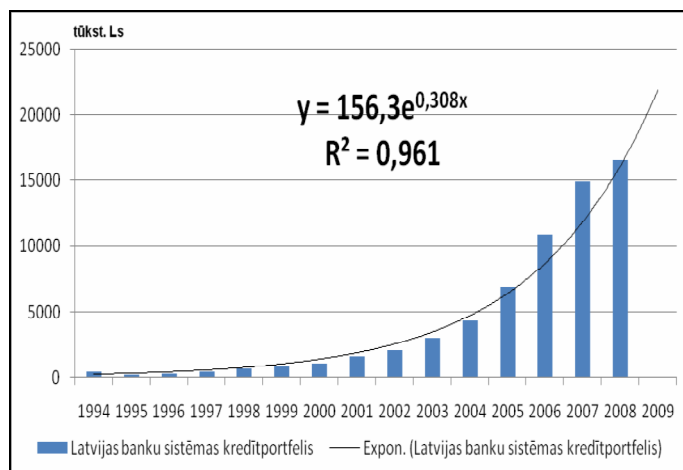
Pirms paust autores viedokli par valdības pieņemto pretinflācijas pasākumu plānu gribētos atzīmēt, ka sarosīties valdībai viennozīmīgi vajadzēja ātrāk, tādēļ pašlaik ir jādomā arī par citiem instrumentiem, kādā veidā var atdzīvināt smago ekonomisko situāciju valstī. Tomēr fakts, ka valdībai radusies vēlme apkarot spekulatīvos darījumus un remdēt ekonomikas pārkāršanas pazīmes neapšaubāmi vērtējams pozitīvi. Augsti vērtējams ir pasākumu kopums bezdeficīta budžeta formēšanas un hipotekāro kreditēšanas tempu samazināšanas sakarā. Lielos vilcienos runājot jāatzīmē, ka valdības izveidota pretinflācijas plāna aktīva īstenošana palīdzēja pārliecināt ārvalstu investorus un reitingu aģentūras par Latvijas vēlmi un gatavību izvairīties no makroekonomiskajiem riskiem, kas apdraudētu valsts ilgtermiņa ekonomisko attīstību. Plāns izstrādāts, bet paliek jautājums vai tas deva iecerētus rezultātus? Nav maznozīmīgs arī fakts, ka katram iedzīvotājam ir jāapzinās, ka arī viņa ģimene, mazliet izmainot savus ieradumus, var sekmēt inflācijas samazināšanai kopumā. Cits jautājums vai šai iedzīvotāju rīcībai tiek veidota bāze gan no monetāro, gan arī no fiskālo politiku realizētāju puses. Runa iet par uzkrājumu stimulēšanu valstī, kuru procentu likmes nesedz pat inflācijas līmeni nerunājot jau par zināmu peļņas procenta veidošanu, tādējādi veicinot indivīdus meklēt citu izdevīgāko brīvo naudas līdzekļu ieguldīšanas veidu. Šāda komercbanku rīcība ir saprotama, jo priekš kam maksāt par piesaistītiem līdzekļiem vairāk, ja ir brīnišķīga iespēja saņemt lētākus resursus no mātes bankām, rezultātā iegūstot lielāko peļņas procentu uz maržas rēķina. Līdz ar to, kamēr bankas nepārskatīs savus noguldījumu politikas nosacījumus un valstī netiks būtiski palielinātas depozītu procentu

likmes, sabiedrība priekšroku dos patēriņam, nevis uzkrājumu veidošanai, it īpaši krīzes laikā, kad sabiedrībai itin pietiek naudas pirmās nepieciešamības preču iegādei. Tiesa gan, ka banku sistēmas likviditātes problēmu laikā (tas ir 2008.gada rudenī) depozītu likmes valstī tika palielinātas, kas savukārt nedeva rezultātu, jo toreiz gāja runa par uzticības zudumu banku sektoram kā tādām un cilvēki masveidā ņēma savus uzkrājumus ārā no bankām. Apskatot šī brīža situāciju, tad var konstatēt, ka noguldījumu likmes atkal aizgāja uz leju. Gribētos atzīmēt, ka uzkrājumu stimulēšana nozīmē iedzīvotāju attieksmes maiņu, skatīšanos ne tikai uz šodien, bet arī nākotnē, mazinot pārmērīgu patēriņu un veicinot pārdomātu aizņemšanos, kas vienlaikus ir sabalansēta ar uzkrājumu veidošanu. Redzot, ka pārticīgi visi sāka dzīvot, redzot cik viegli tiek gūta peļņa, darbojoties nekustāmo īpašumu sfērā, vajadzētu jau tajā laikā apdomīgi skatīties uz priekšu un veidot uzkrājumus, ja nu kas. Bet neviens diemžēl nevarēja iedomāties, ka aizsākoties ASV krīzei, cietīs arī visa pasaule. Līdz ar to, jāpalīdz, proti, tām mājsaimniecībām, kas kredītus ir paņēmuši vienīga mājokļa iegādei, bet spekulantiem ir jāatbild par savu neapdomātu rīcību.

Atgriežoties pie pretinflācijas plāna novērtēšanas jāatzīmē, ka augsti atbalstāma ir ideja izveidot vienotu vispārēju kredītņēmēju reģistru. Toties ideālā variantā tur vajadzētu būt visiem tirgus dalībniekiem, ne tikai bankām un līzings kompānijām. Priekšlikums noteikt prasību komercbankām izsniegt aizdevumus tikai pamatojoties uz VID izsniegto informāciju, nenoliedzami palielināja kredītu izskatīšanas laiku, pie tam ņemot vērā faktu, ka mūsdienās lielāka iedzīvotāju daļa saņem algas aploksnēs, varētu pieļaut, ka daļa no kreditēšanas pārvietojās uz neregulēto tirgu jeb citiem vārdiem sakot, sabiedrības subjekti tagad griežas pēc aizdevuma pakalpojumiem arī pie citiem tirgus dalībniekiem, kuru darbība valstī vispār netiek regulēta. Bet fakts, ka cilvēki legālo ienākumu pierādīšanas dēļ nevar vairāk saņemt kredītus bankās ir acīmredzams, līdz ar to kreditēšanas attīstības tempi nenoliedzami palēninājās – ko autore arī konstatēja maģistra darba analīzes veikšanas sākumā. Tātad kā rezultātā pakāpeniski samazinājās pieprasījums pēc hipotekārajiem kredītiem, bet 2009.gada sākumā var teikt pat apstājās, neskatoties uz to, ka nekustāmā īpašuma cenas strauji krīt. Valdības primārais mērķis bija cīņa ar spekulantiem nekustamā īpašuma tirgū nevis cīņa ar jaunajām ģimenēm, kas pērk savu pirmo dzīvokli. Toties gribētos atzīmēt, ka pretinflācijas plāns vairāk skara tās pašas jaunās ģimenes, nevis spekulantus, kuriem pa šo laiku jau ir uzkrājies pietiekoši liels kapitāla apjoms, kas ļauj iesaistīties darījumos bez komercbanku palīdzības. Ņemot vērā izveidotās situācijas sarežģītību, pašreizējos ekonomikas apstākļos nedrīkst īstenot tādus grandiozus projektus, piemēram, kā Gaismas pils celtniecība, kas neskatoties uz masveida protestiem un kritiku tomēr tika uzsākta. Jāatzīmē, ka līdz pretinflācijas plāna stāšanās spēkā vairākas bankas sāka pieprasīt no saviem potenciālajiem klientiem izziņas par legālo ienākumu saņemšanu. Līdz ar to jāsecina, ka ja agrāk komercbankas pa labi un pa kreisi izsniedza aizdevumus, tad tagad pašas sāka runāt,

ka kredītus saņemt būs daudz grūtāk, jo bankas vairs nav pārliecinātas, ka klienti varēs viegli norēķināties par savām saistībām nākotnē. Līdz ar to rezumējumā jāsaprot, ka inflācijas apkarošanas plānu viennozīmīgi vajadzēja realizēt dzīvē agrāk, nevis 2007.gadā, kad ekonomika valstī bija jau pārkārusi. Latvijas Bankas reģistru vajadzēja ieviest arī daudz agrāk, jo šobrīd tiešām mati ceļas stāvus, ieraugot cik daudz saistību ir cilvēkiem. Pēc autores domām cilvēki lielākoties paši ir vainīgi, nedrīkst visu laiku dzīvot uz parāda rēķina, jo kā hipotēku var ņemt uz 40 gadiem, ja mēs nezinām, kas mūs sagaida pēc gada, diviem gadiem. Jādzīvo un jārēķinās ar saviem spēkiem, nevis jāprasa no bankas maksimālo aizdevumu un gadījumos, ja bankas atsaka, vēl izrādīt neapmierinātību un draudēt pāriet ar visiem saviem ienākumiem pie konkurentiem. Agrāk bankas bija sliktas, jo nedeva pilnā apmērā prasītas summas, šobrīd bankas atkal ir vainīgas, jo finansiālo grūtību laikā pārskata līgumu nosacījumus un palielina bankas pievienotās procentu likmes. Neapšaubāmi, ka pretinflāciju plāns daļēji veicināja mazināt pārmērīgo kredītēšanu valstī, toties jāatzīmē, ka pasaules krīze noveda valsts ekonomiku tādā stāvoklī, kad gandrīz katrs trešais ir sabojājis sev kredītvēsturi uz atlikušo mūžu. Tāda ir reāla situācijā valstī, kurā cilvēkiem elementāri nav nodrošinātas darba vietas un situācija arvien pasliktinās. Jāatgriežas droši vien pie naturālās saimniecības, lai izdzīvotu šajos laikos. Mēs atgriežamies 90-os gados, bet šī brīža situāciju sarežģī milzīgs saistību slogs. Tā būs laba pamācība sabiedrībai pārmērīgās iesaistīšanai kredītattiecībās, bet būs optimisti un cerēs, ka agri vai vēl pasaulē izies no šīs krīzes, un neskatoties uz ierakstiem melnajos sarakstos, bankas turpinās finansēt, jo kredītēšana tomēr ir un paliek viens no galvenajiem un pelnošajiem darbības veidiem. Nobeigumā gribētos akcentēt, ka nacionālās valūtas devalvācija, augstā inflācija, kredītņēmēju arvien bēdīgāka situācija un ekonomikas bankrota iespējamība - viens no svarīgākajiem politiskā un ekonomiskā rakstura tematiem pēdējā laikā. Nav šaubu, ka cenu pieaugums ir izskaidrojams ar faktu, ka valstī cirkulē milzīga naudas masa gan pieejamo un līdz neilgam laikam lētu kredītresursu, gan struktūrfondu resursu veidā. Ņemot vērā situāciju, ka ieguldījumu iespējas Latvijā bija un paliek ierobežotas, cilvēki tērēja naudu pa labi un pa kreisi. Līdz ar to ir svarīgi rast iespējas šo milzīgo naudas masu novirzīt tieši ražošanas procesā, kā arī konkurences nostiprināšanas virzienā, jo mūsdienas milzīgie ārvalstu supermārketu tīkli ir aizņēmuši gandrīz visu tirgus daļu, tādējādi izkonkurējot vietējā mazā biznesa uzņēmumus un tikai rada šķietamo konkurences esamību savā starpā.

Runājot par turpmāku banku sistēmas kredītportfeļa attīstības iespēju, jāsaprot, ka par to iespējamo izaugsmi nākotnē nav šaubu, jo ekonomika nevar efektīvi attīstīties un stabilizēties bez resursiem kredītu veidā par ko arī liecina šī maģistra darba autores veiktā prognoze. Toties jāatzīmē, ka kredītēšanas pieauguma temps nenoliedzami palēnināsies (sk. 2.29. attēlu).

2.29. attēls. Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa prognoze 2009. - 2010.gadam, milj. Ls, 2. pielikums

Tātad nelineārās regresijas veikšanas laikā tika konstatēts, ka korelācijas koeficients ir vienāds ar 0.98, kas savukārt nozīmē to, ka starp analizējamām pazīmēm pastāv ciešā sakarība, proti, laikam virzoties uz priekšu palielinās arī izsniegto kredītu apjoms. Jāatzīmē, ka izvēlētais modelis ir statistiski nozīmīgs, jo pamatojoties uz ANOVA tabulām, p-vērtība ir mazāka par 0.05, rezultātā eksponenciālās regresijas vienādojums nozīmīgi izskaidro banku sektora kredītportfeļa izmaiņas. Arī gada faktors ir būtisks kredītportfeļa pieaugumā, par ko liecina regresijas koeficienta β_1 95% ticamības intervāls $0.271 \leq \beta_1 \leq 0.345$. Tai pat laikā aplūkojot determinācijas koeficienta vērtību jāsaprot, ka 96.1% gadījumu šī tirgus dalībnieki ir pārliecināti tādā ziņā, ka prognoze izpildīsies, jo eksponenciālais modelis izskaidro kredītportfeļa izmaiņas laika gaitā. Līdz ar to šai prognozei var uzticēties, protams, ne 100%, jo neviena prognoze nevar būt tik precīza un patiesa, bet kopumā tas apmēram parāda kopīgo attīstības virzienu. Tātad spriežot pēc izveidotā trenda 2009.gada beigās banku sistēmas kredītportfelis pieaugs apmēram līdz 20 milj. Ls, rezultātā vidēji pieaugot par 20.6% salīdzinājumā ar 2008.gadu. Jāatzīmē, ka prognozēšana ir balstīta uz vēsturiskiem datiem, kad praksē vēl pilnā apmērā neatspoguļojās finanšu krīzes sekas. Līdz ar to var pieļaut, ka kreditēšanas pieauguma temps būs vēl lēnāks, viss būs atkarīgs no tā, cik zemi valsts ekonomika piezemināsies. Pēdējais, kas ir sakāms straujās kreditēšanas attīstības sakarā, ir sekojošais - reklāma laika gaitā ir izveidojusi parastam cilvēkam priekšstatu par kredītu vieglu pieejamību. Bet neviens darījumu slēgšanas brīdī neizskaidro klientam cik dārgi kredīti rezultātā izmaksās un kāds pastāv iespējamais risks nākotnē. Tāpēc sabiedrība ir jāinformē par to, kādas var būt sekas nepārdomātai rīcībai aizņemšanos, iedzīvotāji ir jāizglīto, ka viņu veidotais patēriņš dzen uz priekšu inflāciju, rezultātā veidojot pamatu makroekonomiskā stabilitātes riska rašanos valstī. Tai pat laikā jāapzinās arī tas, ka kredīts nevienam netiek uzspiests un neviens kredītu izsniedzējs ar varu tos neliek ņemt. Tas ir katra cilvēka lēmums uzņemties kredītsaistības vai nē. Līdz ar to, kamēr būs pieprasījums no

maksājspējīgo aizņēmēju puses būs arī piedāvājums, bet kreditēšanas ievērojams samazinājums var novest pie otras galējības.

Kopumā var teikt, ka arvien skaidrāk redzams, ka Latvija jau ir nonākusi pasaules finanšu krīzes viļņu šļakatās. Bezdeficīta vai pārpalikuma budžets ir zāles pret jebkuru ekonomisku satricinājumu. Arī no šī viedokļa ir īpaši svarīgi, lai Latvijas finanses ir sabalansētas, jo citādi būs vēl jāaizņemas, lai segtu deficītu. Un jāatceras, ka aizvadītos gadus Latvija nav dzīvojuši ar bezdeficīta budžetu, tāpēc uzkrājumu valstij nav. Tas, ko Latvijas Banka aicinājusi beidzamo 4 - 5 gadu gaitā, strādāt ar sabalansētu vai pārpalikuma budžetu, uzkrāt līdzekļus lēnākas attīstības periodam Igaunijā ticis praktizēts. Viņi tagad var teikt, ka dzīvos paši ar savām rezervēm. Ja gribam iespējami drīz atgriezties pie ekonomiskās izaugsmes, ja gribam labāk dzīvot, tad ir jāveido nulles budžets, izskatot katru pozīciju, nevis vienkārši pieplusējot kādu ciparu iepriekšējā gada izdevumu bāzei, ko īstenībā nepaspēja realizēt dzīvē Repšes vadīta valdība. Vēl ideālākā gadījumā, kas gan prasa laiku, būtu veidojams nulles budžets un funkcionāls audits. Nulles budžeta būtība: tiek noteikti organizatoriskie mērķi jeb programmas; programmas tiek sakārtotas prioritāšu secībā; tiek analizēta katra lata pamatotība un nepieciešamība (respektīvi, tiek taisīta budžeta revīzija, lai pārliecinātos par katra lata lietderību); nenoliedzami, ka šāds budžets ir laika ziņā darbietilpīgs un sarežģīts, toties gala rezultātā ietērpj jaunā formā vecus jautājumus. Vienkārši sakot - izvērtējums: ko valsts dara, kādas ir tās funkcijas un kas varbūt ir lieks. Bet ieteikums palielināt tēriņus nozīmē turpināt narkomānam dot tās pašas narkotikas. Lai viss notiek kā līdz šim? Proti, ražošana neattīstās, kredīti kļūst dārgāki, inflācija turpina pieaugt, imports turpina apsteigt eksportu? Respektīvi, nedarīt neko? Mazai tautsaimniecībai, kura šobrīd ir atkarīga tikai no ārvalstu kapitāla plūsmām, ļoti svarīgi ir rīkoties konservatīvi. Jābūt pievilcīgai investīciju videi, nodokļu sistēmai, jābūt mazam ārējam valsts parādam, jābūt resursiem, lai varētu kreditēt un ir jāturpina darbs pie eksporta dažādošanas politikas, īpaši kokrūpniecībā. Latvijas Bankas analītiķi paredz, ka nākamajā gadā tieši kokrūpniecības nozarē atsāksies aktivitātes. Ārvalstu tiešajām investīcijām, kas 2008.gada 1.pusgadā sasniedza augstāko līmeni pēdējo septiņu gadu laikā, joprojām būs izšķiroša nozīme tautsaimniecībā. [12] Latvijas ekonomikas nākotne - ilgtspējīga un vienmērīga izaugsme - ir atkarīga no mūsu uzņēmumu konkurētspējas pasaulē un galvenokārt no preču un pakalpojumu eksporta apjoma. To izskaidro tas vienkāršais fakts, ka Latvijas tirgus ir mazs - mēs spējam saražot daudz vairāk nekā patērēt, bet daudzus resursus, izejvielas un tehnoloģijas esam spiesti importēt, jo mums tādu nav, un tam nepieciešamā nauda ir jānopelna ārējos tirgos. Līdz ar to ir nepieciešama mērķtiecīga valsts politika. Globālās konkurences apstākļos, ņemot vērā arī nelabvēlīgās demogrāfiskās prognozes valstī, būtu ļoti svarīgi laikus pārorientēt Latvijas ekonomiku no mazkvalificēta darbaspēka izmantošanas un produkcijas ar zemu pievienoto vērtību ražošanas uz zināšanu ietilpīgu

ekonomiku un produktu ražošanu ar augstu pievienoto vērtību. Nepieciešama mērķtiecīga valsts imigrācijas, nodokļu un izglītības politika, lai Latvijas uzņēmumiem nepieciešamā kvalificētā darbaspēka piesaistīšana notiktu koordinēti un kontrolēti. Tādējādi tiktu aizpildītas vakantās amatu vietas, neizspiežot no darba vietām pašreiz nodarbinātos, netiktu radīta sociālā spriedze. Protams, kvalificētu viesstrādnieku piesaistīšana ir tikai viens no priekšnosacījumiem, lai valsts attīstītu ražošanu ar augstu pievienoto vērtību. Jābūt kompleksai pieejai arī investīciju piesaistē, skaidrai valsts nozaru attīstības un izglītības politikai, lai tiktu sagatavoti speciālisti, kas atbilstu tautsaimniecības vajadzībām.

2.2. Latvijas komercbanku kredītportfeļa kvalitāte un tā ietekmējošie faktori

Lai novērtētu banku sistēmas pakļautību riskam ir lietderīgi veikt sistēmas kredītportfeļa analīzi. Savukārt lai analizētu sistēmas kredītportfeļa risku, literatūrā tiek izdalīti vairāki portfeli raksturojoši lielumi:

- kredītportfeļa apjoms faktiskajās cenās;
- kredītportfeļa termiņstruktūra;
- kredītriska koncentrācija banku aktīvos;
- kredītportfeļa ienesīgums un kredītportfeļa kvalitāte. [10, 146]

Banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāte ir ļoti nozīmīgs rādītājs, kam jāpievērš uzmanība ikdienas darbībā, it īpaši mūsdienās, kad palielinās ar bankas darbību saistītie riski, piemēram, kredītrisks, likviditātes risks, procentu likmju risks, valūtas risks. Lai kontrolētu kredītu kvalitāti, kredīti tiek klasificēti grupās. Pamatojoties uz kredītu novērtējumu, kredīti klasificējami kā standarta (kredīti, kuri neapšaubāmi tiks samaksāti), uzraugāmie (kredīti, kuriem nepieciešama pastiprināta bankas vadības kontrole, jo tiem piemīt potenciāla nedrošība, kas, ja situācija netiek mainīta, nākotnē var ietekmēt parāda samaksu un bankai radīt zaudējumus), zemstandarta (kredīti, kuriem ir skaidri izteikta nedrošības pakāpe, kas liek apšaubīt pilnu parāda samaksu, un kuri radīs zaudējumus, ja šī nedrošība netiks novērsta), šaubīgie (kredīti, kuru dēļ bankai ir liela zaudējumu iespēja, bet ir pamatotas cerības atgūt kredītu) un zaudētie kredīti (kredīti, kuriem novērtēšanas laikā nav reālas vērtības). Iespējamiem kredītu zaudējumiem jāizveido speciālie uzkrājumi % no kredīta pamatsummas: standarta 0%; uzraugāmie 10%; zemstandarta 30%; šaubīgie 60%; zaudētie 100%. [3] Jāatzīmē, ka ārpusbilances saistības tiek klasificētas tāpat kā kredīti, novērtējot aizņēmēja finansiālo stāvokli un maksāspēju. Nosakot speciālo uzkrājumu apjomu, jāņem vērā uzkrātā pieredze, pašreizējie ekonomiskie apstākļi un citi būtiski faktori, kuri var ietekmēt aktīvu un ārpusbilances saistību kvalitāti, tai skaitā pārmaiņas kredītpolitikā vai kredītportfeļa struktūrā un apjomā, kā arī citi riska faktori. Speciālo uzkrājumu līmenis

jāaprēķina reize gadā. Aprēķinu rezultātā iegūtais speciālo uzkrājumu līmenis var tikt koriģēts, ņemot vērā iepriekšējo gadu zaudējumu vēsturi, kā arī pamatotus pieņēmumus par kredītu kvalitātes izmaiņām nākotnē. Lai nodrošinātu bankas darbības finansiālo rezultātu noteikšanu atbilstoši FKTK prasībām, tas ir, atbilstoši uzkrāšanas un piesardzības principiem, bankas kredītkomiteja ne retāk kā vienreiz ceturksnī izvērtē bankas veikto riska darījumu kvalitāti, nosakot nepieciešamo speciālo uzkrājumu apjomu iespējamiem zaudējumiem no kredītiem un bankas ārpusbilances saistībām, kā arī uzkrājumiem ienākumiem. Speciālie uzkrājumi iespējamiem kredītu zaudējumiem tiek veidoti katram konkrētam kredītam. Banku pārlieku lielā vēlme „uzaudzēt” kredītportfeli un palielināt savu tirgus daļu līdz notikumiem 2008.gadā, izrādījās viens no riska faktoriem, kas atstāj negatīvu ietekmi uz banku sektoru nākotnē un neapšaubāmi ietekmē visu tautsaimniecību un valsts makroekonomisko stabilitāti kopumā. Lai efektīvāk kontrolētu izsniegtos aizdevumus ir nepieciešams patstāvīgi veikt uzraudzības pasākumus. Jāatceras, ka bankas vadīšanas mērķis ir sabalansēt bankas darbību tā, lai banka būtu maksimāli pasargāta no iespējamiem zaudējumiem dažādu risku ietekmes rezultātā. Īstenībā, kredīta kvalitātes novērtēšanas galvenais kritērijs ir aizņēmēja kredīspēja. Vērtējot kredītu, jāņem vērā visi būtiskie faktori, kas ietekmē aizņēmēja kredīspēju kredīta novērtēšanas brīdī, proti: aizņēmēja kredītvēsture; finansiālais stāvoklis; aizņēmēja saimnieciskās darbības rezultāti un perspektīvas; kredīta mērķa atbilstība parāda samaksas avotiem; maksātspējīgo galvotāju esamību; aizņēmēja pašreizējās un prognozējamās naudas plūsmas pietiekamība parāda samaksai; nodrošinājuma vērtība; līgumā noteikto parāda samaksas termiņu ievērošana; valsts risks, ja kredīts ir izsniegts nerezidentam. [4] Apskatot kredīta kvalitātes nozīmīgumu banku darbībā no teorētisko aspektu puses, nākamajā analīzes solī autore pieķersies reālajiem cipariem, lai gūtu priekšstatu par banku sistēmas stabilitāti kopumā.

Tāpat iepriekšējā maģistra darba apakšnodaļā autore konstatēja, ka sistēmas kredītportfeļa ienesīgums līdz neilgam laikam augs, atbilstoši resursu cenas samazināšanai Latvijas tirgū, ko laika gaitā ir veicinājusi arvien aktīvāka ārvalstu investoru ienākšana banku sektorā, veidota sīva konkurence un tai pat laikā tieksme piesaistīt lielāku klientu loku, komercbankas pakāpeniski samazināja aizdevuma pakalpojuma cenu, rezultātā nodrošinot kopējo ieņēmumu kāpumu ar aizdevumu apjoma arvien ievērojamāko pieaugumu. Jāatzīmē, ka ir ļoti svarīgi, lai kvantitatīvais apjoms pieaugums nepazeminātu kredītu kvalitāti, par ko arī autore pamēģinās pārliecināties veicot tālāko kredītportfeļa kvalitātes analīzi. Kredītportfeļa kvalitāti iespējams noteikt aprēķinot sekojošus rādītājus: [10, 151]

$$\text{➤ Koeficients } 1 = \frac{PI - SU}{KPbr} * 100\% ,$$

kur

PI - kredītu procentu ieņēmumi

2.1. formula

SU - speciālie uzkrājumi nedrošiem kredītiem

KP_{br} - banku sistēmas bruto kredītportfelis

➤ Koeficients $2 = \frac{SU}{KP_{br}} * 100\%$, 2.2. formula

kur

SU - speciālie uzkrājumi nedrošiem kredītiem

KP_{br} - banku sistēmas bruto kredītportfelis

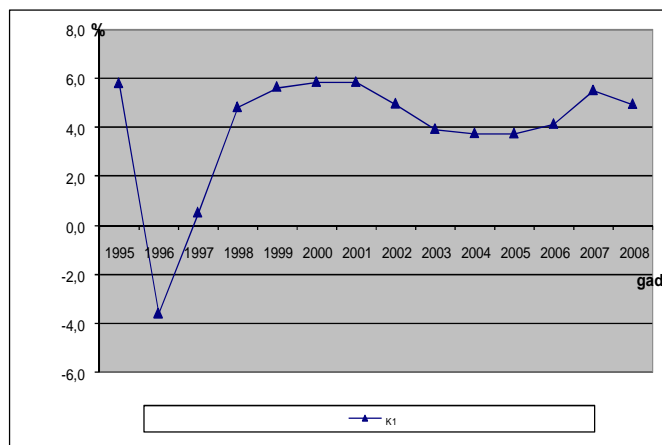
➤ Koeficients $3 = \frac{NK}{KP_{br}} * 100\%$, 2.3. formula

kur

NK - ieņēmumus nenesošie aizdevumi

KP_{br} - banku sistēmas bruto kredītportfelis

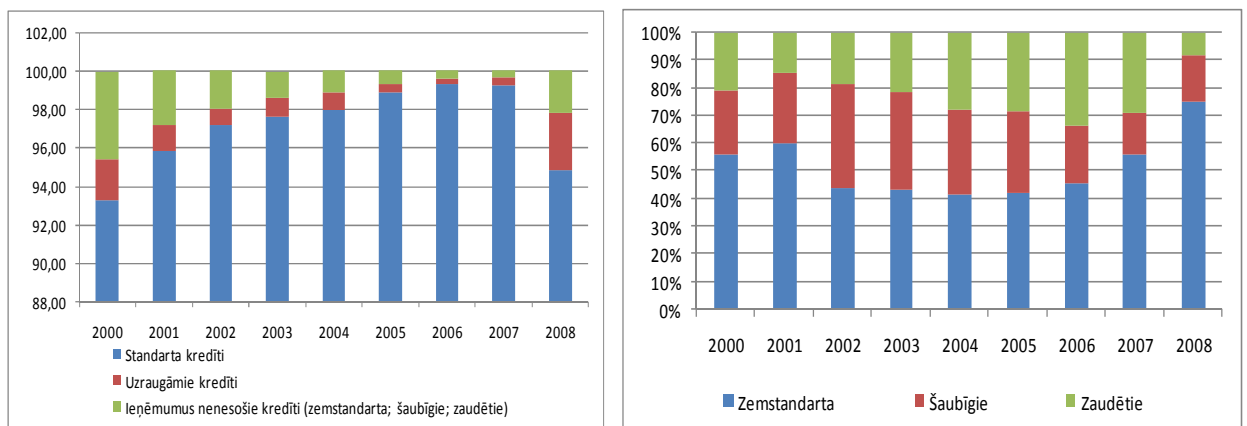
Jāatzīmē, ka koeficients 1 raksturo kā kredītportfeļa ienesīgumu, tā arī kredītportfeļa kvalitāti, koeficients 2 - izveidoto speciālo uzkrājumu īpatsvaru bruto kredītportfelī, tai pat laikā koeficients 3 - kredītportfeļa kvalitāti. Tāpēc arī no sākuma autore novērtēs koeficienta 1 laika gaitā izveidojušo tendenci, kas ir atspoguļota 2.30. attēlā.

2.30. attēls. Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta 1 dinamika, 1995. - 2008., perioda beigās, %, 3. pielikums, [42]

Koeficients 1 tiek aprēķināts kā samazināto par speciāliem uzkrājumiem kredītu procentu ieņēmumu un bruto kredītportfeļa attiecība. Jāatzīmē, ka saņemamie kredītu procenti ir gaidāmā kredītriska seguma avots. Tādēļ, ja aizdevumu procentu ieņēmumi samazinās par izveidotajiem speciālajiem uzkrājumiem, tad izveidosies kredītportfeļa ienesīguma rādītājs, kas koriģēts ar gaidāma kredītriska lielumu. [10, 153] Aplūkojot izveidoto grafiku, tad var ieraudzīt, ka analizējamam rādītājam ir raksturīgas nepastāvīguma iezīmes. Laika gaitā ir vērojamas kā lejupejošas, tā arī augšupejošas tendences. Jāatzīmē, ka 1996.gadā rādītājs bija pat negatīvs, ko var izskaidrot ar faktu, ka Latvijas banku sektorā vēl nebija pārvarētas 1995.gada Baltijas bankas krīzes sekas un uzkrājumi toreiz bija lielāki par kredītu procentu ieņēmumiem. Pēc tam kā rāda grafiks, seko pozitīvas pārmaiņas līdz pat 2001.gadam, tad tika sasniegts kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša rādītāja maksimālais līmenis, proti, 5.9%. Jāatzīmē, ka vairāku gadu garumā bija

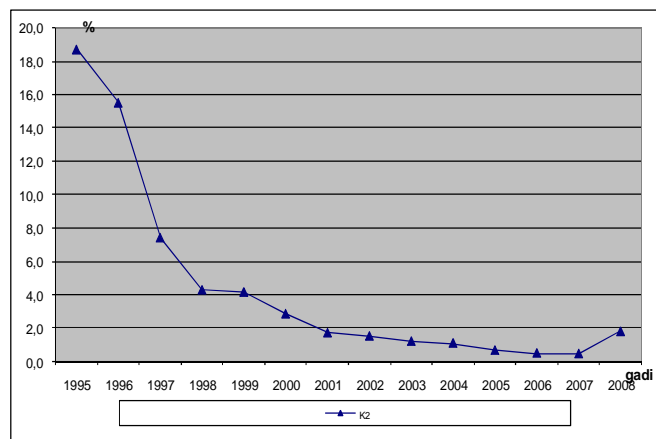
vērojams attiecīga rādītāja kritums, kas ir izskaidrojams ar kredītprocentu likmju kritumu. Tomēr kopš 2006.gada situācija ir uzlabojusies, norādot uz banku sistēmas kredītportfeļa kā ienesīguma, tā arī kvalitātes uzlabošanos. Respektīvi, rādītāja vērtība 2007.gadā salīdzinājumā ar 2008.gadu ir palielinājusies par 1.4% punktiem sasniedzot 5.5% līmeni. Tas nozīmē, ka arī šinī gadījumā procenti par izsniegtajiem aizdevumiem gada laikā ir auguši visstraujāk, ko arī apliecina izrēķināti pieauguma tempi. Proti, procentu ieņēmumi par izsniegtajiem kredītiem ir pieauguši par 76.1%, tai pat laikā sistēmas bruto kredītportfelis tikai par 27.9% gadā. Līdz ar to izejot no elementāriem matemātiskajiem aprēķiniem procentu ienākumu straujāks pieaugums arī veicinājis koeficienta ρ pozitīvas pārmaiņas līdz brīdim, kad Latvija ir nonākusi pasaules finanšu krīzes viļņu šļakatās. Proti, 2008.gadā sasniegtais rezultāts liek aizdomāties par banku sistēmas turpmāko kredītportfeļa kvalitāti. Proti, ja apskatīsimies kādos tempos palielinās speciālie uzkrājumi nedrošiem kredītiem, rezultāts tiešām pārsteidz – gada laikā absolūtais pieaugums sastādīja 4.1 reizes (gada pieauguma temps 312.7%), tai pat laikā kredītu procentu ieņēmumi palielinājās tikai 1.3 reizēs. Rezultātā var secināt, ka banku sektorā pieaug debitoru skaits un bankas ir spiestas veidot lielākus uzkrājumu apjomus (sk. 2.31. attēlu).

2.31. attēls. Izsniegto kredītu kvalitātes dinamika, 2000. - 2008., perioda beigās, % [42]

Tātad kopš 2007.gada banku sistēmā ir vērojamas kredītportfeļa kvalitātes pasliktināšanas pazīmes. Proti, 2.30. attēla kreisā puse uzskatāmi parāda, ka 2008.gadā ievērojami par 4.41% punktiem samazinājās standarta kredītu īpatsvars, sasniedzot 94.79% līmeni. Tai pat laikā uzraugāmo un ieņēmumu nenesošo kredītu jomā ir vērojamas pretējas tendences. Uzraugāmo kredītu īpatsvars banku sistēmas kredītportfelī pieauga par 2.59% punktiem (2008.gada beigās sasniedzot 3.02% lielo īpatsvaru), tai pat laikā ieņēmumu nenesošo kredītu īpatsvara attīstība bija lēnāka - par 1.82% punktiem (2008.gada rādītājs - 2.19%). Spriežot pēc 2.31. attēla labajā pusē attēlotiem datiem, var secināt, ka neskatoties uz to, ka banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāte laika gaitā arvien pasliktinās, palielinoties ieņēmumu nenesošo kredītportfeļa daļai, tomēr jāatzīmē, ka zaudēto kredītu īpatsvars uzrāda pozitīvo tendenci. Proti, zaudēto kredītu daļa gada laikā samazinājās, kas norāda uz to, ka banku un aizņēmēju komunikāciju ceļā tiek rasti

maksātspējas risinājumi. Bankām ir svarīgi, lai kredītņēmēji maksātu, jo ņemot vērā, ka nekustāmo īpašumu tirgus ir pilnībā apstājies, ļoti grūti šobrīd realizēt īpašumus bez ievērojamiem zaudējumiem. Šeit gribētos atzīmēt kredītņēmēju nezināšanu kādas pastāv sekas par līgumu nosacījumu neievērošanu un savlaicīgu neizpildi. Proti, aizņēmēji ir pārliecināti, ka maksātspējas gadījumā bankas var atsavināt tikai ieķīlāto īpašumu, bet īstenībā tas tā nav, jo Latvijas likumdošana pasargā banku sistēmas darbību, bet nežēlīgi izturas attiecībā pret kredītņēmējiem. Respektīvi, valstī ir radīti nevienādi nosacījumi (nevienāda atbildība, nevienādi riski un iespējamie zaudējumi) starp kredītņēmējiem, kreditoriem un valsti. Gadījumā, ja bankai neizdodas realizēt īpašumu par parāda apmēru, klients paliek bankai parādā uz visu mūžu. Līdz ar to cilvēkiem jāapzinās, ka kredītu attiecības ir ilgtermiņa attiecības un jāizprot visu seku nopietnību maksātspējas gadījumos. Novērtēt nākama koeficienta α_2 situāciju laika posmā no 1995.gada līdz 2008.gadam palīdzēs izveidotais 2.32. attēls.

2.32. attēls. Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta α_2 dinamika, 1995. - 2008., perioda beigās, %, 4. pielikums, [42]

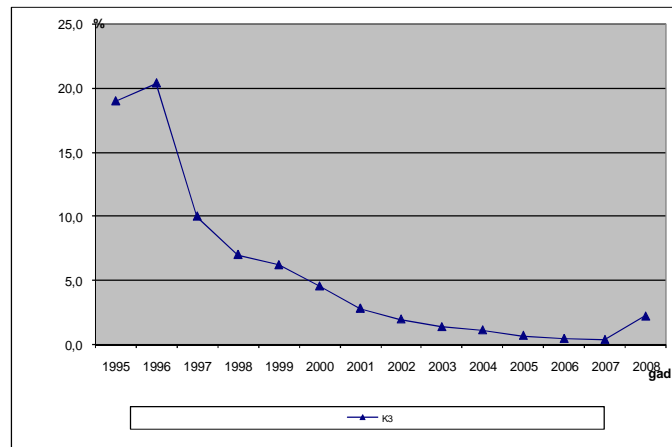
Koeficients α_2 bieži tiek izmantots komercbanku kredītportfeļu kvalitātes salīdzinošajā analizē. Tā kā speciālos uzkrājumus bankas veido tikai aizdevumiem, kuriem ir konstatētas nelabvēlīgas tendences un aizdevuma maksājumu kavējumi, šis rādītājs norāda uz to kredītportfeļa daļu, kuru kreditors neparedz saņemt. Tādējādi aplūkojot izveidojušo situāciju 2.32. attēlā var droši teikt, ka Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa risks laika gaitā, tas ir līdz 2007.gadam ir būtiski samazinājies. Respektīvi, kredītportfeļa kvalitāti raksturojošam koeficientam α_2 līdz neilgam laikam bija vērojama lejupejoša tendence, kas vērtējams ļoti pozitīvi. Tātad 2007.gada beigās rādītājs bija vienāds ar 0.5%, kas liecina par kvalitatīvu kredītportfeli, jo pasaules banku praksē ir pieņemts šāds koeficienta α_2 nozīmju traktējums:

- koeficients $\alpha_2 < 1\%$ - kvalitatīvs kredītportfelis;
- $1\% < \alpha_2 < 3\%$ - pieņemamas kvalitātes kredītportfelis;
- koeficients $\alpha_2 > 3\%$ - problemātiskais kredītportfelis. [31, 326]

Tātad pamatojoties uz aprēķinātiem datiem koeficienta α_2 gadījumā jāatzīmē, ka analizējamā laika periodā Latvijas banku sistēmas izveidoto speciālo uzkrājumu īpatsvars bruto kredītportfelī

ievērojami samazinās, norādot uz to, ka bankām aizdevumu apjoms, kuram ir konstatētas nelabvēlīgas tendences un maksājumu kavējumi, ar katru gadu kļūst mazāks. Toties nebūsim tik pozitīvi noskaņoti un paskatīsimies patiesībai acīs, jo 2008.gada rezultāts neiepriecina. Proti, rādītājs 1.8% robežā jau vērtējams, kā pieņemamas kvalitātes banku sistēmas kredītportfelis. Tātad vēl viens rādītājs liecina par nedrošo kredītu īpatsvara palielināšanos banku sistēmas kredītportfelī. Jāatzīmē, ka gada laikā palielinājums par 1.3% punktiem ir diezgan strauja nelabvēlīgās tendences attīstība un tas ir tikai sākums, jo ekonomikas recesijas pazīmes lielāka iedzīvotāju daļa sāka izjust tikai 2009.gada sākumā. Tāpēc var pieļaut, ka banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāte turpinās pasliktināties augoša bezdarbnieku skaita dēļ, pietuvojoties 3% robežai, kas kvalificēsies jau kā problemātiskais kredītportfelis. Speciālisti prognozē vispārējo bezdarbu valstī, kas gada beigās sastādīs ~ 30%. Bezdarbnieku skaits jau tagad pārsniedz plānoto rezultātu, pie tam jāatzīmē, ka valsts kase jau šobrīd ir iztukšota. Toties jāatzīstas, ka pašreizējās krīzes pamati bija ielikti jau vairākus gadus atpakaļ. Tas jau ir pazīstams stāsts par nekustamā īpašuma tirgus pārkaršanu ar neuzmanīgi izsniegtajiem kredītiem, pārāk milzīgiem aizdevumiem un bezrūpīgiem regulatoriem valstī. Līdz ar to valdībai ir jāatbild par nespēju laikus apstādināt burbuļa uzpūšanās, kad tāda iespēja vēl pastāvēja. Grūtajos laikos iniciatīva ekonomikā jāizrāda valdībai. Toties, lai to varētu īstenot, no sākumā jāatjauno iedzīvotāju uzticība tai. Darba tirgus šobrīd ir pilnībā apstājies. Valstij vajadzētu subsidēt esošo darba vietu saglabāšanu, bet pastāv jautājums – vai valdība ir gatava cīnīties ar bezdarba problēmu? Valstij pirmkārt ir jānosaka tautsaimniecības nozares, kurām ir nepieciešama valsts palīdzība izdzīvošanai. Tā piemēram, valsts var subsidēt ilgtermiņa bezdarbnieku darba vietas, darba vietas ģimenēm, kur ir tikai viens apgādnieks un citas sociāli neaizsargāto iedzīvotāju grupu pārstāvju darba vietas. Jādomā arī kā var palielināt vietu skaitu augstskolās, jo šobrīd lielāko darba meklētāju īpatsvaru sastāda tieši jaunie cilvēki vecumā no 18 līdz 25 gadiem, kuriem uz rokas ir tikai atestāts par vidējo izglītību, bez profesijas un darba pieredzes. Toties visi šie darba tirgus stimulēšanas pasākumi prasa papildus ieguldījumus no valsts puses, kurus šobrīd diemžēl neviens neesot gatavs veikt.

Pasaulē atzīts un plaši pielietots ir nākamais banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojošs koeficients β_3 (sk. 2.33. attēlu).

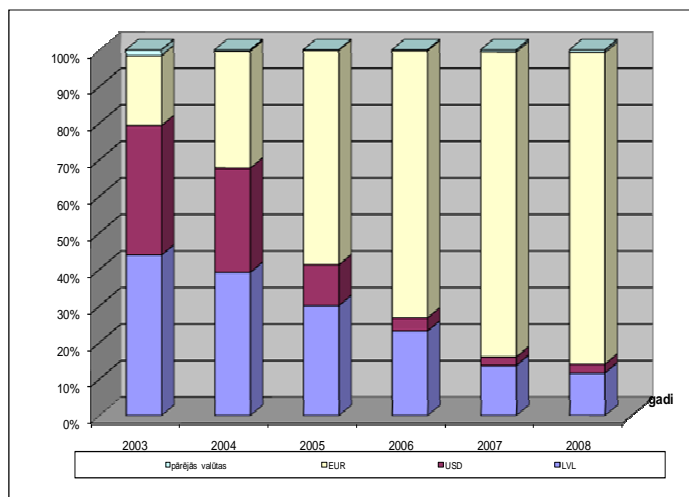

2.33. attēls. Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta₃ dinamika, 1995. - 2008., perioda beigās, %, 5. pielikums, [42]

Jāatzīmē, ka koeficients κ_3 norāda uz attiecību starp ieņēmumus nenesošiem kredītiem un sistēmas bruto kredītportfeļi. Līdz ar to aplūkojot izveidoto 2.33. attēlu, kur ir parādīta attiecīga rādītāja dinamika, var konstatēt, ka attēlā pozitīva tendence bija vērojama līdz 2007.gada beigām. Proti, laika gaitā sistēmas kredītportfeļa apjoms kvantitatīvā izteiksmē auga daudz straujāk nekā ieņēmumus nenesošo kredītu apjoms, par ko liecina arī izrēķinātie vidējie pieauguma tempi. Respektīvi, ieņēmumus nenesošo kredītu apjoma vidējais pieauguma temps analizējamā laika periodā sastādīja 0.06%, tai pat laikā banku sistēmas bruto kredītportfeļa vidējais pieauguma temps bija daudz straujāks – 30.1%. No konstatētā var secināt, ka, lai gan laika gaitā kredītportfeļa apjoms strauji palielinās, to ieņēmumus nenesošo kredītu apjoma daļa paliek gandrīz nemainīga, kas vērtējams neapšaubāmi ļoti pozitīvi. Respektīvi, sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojošais koeficients κ_3 analizējamā laika posmā, tas ir līdz 2007.gadam ir samazinājies par 18.6% punktiem, no esošajiem 19% 1995.gadā līdz pat 0.4% 2007.gadā, norādot tādējādi uz sistēmas kredītportfeļa kvalitātes nozīmīgākām uzlabošanas pazīmēm. Toties 2008.gadā notika straujas pārmaiņas, proti, nedrošo kredītu raksturojošais rādītājs palielinājies līdz 2.2%, norādot uz sistēmas kredītportfeļa kvalitātes pasliktināšanos. Respektīvi, ja aplūkot ieņēmumus nenesošo aizdevumu pieauguma tempu gada laikā, var konstatēt, ka tas ir diezgan straujš, proti, 551.5% (gada laikā nedrošie kredīti absolūta izteiksmē pieauga 6.51 reizēs). Tai pat laikā kredītportfelis kā tāds auga daudz lēnāk, 2008.gada izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu bija tikai 11.2%. Tātad veiktā kredītportfeļa kvalitāti raksturojošo rādītāju analīze, liecina par negatīvas tendences parādīšanos pēdēja gada laikā, kas viennozīmīgi ir saistīts ar pasaules krīzes sākumu. No konstatētā var secināt, ka bankas ir pieļāvušas kļūdu, īstenojot valstī agresīvo kredītpolitiku pēc iestāšanos ES (šo faktu šobrīd atzīst pašas bankas). Komerbankām, saskaņā ar FKTK lēmumu, ir izstrādātas kredītpolitikas, kuras precīzi un korekti reglamentē kredītiestādes pamatprincipus, pamatojoties uz kuriem tiek nodrošināta kreditēšanas procesa realizācija. Jāatzīmē, ka pamatprincipi nosaka kredītu piešķiršanas kārtību, izsniegto kredītu uzraudzības kārtību, kredītportfeļu klasifikāciju un drošības pasākumu

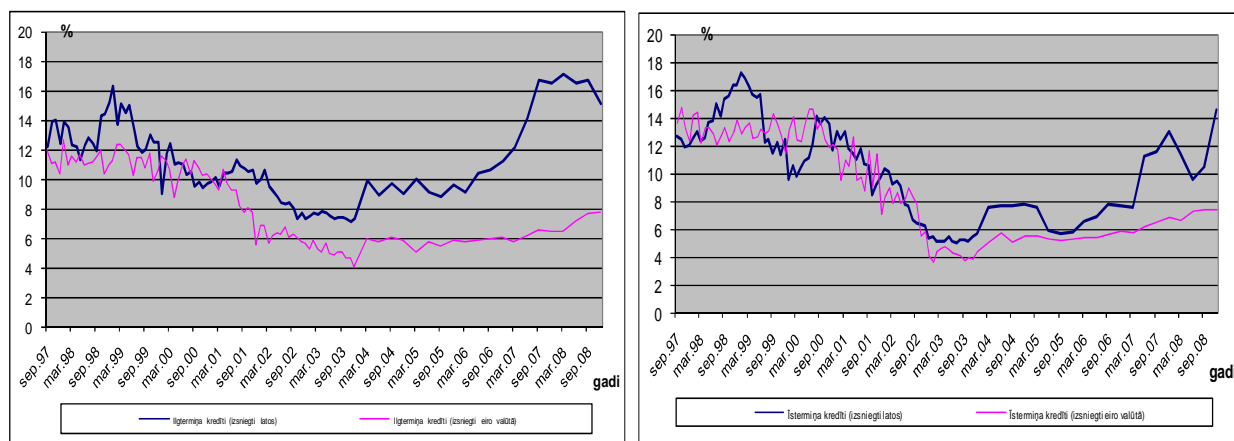
realizācijas kārtību potenciālo zaudējumu gadījumos. Pilnīgi un kvalitatīvi izstrādāta kredītpolitika ļauj novērtēt kredītiestādes iekšējo kontroli, dažādas procedūras un līdz ar to ar kredītiestādēm saistītos riskus. Bankas strādāja pēc ārvalstu pieredzes, laika gaitā arvien uzlabojot darbības procesus, bet neviens, ka atzīst speciālisti, nevarēja paredzēt šo globālo krīzi, kas arī kļuva par klupšanas akmeni banku sistēmas kredītportfeļa pasliktināšanas ziņā. Kopumā Latvijas banku sistēma pagaidām ir stabila, jo bankās ar ievērojamu hipotekāro kredītu daļu sistēmas kredītportfelī (53.7%) un ievērojamu aizdevumu daļu aktīvos (71.4%) kredītportfeļa kvalitāte 2008.gadā ir pieņemamā robežā – 1.8%. Tomēr gribētos atzīmēt, ka sistēmas kredītportfeļa kvalitāte un attiecīgi arī banku sistēmas stabilitāte būs atkarīga no valstī notiekošajiem procesiem, ja vien ekonomiku izdosies veiksmīgi un ātri atdzīvināt, tad var sagaidīt kredītportfeļa kvalitāti raksturojošo rādītāju uzlabošanu, ja nē – tad bankām jābūt gatavam ciest zaudējumus kredītriska palielināšanas dēļ. Lai saglabātu uzlabotu sistēmas kredītportfeļa kvalitāti turpmāk, bankām kredītu izsniegšanas laikā, rūpīgāk jāizpēta katra aizņēmēja kredītvēsture, finansiālais stāvoklis, nodrošinājuma vērtības iespējamās svārstības, naudas plūsmas pietiekamība parāda samaksai, kā arī jānovērtē mērķis, lai izsniegtie līdzekļi netiktu izmantoti spekulatīvajos nolūkos. Runājot par banku piedzīvotajiem zaudējumiem zaudēto aizdevumu gadījumā, jāatzīmē, ka kredītrisks ir atkarīgs ne tikai no tā, cik veiksmīgi darbojas banka, bet arī no bankas komerciālo aizņēmēju personības, biznesa riska, vispārējās ekonomiskās situācijas valstī, kredīta formas un daudziem citiem faktoriem. Jāatzīmē, ka 94% no sistēmas kapitāla ir paredzēti kredītriska segumam. Līdz ar to, ja mēs uz brīdi abstrahēsimies no 2008.gadā piedzīvotas finanšu krīzes, tad laika gaitā sasniegtie rezultāti norāda uz to, ka kredītiestādes efektīvi pārvalda risku, ātri identificējot kredītriska iespējamību un mērķtiecīgi izmantojot pastāvošos labvēlīgos neiekasēšanas riska sekas samazināšanas nolūkā. Lai varētu sekmīgi paveikt iepriekš minētas darbības, kredītiestādes nepārtraukti nodrošina piešķirto kredītu administrēšanu un uzraudzību, tādējādi savlaicīgi konstatējot problemātiskus aizdevumus. Tai pat laikā bankām ir izveidota un ieviesta arī individuālo kredītu kvalitātes pārraudzības sistēma kredītu kvalitātes nepārtrauktai kontrolei un potenciāliem zaudējumiem izveidoto uzkrājumu pietiekamības noteikšanai, kurai savukārt jānodrošina, lai kredītiestāde izprastu aizņēmēja pašreizējo finansiālo stāvokli, tiktu ievēroti līgumu noteikumi, nodrošinājuma pietiekamība tiktu vērtēta, ņemot vērā aizņēmēja pašreizējo finansiālo stāvokli, kavētie maksājumi tiktu savlaicīgi identificēti un kredītu kvalitātes pasliktināšanās tiktu konstatēta pēc iespējas ātrāk. Nevar neatzīmēt, ka nevienas veiksmīgi funkcionējošas bankas interesēs nav klientu pazaudēšana, gluži otrādi, bankas veic milzīgu darbu ar nedrošiem parādiem darot visu iespējamo maksāšanas disciplīnas uzlabošanas ziņā, lai netiktu realizēts klienta nodrošinājums, atbilstoši Civillikuma normām un netiktu iesniegta prasība tiesā par klienta atzīšanu par maksātnespējīgu.

Tālākā darba analīzē, autore apskatīs kā procentu likmju dinamika un valūtas risks ietekmē banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti, savukārt nākamajā maģistra darba apakšnodaļā autore apskatīs nodrošinājuma vērtības ietekmi. Jāatzīmē, ka viens no būtiskākiem faktoriem, kas varētu palielināt kredītņēmēju maksāspējas problēmas ir aizdevumu procentu likmju izmaiņas starpbanku tirgū, kā arī valūtas kursu svārstības. Autore sāks analīzi ar banku sistēmas kredītportfeļa valūtas struktūru. Ņemot vērā pieejamas statistiskās informācijas par izsniegto kredītu valūtas dalījuma ierobežotību, analīze tiks veikta sākot ar 2003.gadu.

2.34. attēls. Banku sistēmas rezidentu kredītportfeļa valūtas struktūra, 2003. - 2008., perioda beigās, % [42]

Tātad, kā rāda 2.34. grafikā atspoguļoti statistiskie dati, tad situācija pēc izsniegto kredītu valūtas pieprasījuma laika gaitā nav viennozīmīga un nemainīga. Respektīvi, ja analizējamā laika perioda sākumā, tas ir 2003.gadā, pieprasītākā valūta pēc kredītiem rezidentu vidū bija lati, kuru īpatsvars kredītportfelī sastādīja 44%, tad jau pēc dažiem gadiem situācija kardināli ir mainījusies un to īpatsvars ir sarūcis vairāk nekā trīs reizēs līdz pat 11.6%, tai pat laikā pieaugot pieprasījumam pēc ārvalstu valūtās izsniegtajiem kredītiem, proti, eiro. Jāatzīmē, ka 2003.gadā beigās līdztekus lata pēc izsniegtajiem kredītiem augstam pieprasījumam, arī ASV dolāra pozīcijas bija visai iespaidīgas. Proti, ASV dolāra īpatsvars rezidentu kredītportfeļa valūtu struktūrā sastādīja 35%. Laika gaitā samazinājums notika vēl straujāk nekā latu gadījumā, par 33.02% punktiem, rezultātā pārskata gadā sasniedzot niecīgo 2.4% īpatsvaru. Savukārt ja runājam par izsniegtajiem kredītiem eiro valūtā, tad jāsaprot, ka to absolūtais pieaugums analizējamā laika periodā ir nofiksēts visstraujākais – 24.9 reizēs. Euro valūtas īpatsvars rezidentu kredītportfelī 2008.gadā sastādīja 85.3%, kas laika gaitā ir palielinājies par 66.2% punktiem. Rezultātā var secināt, ka komercbanku klienti arvien aktīvāk aizņemas ārvalstu valūtā. Tādas klientu rīcības pamatā slēpjas acīmredzot fakts, ka tieši ārvalstu valūtā izsniegtajiem kredītiem ir viszemākās procentu likmju vērtības, nodrošinot tādējādi zemākus aizdevumu maksājumus. Lai pārliecinātos iepriekš teiktā autore veiks tālāko kredītu procentu likmes analīzi un pievērsīs uzmanību 2.35. attēlam.

2.35. attēls. Latvijas banku sektora vidējās svērtās procentu likmes izsniegtajiem kredītiem dinamika no 1997. līdz 2008.gadam [40]

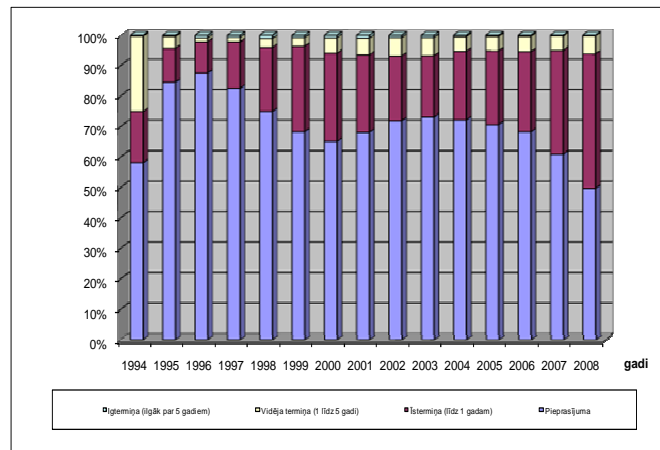
Lasot zinātniskus pētījumus un konstatējot pārsteidzošus faktus, autore grib pievērst uzmanību notikumiem 90.-o gadu sākumā kredītu procentu likmju jomā, jo konstatēti īstermiņa un ilgtermiņa kredītu procentu likmes latos, pēc kuriem tajos laikos Latvijas banku sektors izsniedza aizdevumus sabiedrības subjektiem, tiešām izraisa izbrīnu un liekas neiedomājams mūsdienu apstākļos. Respektīvi, procentu likme latos izsniegtajiem īstermiņa kredītiem 1993.gadā sastādīja uz šo brīdi neiedomājamo 86% gadā, tai pat laikā ilgtermiņa kredītu līmenis bija ievērojami zemāks - 39.3%. [40] Jāatzīmē, ka salīdzināt kredītu procentu likmes dažādos laika posmos būtu nekorekti, jo nedrīkst aizmirst par tādu negatīvo parādību valstī kā inflācija un hiperinflācija, kas toreiz sasniedza 109.2% robežu. Toties kā rāda centrālās statistikas pārvaldes publicētie dati, tad laika gaitā procentu likmēm kā latos izsniegtajiem kredītiem, tā arī ārvalstu valūtā izsniegtajiem kredītiem bija tendence kopumā samazināties, kas arī izskaidro kreditēšanas tempu arvien straujo attīstību pēdējo gadu laiku garumā. Ir noliedzami, ka tieši banku konkurence sekmējusi procentu likmju samazinājumu, tādējādi paverot kreditēšanas iespējas plašākam iedzīvotāju lokam. Kredītiem laika gaitā kļūstot daudz pieejamākiem, kā arī pakāpeniski augot mājsaimniecību ienākumiem, sabiedrība gribot dzīvot labāk, paaugstina savu dzīves kvalitāti, iegādājoties nekustāmos īpašumus un citus priekšmetus primāro un sekundāro vajadzību apmierināšanai. Rezultātā banku sektorā ir auguši gan kreditēšanas darījumi, gan klientu skaits, nodrošinot tādējādi kreditēšanas arvien straujāko attīstību, kuras sekas mūsdienu apstākļos parādās makroekonomiskās stabilitātes riskā. Kā parāda statistika, tad zemu kredītu procentu likmju laiks latos un ārvalstu valūtā ir beidzies, jo pēdējā laikā ir raksturīga gan īstermiņa, gan ilgtermiņa kredītu procentu likmju augšupejošā tendence, ko nosaka starpbanku procentu likmju un Latvijas Bankas naudas tirgus indeksu paaugstinājums, neskatoties uz to, ka Eiropas Centrālā Banka, lai regulētu ekonomisko attīstību un veicinātu patēriņu eiro zonā, samazināja 3 mēnešu EURIBOR indeksu līdz vēsturiski zēmam līmenim, proti, 1.5%. Starpbanku procentu likmes mainās daudzu faktoru rezultātā, piemēram, valsts vai reģiona centrālās bankas politika, naudas tirgus likviditāte, starpbanku likmju kotēšanas sarakstā iekļautās bankas, tirgus dalībnieku

noskaņojums, nākotnes gaidas, kā arī ekonomiskie procesi valstī un pasaulē, tāpēc starpbanku likmju maiņas paredzēt ilgākā laika periodā nav viegli. Tomēr var prognozēt likmju maiņu virzību, ņemot vērā katras valsts vai reģiona Centrālās Bankas politiku, kas nosaka, pie kādiem kopējās situācijas faktoriem valūtas refinansēšanas procentu likmes tiek paaugstinātas vai pazeminātas. Latvijā kredītu reālās procentu likmes ir vienas no zemākajām ES, kas neveicina noguldījumu veikšanu un mudina līdzekļus tērēt jau šodien. Lai gan nominālās kredītu procentu likmes Latvijā ir vienas no augstākajām ES, reālajā izteiksmē, ņemot vērā sasniedzamo inflācijas līmeni, likmes esot zemas. [45] Tātad runājot par procentu likmju atšķirību latos un ārvalstu valūtā izsniegtajiem kredītiem jāsaika, ka kopš 2001.gada ilgtermiņa izsniegtajiem kredītiem, savukārt īstermiņa izsniegtajiem kredītiem kopš 2003.gada latu procentu likmes ir augstākas par eiro valūtā izsniegtajiem kredītu procentu likmēm. Ņemot vērā faktu, ka 2003. un 2004.gada ietvaros latos izsniegto kredītu īpatsvars bija lielāks nekā ārvalstu valūtā izsniegta kredītu daļa, varam secināt, ka tajos laikos īpaša uzticība ārvalstu valūtu stabilitātei no sabiedrības subjektu puses nebija. Iedzīvotāji izvēlējās aizdevumus tajā pašā valūtā, kādā guva ieņēmumus. Tā bija loģiskā rīcība, lai izvairītos no valūtu kursu svārstību riska un iespējas par saņemto aizdevumu maksāt vairāk, nekā bija iepriekš plānots. Jāatzīmē, ka gadījumā, ja kredītus izvēlas no ieņēmumiem atšķirīgā valūtā, ilgstošā laika periodā aizņēmējiem nav iespējas prognozēt kredītu izmaksas. Arī fiksētās procentu likmes nepalīdzēs mazināt valūtas risku, gadījumos, ja notiks nacionālās valūtas vērtības samazināšana. Tātad zemākās ārvalstu valūtas kredītu procentu likmes toreiz nespēja to noteicošo lomu kredītņēmēju izvēlē. Kāpēc tad sabiedrības subjektu rīcība kardināli ir mainījusies pēc 2004.gada notikumiem, priekšroku dodot eiro valūtā izsniegtajiem kredītiem. Atbilde ir acīmredzama, iestājoties ES lata piesaiste eiro ir palielinājusi valūtu risku darījumos ar citām ārvalstu valūtām, piemēram, ASV dolāru. Lata kursam pret eiro ir atļauts svārstīties 1% robežās attiecībā pret Latvijas Bankas noteikto eiro/lata attiecību piesaistes dienā (0.702804). Valūtu risku palielinājums uzskatāmi ir redzams gadījumos, kad iedzīvotājiem kredīti ir ASV dolāros, līdz ar to ievainojamība pret valūtu kursu svārstībām pieaug, bet nelabvēlīga kursu attīstības gadījumā iespējami pat lieli zaudējumi. Tāpēc arī arvien mazāk kredīti tiek ņemti dolāros, bet jau paņemtie dolāru kredīti tiek konvertēti vai nu latos, vai visbiežāk eiro. Par dominējošo kredītu valūtu kopš 2005.gada ir kļuvis eiro, kas ir saprotami, jo tiek minimizēts valūtu risks nerunājot jau par viszemākajām kredītu procentu likmēm. Jāatzīmē, ka eiro ir iekarojis pozīcijas arī nekustamā īpašuma tirgū, jo līdz šim tajā cenas bija izteiktas ASV dolāros, bet pašlaik tās ir galvenokārt eiro. Jāatceras, ka lata kursa svārstības pret eiro un ASV dolāru ietekmē notikumi pasaules valūtu tirgos. Tātad par labu eiro valūtā izsniegtajiem kredītiem nenoliedzami runā daudz zemākas aizdevuma procentu likmes, nekā latos izsniegtajiem kredītiem, kā arī līdz neilgam laikam valūtas svārstību riska minimizēšana, kas ir

raksturīgs eiro pēc Latvijas iestāšanos ES. Ne par velti tika lietots šis vārdu savienojums – līdz neilgam laikam, jo sabiedrību šobrīd ļoti uztrauc lata stabilitātes jautājums. Jāatzīmē, ka, lai gan vairums Latvijas iedzīvotāju vēl joprojām ir pieraduši pie zemām aizdevuma procentu likmēm, naudas resursu cena pēdējā gada laikā ir ievērojami pieaugusi visā pasaulē, zūdot uzticībai starpbanku tirgus dalībniekiem. To izjūt ne tikai jaunie kredītņēmēji, bet arī esošie, jo veicot dažāda veida izmaiņas kredītligumos, bankas automātiski palielina pievienotās likmes. Liela problēma finanšu tirgos šobrīd ir ne tikai pats potenciālo zaudējumu apjoms, bet arī neskaidrība par šo apjomu, kā arī to, cik lielā mērā un kurus investorus tie varētu skart. Satraukums finanšu tirgos radīja papildus pieprasījumu pēc naudas resursiem, kas mazināja likviditāti naudas tirgos. Banku piesardzība un nevēlēšanās nepietiekamas likviditātes apstākļos aizdot naudu citām bankām sekmēja gan eiro, gan dolāra naudas tirgus likmju kāpumu. Izmaiņas procentu likmēs parāda to, ka paralēli daudziem labumiem, ko sniedz komercbanku piedāvātie aizdevumi, tie nes līdzī arī visdažādākos riskus. Visvairāk procentu likmju risku izjūt tie aizņēmēji, kam aizņēmumi ir latos, jo mēneša maksājums par aizdevumiem pieaugošā RIGIBOR dēļ ir pieaudzis pēdējā laikā vismaz par 40% - 50%, kas ietekmē gan ražotāju darbību, gan privātpersonu ienākumus.

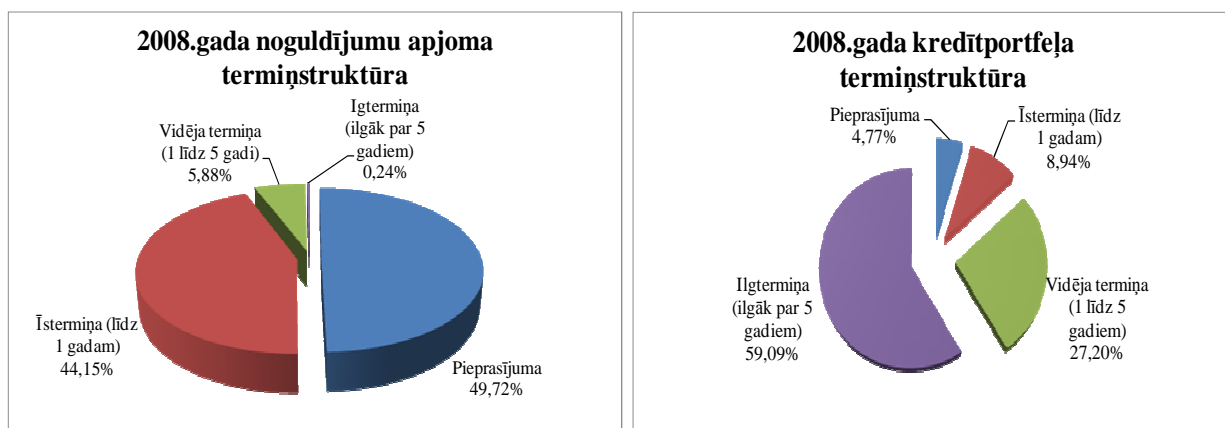
Eiro aizdevumu lielo īpatsvaru banku sistēmas kredītportfelī var izskaidrot ne tikai ar zemāko starpbanku tirgus indeksu, bet arī ar to, ka par eiro labākas alternatīvas Latvijas kredītņēmējiem netiek piedāvātas, jo eiro ir noteikts piesaistes kurss pret latu, kas samazina eiro valūtas svārstību risku. ASV valūtā izsniegto aizdevumu īpatsvars, kā rāda 2.34.attēla dati ir samazinājies, ko var vērtēt pozitīvi no valūtas riska viedokļa. Dolāru kredītu īpašnieki pēdējā laikā varētu būt vislielākie ieguvēji tieši uz kursa izmaiņu rēķina. Protams, ar nosacījumu, ka nenotiks ārkārtēji satricinājumi pasaulē un arī vietējā tirgū. Savukārt ilgtermiņā valūtas risks var arī iecirst pamatīgu robu to Latvijas kredītņēmēju finansēs, kuriem ir dolāru aizdevums, jo dolāra kurss var atgūt visus pēdējo gadu zaudējumus. Līdz ar to, lai izprastu kādā valūtā labāk ņemt aizdevumu, jāizpēta naudas tirgus dinamika, kādas pēdējos gados ir starpbanku naudas tirgus likmju izmaiņas, kā attīstījušās atbilstošās valsts ekonomika (vai nedraud valūtas kursa kritums, kas ietekmēs kopējo pieprasījumu), kāds bijis un šobrīd ir lata un konkrētās valūtas maiņas kurss, ja ienākumi ir latos.

Konstatējot faktu, ka banku sistēmas kredītportfeļa termiņstrukturā prevalē ilgtermiņa kredīti, nepieciešams pārliecināties arī par piesaistīto līdzekļu, tas ir noguldījumu termiņstruktūru, jo pamatojoties uz teorētiskām zināšanām par bankas kredītpolitikas pamatprincipiem jāsaprot, ka kredītu veidiem jābūt pamatotiem ar kredītiestādes depozītu struktūru un teritorijā paredzamo kredītu pieprasījumu. Līdz ar to nākamais sistēmas analīzes posms tiks veltīts tieši noguldījumu un kredītu termiņstrukturā novērtēšanai (sk. 2.36. attēlu).

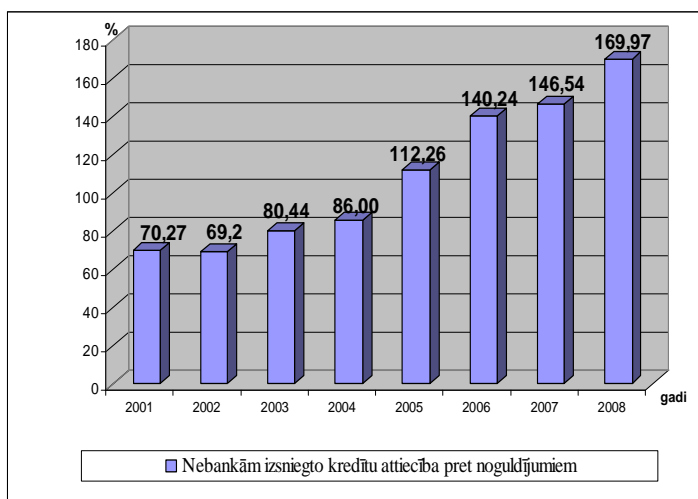
2.36. attēls. Banku sektora noguldījumu apjoma dinamika, 1994. - 2008., perioda beigās, % [42]

Aplūkojot izveidoto 2.36. grafiku, kur ir parādīta sistēmas noguldījumu apjoma dinamika, ir redzams, ka situācija nav būtiski mainījusies laika gaitā. Proti, banku efektīvas darbības laikā sabiedrības subjekti priekšroku deva un joprojām dod pieprasījuma noguldījumiem. Jāatzīmē, ka Latvijas banku piesaistītie līdzekļi aug daudz lēnāk nekā izsniegto kredītu apjomi. Proti, ja salīdzināt šīs divas vienlīdz svarīgas jebkurai bankas darbībai pozīcijas, tad var ieraudzīt, ka noguldījumu apjoms laika gaitā palielinājās 15.61 reizēs, tai pat laikā kredītēšanas apjoms – 33.94 reizēs, kas nenoliedzami ir daudz būtiskāks pieaugums kvantitatīvajā izteiksmē. Šai sabiedrības rīcībai neapšaubāmi ir loģisks pamatojums, it īpaši mūsdienas apstākļos, kad inflācijas līmenis ir tik augsts, ka noēd visus zemu depozītu procentus. Līdz ar to cilvēki dod priekšroku patēriņam, nevis uzkrājumu veikšanai, jo zina, ka nākotnē nāksies maksāt vairāk nekā šodien pie esošajiem inflāciju attīstības tempiem. Jāsaka, ka salīdzinot noguldījumu un kredītu termiņstruktūru, tika konstatēts, ka tā lielākā mērā bija sabalansēta analizējamā perioda sākumā, tas ir 1994.gadā. Toties dzīvei ritot uz priekšu mainās banku klientu vajadzības un prioritātes, kas arī nosaka finanšu pakalpojumu pozīciju, ko savukārt veido kredītiestādes. Respektīvi, šajā brīdī iedarbojas ekonomikas likums, ir pieprasījums būs arī piedāvājums. Tagad autore pievērsīs uzmanību 2.37. attēlam. Izveidotā grafikā ir atspoguļota statistiskā informācija par banku sistēmas aktīvu un pasīvu termiņstruktūras nesabalansētību. Tātad, ka uzskatāmi parādīts, tad bankām ir daudz ilgtermiņa kredītu, kas savukārt tiek finansēti pārsvarā ar īstermiņa depozītiem. Pieprasījuma noguldījumi bankās veido lielāko daļu – 49.72% un īstermiņa noguldījumi līdz 1 gadam – 44.15%, tai pat laikā ilgtermiņa aizdevumi – 59.09%.

2.37. attēls. Sistēmas kredītportfeļa un noguldījuma apjoma termiņstruktūra, 2008., perioda beigās, % [42]

Jāatzīmē arī tāds fakts, ka pieprasījuma noguldījumi ir stabilāki nekā termiņnoguldījumi, jo uzņēmumi savos kontos cenšas katru mēnesi turēt zināmas naudas summas. Tai pat laikā termiņnoguldījuma termiņa beigās naudas resursi tiek izņemti un tikai retos gadījumos termiņš tiek pagarināts. Spriežot pēc FKTK statistiskiem datiem Latvijas bankām arvien vairāk nepietiek tikai ar piesaistīto noguldījumu apjomu aktīvu operāciju veikšanai, par ko liecina arī izrēķinātais sistēmas likviditātes rādītājs, kas ir atspoguļots 2.38. attēlā.

2.38. attēls. Latvijas banku sistēmas nebankām izsniegto kredītu attiecība pret noguldījumiem, 2001. - 2008., perioda beigās, % [42]

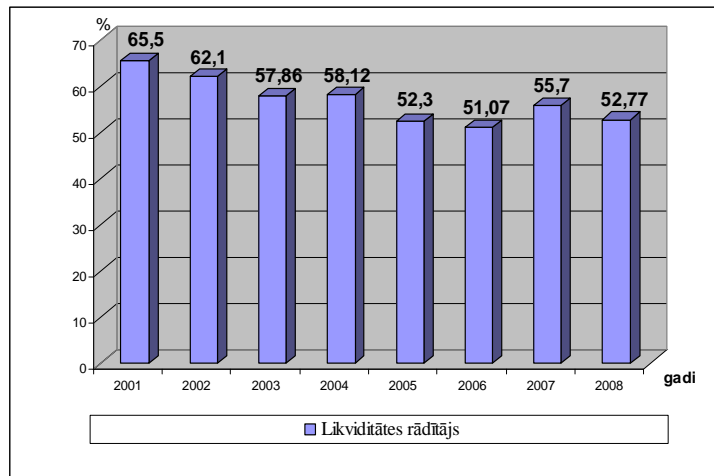
Aplūkojot likviditātes rādītāju var redzēt, ka kopš 2005.gada banku sektora izsniegtais kredītu apjoms ir lielāks par piesaistīto noguldījumu apjomu. Proti, ja novērtēt 2008.gada situāciju aktīvu un pasīvu struktūrā, tad var konstatēt, ka sistēmas kredītportfeļa apjoms par 69.97% pārsniedz piesaistīto noguldījumu apjomu, kas savukārt nozīmē to, ka bankas īsteno arī citas pasīvās operācijas resursu piesaistīšanas jomā. Ņemot vērā faktu, ka banku sektorā prevalē pieprasījuma un īstermiņa noguldījumi, bankām ir jāmeklē citas iespējas, vidēja resursu termiņa palielināšanai. Situāciju daļēji uzlabo parāda vērtspapīru emisija, bet galvenokārt tiek ņemti aizņēmumi no mātes bankām, rezultātā pieaugot ārējā parāda apjomam. Respektīvi, jāsaaka, ka valstī kreditēšanas attīstība galvenokārt notiek uz ārējā parāda pieauguma, nevis uz iekšzemes

noguldījumu piesaistes rēķina. No makroekonomiskās stabilitātes viedokļa daudz labvēlīgāka būtu situācija, ja kredītu straujo pieaugumu pavadītu arī līdzvērtīgs iekšzemes noguldījumu kāpums, jo aizņēmumi nākotnē pārvēršas ārējos maksājumos līdz ar procentiem un no maksājumu bilances viedokļa nozīmēs līdzekļu aizplūšanu no valsts. Jāatzīmē, ka arvien biežāk tiek emitētas arī hipotekārās ķīlu zīmes, kuru vienīga nozīme ir kredītu pārfinansēšana ilgtermiņā. Hipotekārās ķīlu zīmes labprāt iegādājas investori zinot, ka šie fiksēta ienākuma parāda vērtspapīri ir ar īpašu drošību, tie ir segti ar nekustāmo īpašumu. Ņemot vērā faktu, ka iekšzemes depozītu apjoms pieaug lēnāk par kredītu apjomu, rezultātā ar kredītiem valsts tautsaimniecībā tiek iepludināti finanšu līdzekļi, kas spēcīgā iekšzemes pieprasījuma apstākļos darbojas kā inflāciju papildus stimulējošs faktors.

Runājot par aizņēmumiem no mātes bankām, jāsaka, tieši šajā brīdī parādās Latvijas Bankas īstenotas monetārās politikas neefektivitāte, jo papildus naudas līdzekļi Latvijā ieplūst no ārzemju mātes bankām. Līdz ar to bankām nesagādā īpašas grūtības brīvo naudas resursu piesaistīšanā, kā arī nerodas bažas par likviditātes normas izpildi Latvijas komercbanku uzraugošo institūciju priekšā, sakarā ar aktīvu un pasīvu termiņstruktūras nesabalansētību. Tomēr par esošo problēmu nevar runāt viennozīmīgi, jo ne visām bankām pastāv iespēja lēti aizņemties no ārvalstu mātes bankām. Komercbanku darba pieredze rāda, ka bankas saņem vairāk ienākumus, kad funkcionē uz minimālo iespējamo normatīvo likviditātes rādītāju robežas. Līdz ar to par likviditāti kopumā var teikt, ka tā vienmēr bijusi, ir un būs ļoti aktuāla, jo likviditātes novērtēšana ir nepieciešama, lai uzzinātu, vai banka spēj savlaicīgi un pilnā apmērā izpildīt parāda un finanšu saistības pret saviem klientiem. Tātad aktīvu un pasīvu termiņu nesaskaņotība rada termiņa risku, kas var izpausties kā likviditātes risks un procentu likmju risks. Likviditāte ir attiecība starp banku aktīvu un pasīvu summām ar vienādiem termiņiem. Bankā likviditātes nodrošināšana ir svarīga: pirmkārt, noguldītājiem, kā savas noguldījumu izņemšanas apliecinājums un otrkārt, potenciālo aizņēmēju apliecināšanai par naudas līdzekļu esamību. Jāatzīmē, ka nepietiekošas likviditātes sekas varētu būt sekojošas:

- ierobežota jaunu kredītu izsniegšana, līdz ar to arī samazinās bankas rentabilitāte;
- izraisa nepieciešamību veikt aizņēmumus pēc paaugstinātajām procentu likmēm;
- izraisa nepieciešamību pārdot aktīvus ar zaudējumiem.

Līdz ar to FKTK ir noteikusi, ka kredītiestādēm jāuztur likvidie aktīvi saistību izpildei pietiekamā apmērā, bet ne mazāk kā 30% no tekošo saistību kopapjoma (minimālā likviditātes prasība). [4] Pašlaik Latvijas komercbanku sistēma uztur likvidus aktīvus saistību izpildei pietiekamā apmērā, proti, likviditātes vērtība nav mazāka par 30% (sk. 2.39. attēlu).

2.39. attēls. Latvijas banku sektora likviditātes rādītājs, 2001. - 2008., perioda beigās, % [42]

Novērtējot situāciju likviditātes jomā, var pamanīt, ka laika gaitā tās rādītājs samazinās, tātad ir vērojama likviditātes lejupejoša tendence. Acīmredzot komercbanku tekošo saistību apmērs laika gaitā palielinās arvien straujāk nekā likvido aktīvu apmērs. No konstatētā izriet loģisks secinājums, ka bankas savus aktīvus arvien aktīvāk novirza kreditēšanas operāciju veikšanā vai mazāk likvidos aktīvos, tādējādi veicinot tālāku aktīvu un pasīvu termiņstruktūras nesabalansētību, palielinot likviditātes risku. Gribētos arī atzīmēt tādu faktu, ka, lai gan kopējais sistēmas likviditātes rādītājs joprojām ievērojami pārsniedz FKTK noteikto minimālo līmeni, atsevišķām bankām tas ir tuvu minimumam. Rezumējumā jāsaprot, ka banku kredītportfeļa un noguldījumu apjoma termiņstruktūras analīzes rezultātā var izdarīt sekojošo secinājumu. Pirmkārt, pieprasījuma noguldījumu apjoms ir atbilstošs Latvijas ekonomiskajai situācijai, kas patlaban neļauj iedzīvotājiem uzkrāt savus līdzekļus augstās inflācijas dēļ. Otrkārt, priekšroka tiek dota naudas turēšanai pieprasījuma noguldījumu kontos, kuriem ir pieeja jebkurā brīdī. Iemesls nav jāmeklē tālu, pietiek apskatīties uz Parex bankas nesen piedzīvoto likteni. Lielais pieprasījuma noguldījumu apjoms ir loģisks, jo tie pamatā ir norēķinu kontu atlikumi. Latvijas ekonomikas specifika ir tāda, ka cilvēkiem nav pietiekoši liels uzkrājumu līmenis. Līdz ar to nav arī daudz ilgtermiņa noguldījumu bankās. Tāpēc arī pēdējos gados rodas termiņu nesabalansētība aktīvu un pasīvu struktūrā, kuru daļēji var uzlabot vērtspapīru emisija un neapšaubāmi aizdevumi no mātes bankām. Tomēr pilnībā sabalansētu termiņstruktūru uzturēt, kā atzina eksperti, nav iespējams nevienai bankai. Šajā situācijā daudz svarīgāk ir apzināt un kontrolēt riskus. Jāatzīmē, ka katra banka pati izlemj, cik lielu nesabalansētību tā var atļauties, nosakot dažādus iekšējos limitus, uzsver banku speciālisti. [9, 13] Termiņstruktūras nesabalansētība varētu būt nopietnāka problēma mazajām bankām, kurām ir grūtāk un dārgāk piesaistīt resursus. Pie tam jāatzīmē, ka mūsdienas apstākļos komercbankas katru dienu sūta pārskatus par termiņstruktūru uz FKTK un banku sektora uzraudzības institūcija ir nepārtraukti lietas kursā par banku sistēmas kopējo likviditāti. Tātad ņemot vērā faktu, ka kredītportfeļa kvalitātei ir svarīga ietekme uz

kredītiestādes rentabilitāti, maksāspēju un drošību, paveikta banku sistēmas darbības analīze kredītportfeļa, rentabilitātes un likviditātes attīstības un stabilitātes griezumā, ļauj secināt par to, ka katra Latvijā funkcionējoša banka savu ikdienas darbību organizē saskaņā ar tās rūpīgi un precīzi izstrādātām procedūrām, kas ļauj laikus identificēt iespējamus riskus.

2.3. Latvijas komercbanku kredītportfeļa nodrošinājums

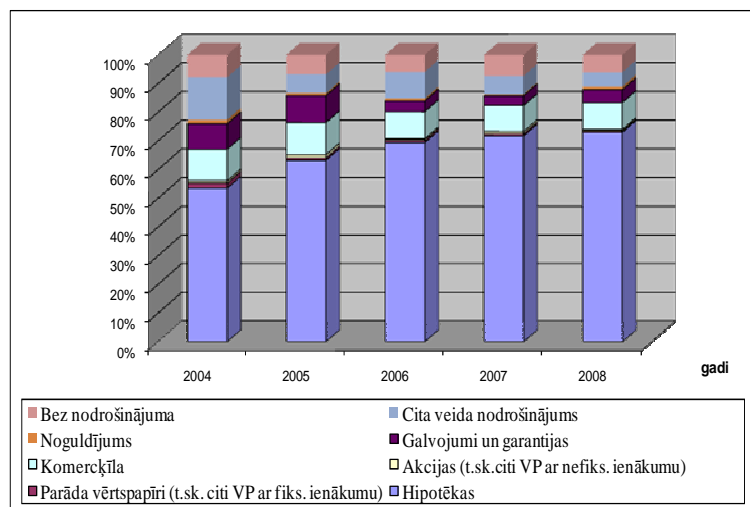
Saņemot bankā ilgtermiņa aizdevumu, klientam jānodrošina bankas risks ilgtermiņā, pretim liekot nodrošinājuma vērtību. Attiecībā uz nodrošinājumu jāsaprot, ka literatūrā izšķir sekojošus nodrošinājuma veidus:

- nekustāmais īpašums jeb hipotēka;
- kustāmais īpašums jeb komercķīla (vērtspapīri, akcijas utt.);
- debitoru parādi;
- galvojums. [32, 236]

Ir noteiktas trīs galvenās laba nodrošinājuma pazīmes – viegla noformēšana, viegla novērtēšana un viegla realizācija. Viegla noformēšana nozīmē to, ka kredīta neatmaksāšanas gadījumā kredīta nodrošinājums pāriet bankas īpašumā un tā ir tiesīga to pārdot. Viegla novērtēšana – ātra un nepārprotama nodrošinājuma vērtības noteikšana. Likviditāte ir svarīgākais nodrošinājuma raksturlielums, jo situācijā, kad juridiski banka būs tiesīga šo nodrošinājumu pārdot, tam nebūs nozīmes, ja nebūs neviena, kas šo nodrošinājumu vēlētos un varētu iegādāties. Jāatzīmē, ka nekustamais īpašums bankai ir stabils nodrošinājums, jo tas savu vērtību pilnībā nezaudēs nekad un nekustamā īpašuma vērtība sevi attaisno ilgākā laika posmā. Cik arī nebūtu stabils nodrošinājums, tomēr tam piemīt arī negatīvas īpašības – ja nekustamais īpašums nav likvids nodrošinājums, var rasties grūtības ar īpašuma realizēšanu ņemot vērā arī nekustamā īpašuma cenu svārstības, ko šobrīd var vērot mūsu valstī.

Latvijā nekustamais īpašums ir viens no izplatītākajiem uzkrāšanas instrumentiem. Lai gan līdz šim tas ir devis augstu peļņu, tā ienesīgums nākotnē noteikti samazināsies, bet risks nekustamo īpašumu neizdevīgi pārdot palielināsies. Lai iegūtu līdzekļus no nekustamā īpašuma vērtības pieauguma, īpašums ir jāpārdod. Ekonomikas izaugsmei samazinoties, arī ieguldījumu vērtība nekustamajā īpašumā kļūst mazāk likvida, mūsdienās tā strauji kritās. Tāpēc nekustamajam īpašumam nevajadzētu būt vienīgajam uzkrājumu veidam. Uzkrājumiem ir svarīga stabilizējoša loma nesabalansētas attīstības risku mazināšanā, gan ierobežojot straujo ekonomisko izaugsmi, gan pasargājot kredītņēmējus gadījumā, ja ekonomikā notiek pārmaiņas. Gribētos uzsvēt svarīgu rādītāju attiecībā uz strauju kreditēšanas attīstību valstī. Ja iepriekšējos gados banku sistēmā uzsvars tika likts uz apjomu pieauguma rādītājiem, tad šī brīža ekonomiskā

situācija liek bankām vairāk domāt par savu kredītportfeļa kvalitāti, kas lielā mērā ir atkarīga arī no nodrošinājuma likviditātes. Līdz ar to nākamajā analīzes solī autore apskatīs nodrošinājuma struktūru banku sistēmā, kas ir atspoguļota 2.40. attēlā.

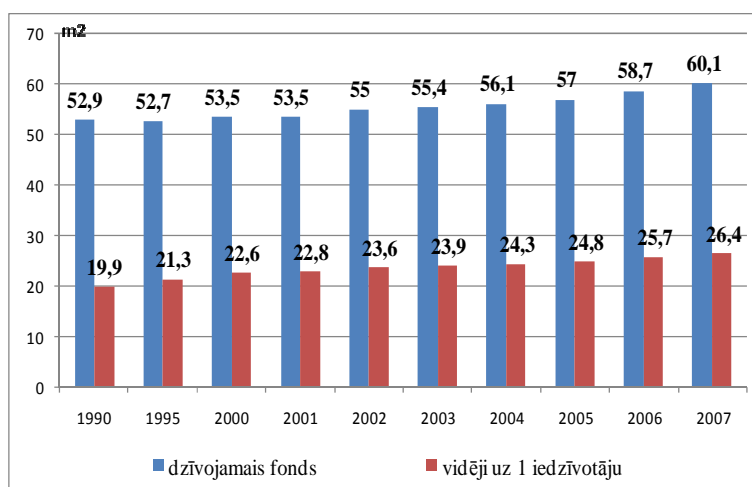

2.40. attēls. Latvijas banku sistēmas nebankām izsniegto kredītu nodrošinājuma struktūras dinamika, 2004. - 2008., perioda beigās, % [42]

Spriežot pēc izveidota grafika var secināt, ka kredītu attiecībās iesaistīšanas brīdī, bankas galvenokārt izsniedz nodrošinātos aizdevumus. Jāatzīmē kā pastāv arī tāds jēdziens, kā no nodrošinājuma atkarīgs kredīts, kura atmaksas primārais un/vai vienīgais avots ir nodrošinājuma pārdošana un tāds vērtē, pamatojoties uz kredīta nodrošinājuma patieso vērtību. [1] Bet parasti banku praksē nodrošinājums kalpo kā sekundārais atmaksāšanas avots, bet primārā ir klienta ģenerētā naudas plūsma, kas arī tiek uzsvērts FKTK izdotajās prasībās: „Ieteikumi par kredītriska pārvaldīšanu”. [3] Tātad, kā rāda statistiskie dati, tad no sistēmas izsniegto kredītu apjoma hipotēkas nodrošinājuma veidā pēdējā laikā veido vairāk nekā pusi. Proti, nevar nepamanīt tās augšupejošas tendences laika gaitā. Ja salīdzināt situāciju 2004. un 2008.gadā, tad var konstatēt, ka hipotēku daļa kopējā nodrošinājuma apjomā četrus gadus laikā ir pieaugusi par 19.52% punktiem, rezultātā pārskata gadā sasniedzot 73.08%, liecinot par to, ka aizņēmēji iesaistoties kredītu attiecībās kā nodrošinājumu bankai lielākoties piedāvā nekustāmo īpašumu. Runājot par dinamikas rindas absolūtiem pieaugumiem, jāsaprot, ka visstraujāk analizējamā laika periodā ir palielinājies hipotēku apjoms, kuras absolūtais pieaugums sastādīja 5.2 reizes. Otrais lielākais pieaugums tika konstatēts komercķīlu gadījumā – 3.2 reizes. Jāatzīmē, ka komercķīlas īpatsvars 2008.gadā arī bija otrais lielākais (9.38%), proti, pēc hipotēku nodrošinājuma pozīcijām. Arī to vidējie pieauguma tempi tika izrēķināti visstraujākie, respektīvi, hipotēkas laika gaitā vidēji ir pieaugušas par 50.8%, tai pat laikā komercķīlas tikai par 34.1%. Veiktajā nodrošinājumu veida analīzē nevar neatzīmēt faktu, ka bez nodrošinājuma izsniegto kredītu īpatsvars kopējā sistēmas kredītportfelī 2008.gadā sastādīja 6.09%, kas salīdzinājumā ar citiem

nodrošinājuma veidiem tādiem, kā parāda vērtspapīri (0.43%), akcijas (0.56%), noguldījumi (1.07%), galvojumi un garantijas (4.45%) ir ievērojami lielāks rādītājs.

Tātad banku sistēmas nodrošinājuma struktūra ir maz diversificēta. Līdz ar to, ņemot vērā faktu, ka banku sistēmas kredītportfelis ir lielākoties veidots ar nekustamā īpašuma ķīlu, jāsaka, kamēr nekustamā īpašuma tirgus attīstās, viss būs kārtība. Gadījumā ja pat cenas nekustamajam īpašumam izbeigs strauji kāpt, arī nekas ļauns nenotiks. Bet ja cenas kritīs, būs skaidrs, ka ar esošo nodrošinājumu izsniegtajiem kredītiem var būt par maz, jo kritīsies ķīlas vērtība un būs jāpapildina nodrošinājums vai jāsamazina kredītsaistības, kas nav komercbanku interesēs. Šādu scenārija varbūtību šobrīd mēs varam novērot mūsu valstī, kad zaudētāju lomā palika gan kredītņēmēji, gan bankas, gan valsts kopumā. Tāpēc var secināt, ka nodrošinājuma likviditātes vērtības kritums negatīvi ietekmē kredītportfeļa kvalitāti un viennozīmīgi negatīvi atsaucās kā uz likviditātes, tā arī uz rentabilitātes rādītājiem. Nekustamā īpašuma vērtību ietekmē makroekonomiskā situācija valstī, proti, IKP un inflācijas pieaugums, kredītresursu pieejamība, celtniecības, remontu cenu pieaugums, iedzīvotāju maksāspēja, bezdarba līmenis. Līdz ar to autore apskatīs, kādi tad konkrēti faktori veicināja nekustamā īpašuma cenu kāpumu valstī laika gaitā. Būtiskākais iemesls cenu kāpumam bija jauno mājokļu deficīts jeb dzīvojamo platību trūkums valstī (sk. 2.41. attēlu).

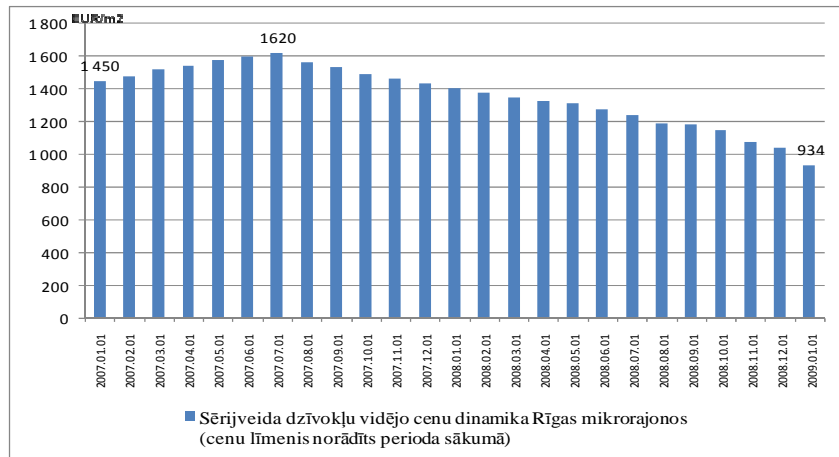
2.41. attēls. Dzīvojamais fonds Latvijā, 1990. – 2007.gada beigās, milj.m² [37]

Latvijā dzīvojamā platība ir gandrīz divas reizes mazāka nekā vidēji Eiropā. Tas liecina, ka Latvijā ir ievērojams dzīvojamo platību deficīts, kas pēdējo gadu laikā situācija nav uzlabojusies, platības pieaugums bijis ļoti niecīgs. Latvijas dzīvojamais fonds tikai nedaudz pārsniedz 60 milj. kvadrātmetru un kopš 1990.gada ir pieaudzis tikai par septiņiem milj. kvadrātmetriem, jeb nedaudz vairāk kā par 1 kvadrātmetru uz vienu iedzīvotāju. Lai pie mums kaut cik mazinātos mājokļu deficīts, jāuzbūvē vēl vismaz 10.20 milj. kvadrātmetru apdzīvojamās platības. Latvijas Bankas speciālisti ir aprēķinājuši, ka nepieciešami 7-8 gadi, līdz Latvija sasniegs Igaunijas līmeni – 28.5 m² dzīvojamās platības uz vienu iedzīvotāju. [22] Maģistra darba autore, kā

pozitīvu iezīmi šajā jautājumā, norāda pēdējos gados straujo jauno projektu celtniecību (diemžēl, pēdējā gada laikā situācija ir pasliktinājusies).

Jāatzīmē, ka iedzīvotāju pirktspēja arī ir būtisks virzītājs nekustamā īpašuma tirgū. Tāpēc, kamēr algas auga tikpat strauji kā nekustamā īpašuma tirgus cenas un bankas agresīvi kreditēja praktiski ikvienu, kurš vēlējās iegādāties mājokli, pārdevēji dzīvoja bez īpaša iemesla satraukumam. Toties šobrīd Latvijā vērojamas nopietnas izmaiņas nekustamā īpašuma tirgus struktūrā, proti, no pārdevēju tirgus tas ir kļuvis par pircēju tirgu, kur pircējs diktē cenu:

- kopējais cenu kritums kopš 1.janvāra 2008.gada ~ 45% - 50%;

2.42. attēls. Sērijveida dzīvokļu vidējo cenu dinamika Rīgas mikrorajonos, 2007. – 2009., perioda sākumā, EUR/m² [37]

- būtiski pieauga piedāvājums nekustamā īpašuma tirgū (par 30%), bet kā atzīmē speciālisti, tad nekustamā īpašuma īpašnieki arvien vairāk piedāvā apmainīties ar īpašumiem, nevis tos pārdot;
- tirgū daudz jauno projektu piedāvājumi zem attīstītāju cenām, kurus piedāvājumā izliek privātie investori (spekulanti);
- jauno projektu cenas noslīdējušas zem psiholoģiskās 2000 EUR/m² robežas un atsevišķi attīstītāji krasi samazina cenas (20 - 30%);
- jauno projektu vidējā cena samazinājusies un šobrīd ar pilno apdari tiek piedāvāti dzīvokli par 950 - 1100 EUR/m²;
- arī reģionu lielajās pilsētās cenu kritums sasniedz līdz 45%, kaut arī pastāv kvalitatīvu mājokļu trūkums;
- darījumu skaits joprojām saglabājas zems un faktiski atgriezies 2003.gada līmenī. [37]

Tātad šobrīd potenciālie jauno mājokļu pircēji nav gatavi iegādāties dzīvokļus, kas maksā dārgāk nekā 1000 EUR/m². Tas ir tīri psiholoģiskais faktors, bet šeit ir divi momenti. Pirmais – tik strauji samazināt cenas var atļauties tikai tādi attīstītāji, kuri tirgo ar īpašumu atlikumiem. Un otrs, cenas zem 1000 EUR/m² jaunajā projektā ar pilno apdari – tas ir cenas zem īpašuma atjaunošanas vērtības, tas ir pēc būtības zemāk nekā pašizmaksas. Tāpēc jauno projektu tirgū

runa jau sen neiet par peļņas gūšanu. Runa iet par izdzīvošanu un par naudas plūsmas kaut minimāliem ienākumiem, kas attīstītājiem palīdzēs norēķināties ar bankām par savām kredītsaistībām. Tātad fakts, ka īpašumu vērtība strauji krīt ir acīmredzams. Šobrīd arvien lielāka attīstītāju daļa mēģina kaut kādā veidā atdzīvināt pārdošanas apjomus un piedāvā klientiem mājokļu nomu ar turpmākām izpiršanas tiesībām. Jauno projektu attīstītājiem, kuri nespēj pārdot realizēto projektu dzīvokļus, tā ir viena no iespējām kā turpināt attīstīties, proti, pārveidot savus objektus kā īres namus vai daļu dzīvokļu pārveidot par komercobjektiem un izīrēt tos kā biroja telpas. Ekonomiskais ieguvums šajā gadījumā ir sekojošs: ienākošo naudas plūsmu no iznomāšanas apbūvētājs var novirzīt bankām procentu maksājumiem. Vienīgais jautājums – iznomāšanu var atļauties attīstītāji ar pilno mājokļu apdari. Bet pēdējā laikā, kā atzīst nekustamā īpašuma tirgus eksperti, masu medijos sāk parādīties sludinājumi, kur īpašumi tiek iznomāti arī ar balto un pat ar pelēko apdari. Tātad var pieļaut, ka tirgū pastāv pieprasījums arī pēc tādiem mājokļiem, kas nomniekam nenoliedzami tiek izmaksāts daudz lētāk. Respektīvi, atliek tikai minēt, kādus vēl pārsteigumus sagādās nekustamā īpašuma tirgus rītdien.

Kopumā jāsaka, ka palielinoties piedāvājumu skaitam īres, nomas, jaunajā un sekundārā tirgus segmentos, piedāvājums jau ir apsteidzis pieprasījumu, kas būtībā arī izsauca cenu korekciju visos nekustamā īpašuma tirgus segmentos. Tātad kādi ir bijuši galvenie iemesli cenu kritumam 2008.gadā: straujš IKP pieauguma tempa samazinājums un augsts inflācijas līmenis; kredītresursu procentu likmju palielinājums; brīvo naudas līdzekļu samazinājums; grūti pieejams kredītiestāžu finansējums; globālā finanšu krīze; neziņa par nākotnes iespējām nekustamā īpašuma jomā. Galvenais nekustamo īpašumu tirgus ietekmējošais faktors 2007.gadā bija LR Saeimas pieņemtie likuma grozījumi saistībā ar inflācijas apkarošanas plānu. Arī 2008.gadā tika grozīti vairāki normatīvie akti, lai atdzīvinātu nekustamā īpašuma tirgu. Vislielākā krīzes situācija un tas, ap ko grozās esošā krīze, ir spekulatīvo darījumu nolūkā iepirktie īpašumi, kas lielākoties ir komercīpašumi, namīpašumi un dzīvokļi. “Investori”, kuri iegādājušies ne vienu vien šādu īpašumu tirgus uzplaukuma laikos, šobrīd cenšas realizēt pa kādam īpašumam par maksimāli augstu cenu, lai uz kādu laiku nosegtu kredīta maksājumus par pārējiem īpašumiem, kas viņiem diemžēl neizdodas. Jāatzīmē, ka krīzes laikā ir mainījusies arī banku politika attiecībā uz nodrošinājumiem. Ja iepriekš bankas, vērojot tirgus tendences, paļāvās uz nodrošinājuma tirgus vērtību stabilu pieaugumu, tad šobrīd bankas šajā jomā izvērtē savu risku. Piemēram, lielākajai hipotekārā kredītu portfeļa daļas īpašniecei „Swedbank” A/S, iepriekš nodrošinājuma tirgus vērtējumi bija spēkā 2 gadus. Šobrīd, ņemot vērā tirgus situāciju, vērtējumi ir spēkā ne ilgāk kā 2 mēnešus. Tas tikai liecina par to, cik nestabils cenu ziņā ir nekustamā īpašuma tirgus šobrīd. Vairāki attīstītāji neapšaubāmi izjūt spiedienu no kreditoru puses, saistībā ar cenu samazināšanas pasākumiem. Ja situācija turpinās attīstīties šādā virzienā, tas var radīt

celtniecības apstāšanos un pat masveida attīstītāju bankrotēšanu. Tātad, ka bija iepriekš minēts, tad šobrīd nekustamā īpašuma tirgū nenotiek tikai pirkšanas un pārdošanas darījumi. Ļoti būtisks ir arī īres tirgus. Kas šobrīd ir kļuvis vēl aktuālāks, jo situācijā, kas dzīvokli nav iespējams pārdot vai nopirkt, risinājums ir īrēt vai izīrēt. Autore uzskata, ka šī brīža stagnācija nekustamā īpašuma tirgū pozitīvi ietekmē īres tirgu no īrētāju viedokļa. Tirgū ieplūst daudz vairāk brīvo dzīvokļu, un izīrētāji ir spiesti nolaist cenas. Autore neuzskata, ka cenas atkal varētu strauji kāpt, jo banku kredītpolitika likuma izmaiņu iespaidā būtiski nemainīsies un diez vai kāds, piedzīvojot šobrīd valdošo saistību sloga palielinājumu un varbūt pat darba vietas zaudēšanu, nākotnē vēlēsies vēlreiz nepārdomāti iesaistīties ilgtermiņa kredītattiecībās, jo tomēr jāatzīstas, ka esošais cenu līmenis joprojām ir augsts un tas pagaidām neatbilst vidējai reālajai iedzīvotāju pirktspējai un mājokļu kvalitātei.

Skatoties no riska viedokļa, bankām ir ļoti svarīgi, lai saglabātos nekustamo īpašumu cenas stabilā līmenī, jo no tā atkarīga ir nodrošinājuma vērtība. Bankām un valdībai jānodrošina tāda kredītēšanas politika, lai saglabātu pieprasījumu valstī. Bankām saviem klientiem ir jānodrošina ātrs un kvalitatīvs serviss (kredītpolitika, lēmumu pieņemšana, līgumu sagatavošana un kredīta izsniegšana), savukārt valdība to var panākt ar nodokļu atvieglojumiem un valsts garantijām konkrētām klientu grupām ņemot hipotekāro vai investīciju kredītus. Tā piemēram, diezgan augsts maksājums ir valsts nodeva 2% apmērā, kas jāmaksā par nekustamā īpašuma reģistrāciju Zemesgrāmatā, pērkot īpašumu. Lai arī šis lēmums palīdz valdībai kontrolēt nekustamo īpašumu tirgu un papildināt valsts kasi, pircējiem, kuri iegādājas pirmo īpašumu, šī summa ir ļoti liela. Līdz ar to maģistra darba autores priekšlikums ir nodrošināt atvieglojumus nodevas maksājumā daļai iedzīvotāju – piemēram jaunajām ģimenēm, cilvēkiem, kuri iegādājas pirmo mājokli – nosakot samazinātu procentu likmi. Kā arī, iekšējā pieprasījuma veicināšanas nolūkā, valstij ir jānosaka prioritāras nozares, kuras bankas kreditēs labprātāk. Šajā saliedētajā darbā nozīmīgs faktors būtu valsts sniegtas garantijas, jo šobrīd bankas ļoti piesardzīgi izvērtē riska varbūtību. Gribētos atzīmēt, ja nekustamā īpašuma tirgū būs pieprasījums būs arī piedāvājums un sabiedrība atkal vēros pakāpenisku cenas kāpumu, jo tādi diemžēl ir ekonomikas likumi. Droši vien nekustamā īpašuma cenas stabilizēsies uzskata autore, jo attīstītāji nepārdos īpašumus par zemām cenām, kādas Latvijā bija vērojamas 90-os gados. Nekustamais īpašums tomēr ir visstabilākais investīciju veids un jebkuros laikos pastāvēs pieprasījums pēc tā. Attīstītāji, kuri varēs, tie nogaidīs, kamēr krīze valstī pāries un ekonomika sāks atdzīvināties, bet nepārdos īpašumus par minimāli iespējamām cenām. Jāsaprot, ka nekustamā īpašuma tirgus cikli ir ilgtermiņa, ne mazāk par 20 gadiem. Mūsu valsts gadījumā slikti ir tas, ka negatīvais nekustamā īpašuma tirgus cikls sakrita ar pasaules ekonomisko krīzi, tāpēc situācija izskatās daudz sliktākā, nekā tā varētu būt īstenībā. Savu negatīvo ietekmi atstāja vairāki faktori, piemēram, būvniecības

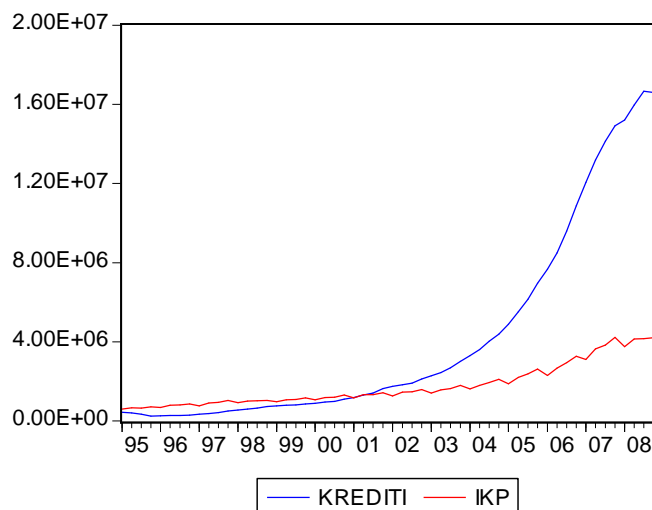
jomas neefektivitāte. Proti, kad valstī pastāvēja pieprasījums pēc mājokļiem, to nevarēja laikus apmierināt, rezultātā tirgū parādījās ažiotaža ar turpmāko straujas cenas kāpuma izpausmi. Nākamo kā negatīvo faktoru var minēt – ārvalstu investorus, kuri sāka izpirkt ierobežoto nekustamā īpašuma fondu Vecrīgā un Jūrmalā. Tas radīja nevajadzīgus emocionālus noskaņojumus iedzīvotāju vidū. Un beidzot, kā pēdējo negatīvo faktoru var minēt - pārmērīgu iedzīvotāju optimismu, kas šodien ir nomainījies uz emocionālo negatīvu. Jāatzīmē, ka tieši emocionālais negatīvs ir viens no galvenajām sastāvdaļām, kas bīda nekustamā īpašuma tirgu uz leju. Mūsdienās mēs varam vērot absolūti pretējo notikumu iznākumu, proti, cilvēki, kuri var atļauties nopirkt mājokļus nesteidzas to darīt, rezultātā tirgus ir apstājies. Kā pasaules, tā arī Latvijas nekustamā īpašuma tirgus atrodas komā. Nenoliedzami, ka banku sektora kreditēšanas stingri ierobežojumi arī būtiski ietekmēja cenu kritumu nekustamā īpašuma tirgū. Līdz ar to var pieļaut, ka tiklīdz finanšu krāns būs atvērts, nekustamā īpašuma tirgus sāks patstāvīgi atdzīvīnāties. Bet paliek jautājums – vai tas notiks drīzumā? Moka šaubas, vai lielie banku sektora spēlētāji turpinās iepludināt naudu valsts ekonomikā iepriekšējos tempos. Visdrīzāk, šī brīža banku sektora galvenais mērķis, ir atgriezt naudu, kas nepārdomāti tika izsniegta kredītu veidā. Toties pastāv cerība, ka vienā brīdī pircēji sapratīs, ka straujš cenu kritums nekustamā īpašuma tirgū atvērta pārāk labas iespējas, lai tas zaudētu un mēs varēsīm vērot aktivitāšu pieaugumu šajā jomā.

Nobeigumā gribētos atzīmēt, ka nekad vēl nekustamā īpašuma cenas neauga tik strauji, tik ilgi un tik daudzās pasaules valstīs vienlaicīgi. Šis globālais fenomens, kā atzīst eksperti, ir vislielākais „burbulis” pasaules ekonomikas vēsturē. Liekas, ka globālais bums iet uz beigām un sekas būs maz patīkamas. Bums globālajā nekustamā īpašuma tirgū, kā atzīst eksperti, ir izraisījis galvenokārt ar diviem iemesliem. Pirmkārt, ļoti zemas kredītresursu likmes padarīja ilgtermiņa aizdevumus daudz pieejamākus sabiedrības subjektiem. Otrkārt, nekustamais īpašums (it īpaši mājoklis) kļuva diezgan pievilcīgs naudas ieguldīšanas objekts pēc notikumiem 90-os gados, kad sīkie (un ne tikai sīkie) investori apdedzinājās fondu tirgos. Kredītiestāžu uzvedība globālajā tirgū bija arī ļoti riskanta: bankas kreditēja 105% apmērā no darījuma summas, neprasot no pircēja ne tikai pirmo iemaksu, bet pēc būtības piemaksājot savam klientam par mājokļa iegādi. Kā liecina statistikas dati, tad 1/3 no jaunajiem darījumiem tika formēti ar negatīvo aizdevuma amortizāciju, tas ir izmantojot pamatsummas atlikšanas iespēju uz diviem un vairāk gadiem vai pat sastādot aizdevuma atmaksas grafikus tādā veidā, kad ikmēneša maksājumi nesedza pat uzkrātus procentus par kredīta izmantošanu. Neskatoties uz to, vairāki ekonomisti pasaulē vienlga uzskata, ka nekustamā īpašuma tirgus nesabruks pilnībā, bet nomierināsies. Tiesa, gan atšķirībā no ātrās akciju pārdošanas, mājokļa pārdošana prasa ilgāku laiku. Turklāt, cilvēkiem kaut kur ir jādzīvo, bet investori nelabprāt samierinās ar kapitāla zaudēšanu un maksā par

saņemtiem aizdevumiem līdz pēdējam brīdim, cerot, ka ikkatru dienu nekustamā īpašuma cenas atgriezīsies iepriekšējā līmenī. Tomēr agri vai vēlu kāds no šādiem investoriem saskarsies ar īpašuma realizācijas piespiedu nepieciešamību (darba zaudēšanas un pārvākšanas nepieciešamības dēļ) un tad būs jāsamierinās ar zemāko cenu, kas arī ieliks jauno cenas līmeni mājokļa tirgū. Jāatzīmē, ka cenas nekustamā īpašuma tirgū nenokritīs vienā mirklī, kā tas varētu notikt, piemēram, fondu tirgū. Atliek vien paskatīties uz Japānas pieredzi, kas piedzīvoja nekustamā īpašuma tirgus burbuļa plīsumu. [21] Cenas uz nekustamo īpašumu Japānā krīt jau 14 gadus pēc kārtas, pazaudējot šajā laika posmā 40% no 1991.gadā sasniegta maksimāla cenu līmeņa.

3. Kreditēšanas un Latvijas makroekonomisko rādītāju regresijas modeļu konstruēšana

Pirmajā maģistra darba nodaļā tika konstatēts, ka ekonomikas stabilitātes pamatā slēpjas daudzu faktoru kopums, kas realizējās pārdomātā fiskālās un monetārās politikas īstenotāju rīcības rezultātā - vērstu uz ekonomikas ilgtspējīgu attīstību. Bet galvenie rādītāji, kas liecina par ekonomikas stabilo izaugsmi ir nenoliedzami iekšzemes kopprodukta stabils pieaugums, cenu un nacionālās valūtas kursa stabilitāte, eksporta attīstība, ārvalstu investīciju pieplūdums, nodarbinātība un iedzīvotāju uzticības līmenis valdībai kopumā. Viens no maģistra darba izvirzītiem uzdevumiem bija uz ekonometrisko metožu analīzes pamata noteikt sakarības ciešumu starp ekonomikas stabilitāti veicinošiem faktoriem un kreditēšanas attīstību. Līdz ar to tālāk autore parādīs, kādu tad reāli ietekmi būtisku vai vāju atstāj uz šiem procesiem kreditēšana, tādējādi atbildot uz jautājumu cik ir nozīmīgs darbaspējīgs un stabils banku sektors valstij, ekonomikas ilgtspējīgas attīstības veicināšanas nolūkā. Lai būtu iespējams novērtēt kreditēšanas ietekmi uz ekonomisko situāciju Latvijā, nepieciešams izanalizēt kreditēšanas un Latvijas makroekonomisko rādītāju attīstību, kas tika izdarīts maģistra darba otrajā daļā, kā arī novērtēt to iespējamo savstarpējo sakarību. Ņemot vērā, ka ekonomiskajā literatūrā vislielākā uzmanība tiek pievērsta kreditēšanas ietekmei uz iekšzemes kopprodukta, inflācijas un eksporta apjoma izmaiņām, turpmākajā analīzē tiek iekļauti šie makroekonomiskie rādītāji. Līdz ar to kā faktoriālo pazīmi autore trešās maģistra darba nodaļas ietvaros izvēlējās banku sistēmas izsniegto kredītu apjomu, tai pat laikā kā rezultatīvās pazīmes kalpos: IKP apjoms, eksporta apjoms un patēriņa cenu līmenis. Rezultātā ar programmas EViews 5 palīdzību tiks izveidoti vairāki vienfaktoru regresijas ekonometriskie modeļi, ar mērķi uzskatāmi parādīt, kā tad kreditēšana ietekmē katru izvēlēto ekonomikas stabilitāti veicinošo faktoru atsevišķi. Visi atlasītie dati ir ceturkšņa griezumā, laika periodā no 1995. līdz 2008.gada beigām. Tāpat novērojumu skaits ir pietiekoši liels, lai varētu ieraudzīt laika gaitā izveidojušas tendences starp analizējamiem rādītājiem. Autore sāks ekonometrisko analīzi ar vissvarīgāko ekonomikas rādītāju – IKP, jo tieši IKP atspoguļo valsts ekonomiskās attīstības līmeni, raksturo ekonomiskās darbības efektivitāti, kā arī IKP ir iedzīvotāju kārtējo vajadzību apmierināšanas un kapitāla palielināšanas avots. Autore veiks izveidotā modeļa statistiskā nozīmīguma novērtēšanu (sk. 3.1. attēlu). Pirms ķerties pie analītiskiem datiem, gribētos atzīmēt, ka jebkādi laika rindu dati tiek uzskatīti kā ģenerēti ar stohastisko vai patvaļīgo procesu. Lai gan laika rindas ir stohastiskā procesa atsevišķs gadījums, tomēr ekonometrijā stohastisks process ir laika rinda. Kā visiem zināms, tad analizējot laika rindas var saskarties ar vairākām problēmām, kuras ir jānovērš, jo pretējā gadījumā izveidotam modelim nebūs statistiskās nozīmes un iegūtie dati būs aplami. Viena no iepriekš minētām problēmām ir laika rindu nestacionaritāte, kas piemīt gandrīz visām laiku rindām un otra ir viltotās regresijas esamības varbūtība.

3.1. attēls. IKP un izsniegtā kredītu apjoma grafisks attēls, 1995. - 2008., ceturkšņa beigās, tūkst. LVL [40], [42]

Tāpēc IKP un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma izveidota modeļa analīzes laikā maģistra darba autore pa soļiem mēģinās parādīt, ka tiek likvidēta abu procesu nestacionaritātes un viltotās regresijas problēmas iespējamība. Tātad aplūkojot izveidoto 3.1. attēlu var secināt, ka IKP un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma dati nav stacionāri, proti, vidējais laika gaitā palielinās un dispersijas arī nav konstantas. Līdz ar to obligāti vajadzētu pārbaudīt analizējamus datus uz stacionaritāti. Tai pat laikā runājot par abu procesu laiku rindām, jāsaprot, ka ir vērojama mainīgo kointegrācija, proti, laika gaitā parādās kopīgais trends. Tātad starp IKP un izsniegto kredītu apjomu eksistē ilgtermiņa, jeb līdzsvara attiecības, jo dati neaiziet pārāk tālu viens no otra laikā. Tomēr lai pārliecinātos, ka novērota kointegrācija starp mainīgiem tiešām pastāv, vajadzētu datus pārbaudīt ar kointegrācijas CRDW (Durbina Vatsona regresijas kointegrācija) testa palīdzību. Pie tam jāatzīmē, ka lai noteiktu vai starp analizējamiem mainīgiem (mūsu gadījumā starp IKP un banku sektora izsniegta kredītu apjoma) pastāv kointegrācija, ir jāizpildās sekojošiem trim nosacījumiem:

1. abi procesi ir nestacionāri (tālākā analizē tas tiks pierādīts);
2. abi procesi ir integrēti ar vienu un to pašu kārtu (mūsu gadījumā dati tiks divreiz diferencēti, lai pārveidotu stacionārās rindās. Respektīvi, integrēti ar kārtu 2 – I(2));
3. jāpastāv lineārai kombinācijai starp analizējamiem mainīgiem, kas savukārt tiks pierādīts ar kļūdu stacionaritāti.

Mērķis ir izvirzīts, tālāk vienfaktoru regresijā izmantojamiem datiem autore veiks stacionaritātes pārbaudi un pierādīs, ka IKP un izsniegto kredītu laiku rindas ir nestacionāras. Tātad pirmā tiek apskatīta IKP laika rinda un ir izvirzītas sekojošas hipotēzes, proti, $H_0: \rho \geq 1$ (nestacionārs process) un $H_1: \rho < 1$ (stacionārs process). Augmented Dickey-Fuller (tālāk tekstā ADF vienības saknes tests) tests norāda uz to, ka IKP datu process ir nestacionārs (sk. 3.1. tabulu). Visas tabulas maģistra darba trešajā daļā ir izveidotas izmantojot speciālu programmu EViews 5. Līdz

ar to autore svarīgākus ekonometriskus rādītājus pārtulkoja no angļu valodas, bet tabulu oriģināli ir ievietoti maģistra darba pielikumu daļā.

3.1. tabula

Iekšzemes kopprodukta vienības saknes tests, 6. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			2.813508	0.9985
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.607686	
	5% level		-1.946878	
	10% level		-1.612999	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(IKP)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
IKP(-1)	0.034958	0.012425	2.813508	0.0068
Determinācijas koef.	0.016339	Mean dependent var		65448.55
Uzlabotais determinācijas koef.	0.016339	S.D. dependent var		184724.8
S.E. of regression	183209.4	Akaike informācijas kritērijs		27.09266
Standartklūda	1.81E+12	Švarca kritērijs		27.12916
Log likelihood	-744.0482	Durbina -Watsona statistika		2.992689

Līdz ar to autore pieņem H_0 , jo $T_{nov.}(2.813508) > T_{krit.}(-1.946878)$. Runājot par koeficientu nozīmīgumu, jāatzīmē, ka koeficients IKP (ar vienu novēlošanos) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles. Par ko liecina, $T_{stat.}(2.813508) > 2$ un $p_{vērtība}(0.0068) < 0.05$. Tālāk autore mēģinās pārveidot analizējamus datus stacionārā rindā, paņemot IKP indeksa diferences (sk. 3.2. tabulu).

3.2. tabula

Iekšzemes kopprodukta diferencu vienības saknes tests, 7. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			-18.41001	0.0000
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.609324	
	5% level		-1.947119	
	10% level		-1.612867	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(IKP,3)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
D(IKP(-1),2)	-1.733535	0.094163	-18.41001	0.0000
Determinācijas koef.	0.866981	Mean dependent var		2188.340
Uzlabotais determinācijas koef.	0.866981	S.D. dependent var		590841.9
S.E. of regression	215490.1	Akaike informācijas kritērijs		27.41791
Standartklūda	2.41E+12	Švarca kritērijs		27.45508
Log likelihood	-725.5745	Durbina -Watsona statistika		2.270743

Kā rāda ADF vienības saknes tests, tad IKP datu process kļuva stacionārs un autore droši var noraidīt H_0 un pieņemt alternatīvo H_1 hipotēzi: jo $T_{nov.}(-18.41001) < T_{krit.}(-1.947119)$. Runājot par koeficientu nozīmīgumu, jāatzīmē, ka D(IKP(-1),2) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles. Tātad, divreiz diferencējot datus, autore dabūja stacionāro IKP procesu. Nākamajā analīzes posmā jāapskatās kā uzvedās banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma dati (sk. 3.3. tabulu).

Banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma vienības saknes tests, 8. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			10.81804	1.0000
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.607686	
	5% level		-1.946878	
	10% level		-1.612999	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(KREDITI)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KREDITI(-1)	0.062519	0.005779	10.81804	0.0000
Determinācijas koef.	0.478560	Mean dependent var		293548.4
Uzlabotais determinācijas koef.	0.478560	S.D. dependent var		367030.0
S.E. of regression	265035.3	Akaike informācijas kritērijs		27.83113
Standartklūda	3.79E+12	Švarca kritērijs		27.86763
Log likelihood	-764.3560	Durbina -Watsona statistika		0.431010

ADF vienības saknes tests norāda uz to, ka arī izsniegto kredītu apjoma datu process ir nestacionārs, proti, $T_{nov.}(10.81804) > T_{krit.}(-1.946878)$. Runājot par koeficientu nozīmīgumu, jāatzīmē, ka koeficients kredīti(-1) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles, par ko liecina $T_{stat.}(10.81804) > 2$ un $p_{vērtība}(0.0000) < 0.05$. Tātad izsniegto kredītu apjoma laika rinda, tāpat kā IKP laika rinda pamatdatu nepārveidotā formā ir nestacionārs process. Respektīvi, pirmais kointegrācijas nosacījums par abu procesu nestacionaritāti ir pierādīts. Tai pat laikā, lai izpildītu kointegrācijas nosacījumu par analizējamo procesu integrāciju ar vienu un to pašu kārtu, autore paņems kredītu apjoma indeksa dubulto diferenci (sk. 3.4. tabulu).

Banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma diferencu vienības saknes tests, 9. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			-6.242053	0.0000
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.609324	
	5% level		-1.947119	
	10% level		-1.612867	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(KREDITI,3)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
D(KREDITI(-1),2)	-1.112178	0.178175	-6.242053	0.0000
Determinācijas koef.	0.425861	Mean dependent var		-14540.96
Uzlabotais determinācijas koef.	0.425861	S.D. dependent var		222899.4
S.E. of regression	168895.3	Akaike informācijas kritērijs		26.93063
Standartklūda	1.48E+12	Švarca kritērijs		26.96781
Log likelihood	-712.6618	Durbina -Watsona statistika		1.638286

Spriežot pēc iegūtiem datiem, var secināt, ka banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma datu process, veicot differences, kļūva stacionārs. Par ko liecina $T_{nov.}(-6.242053) < T_{krit.}(-1.947119)$. Koeficients arī nepazaudēja savas pozīcijas, proti, $D(KREDITI(-1),2)$ ir statistiski nozīmīgi

atšķirīgs no nulles. Gala rezultātā jāsaprot, ceļā uz divu analizējamo mainīgu kointegrācijas spēkā esamības pierādīšanu, autorei izdevās parādīt, ka abu procesu pamatdati ir nestacionāri, kas tai pat laikā ar diferencu palīdzību tika veiksmīgi pārveidoti stacionārās rindās. Tātad divi kointegrācijas nosacījumi ir izpildīti, atliek pierādīt pēdējo – lineāro kombināciju esamību strap analizējamiem mainīgiem un noraidīt varbūtību par viltotās regresijas esamību izveidotajā regresijas modelī. Bet vispirms autore aplūkos izveidoto modeli un pievērsīs uzmanību tiem rādītājiem, kuri liecina, ka modelis varētu būt statistiski nenozīmīgs, viltotās regresijas pastāvēšanas dēļ (sk. 3.5. tabulu).

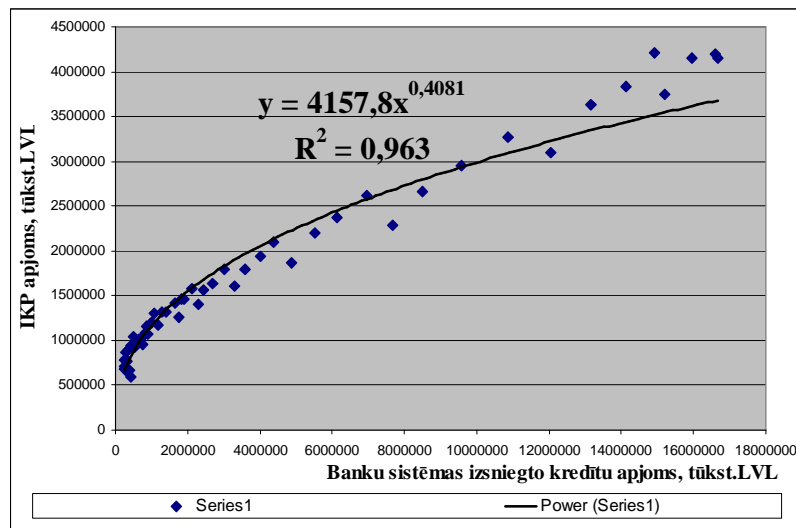
3.5. tabula

IKP un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma ekonometrisko rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG(IKP)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	8.332747	0.157733	52.82818	0.0000
LOG(KREDITI)	0.408080	0.010886	37.48797	0.0000
Determinācijas koef.	0.962997	Mean dependent var		14.22115
Uzlabotais determinācijas koef.	0.962312	S.D. dependent var		0.554998
S.E. of regression	0.107744	Akaike informācijas kritērijs		-1.583054
Standartklūda	0.626875	Švarca kritērijs		-1.510720
Log likelihood	46.32551	F faktiskā		1405.348
Durbina -Watsona statistika	0.754306	P vērtība		0.000000

Uzreiz gribētos atzīmēt, ka strādājot pie atlasīto IKP un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma datu analīzes, tika veikti vairāki eksperimenti labāka modeļa atrašanās nolūkā. Analīzes gaitā tika paveikta lineārās, logaritmiskās, eksponenciālās, kā arī pakāpes modeļu novērtēšana un rezultātā tika konstatēts, ka pakāpes modelis „ $\text{LOG (IKP) = 8.33 + 0.41 * LOG (KREDITI)}$ ” kā pēc izrēķinātiem rādītājiem, tā arī pēc loģiskās interpretācijas izrādījās vislabākais. Tieši pakāpes modelis vislabāk raksturo rezultatīvās pazīmes, mūsu gadījumā IKP apjoma izkliedi par ko arī liecina 3.5. tabulā izrēķināti rādītāji. Pilno EViews 5 izdruku skatīt 10. pielikumā. Tātad veiktās vienfaktoru regresijas analīzes mērķis bija parādīt, ka ieplūdināti resursi kredītu veidā ekonomikā veicina arvien straujāko IKP apjoma pieaugumu, rezultātā sasniedzot arvien augstāko ekonomikas attīstības līmeni. Spriest par analizējamo datu sakarības ciešumu palīdzēs datu korelācijas diagramma, kas atspoguļota 3.2. attēlā. No izveidota grafika var redzēt, ka iegūto punktu izkliede ap apdomāto sakarības līkni raksturo pozitīvo korelācijas ciešumu. Tas nozīmē, ka starp analizējamām pazīmēm eksistē sakarība, uz kuras ciešumu norāda korelācijas koeficients - 0.98, kas tika izrēķināts ar MS Excel datu analīzes rīku Regression palīdzību. Rezultātā var secināt, ka starp izsniegto kredītu apjomu un IKP apjomu, pastāv cieša sakarība, kas norāda uz to, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam, paralēli palielinās arī IKP apjoms. Aplūkojot iegūto vienfaktoru regresijas vienādojumu var secināt, ka banku sistēmas izsniegto

kredītu apjomam palielinoties par 1%, IKP apjoms vidēji palielināsies par 0.41%, uz ko norāda vienādojuma β_1 koeficients (0.4081).

3.2. attēls. Datu korelācijas diagrammas „IKP/kredīti” pakāpes modelis, 11. pielikums

Tai pat laikā determinācijas koeficients 0.963 norāda uz to, ka ar pakāpes regresijas modeli var izskaidrot 96% no IKP apjoma procentuālajām izmaiņām. Līdz ar to veiktā vienfaktoru regresijas analīze izskaidro, ka kreditēšana ietekmē ekonomikas izaugsmi. Lai novērtētu regresijas vienādojuma būtiskumu autore pārbaudīs hipotēzes $H_0: \beta_1 = 0$ un $H_1: \beta_1 \neq 0$. Pamatojoties uz ANOVA tabulām var redzēt, ka $p_{\text{vērtība}}$ ir mazāka par 0.05, tai pat laikā $T_{\text{fakt.}}(1405.348) > T_{\text{krit.}}(4.0195)$, tātad pakāpes regresijas vienādojums statistiski nozīmīgi izskaidro IKP apjoma procentuālās izmaiņas. Runājot par izsniegto kredītu apjoma būtiskumu, jāsaaka, ka regresijas koeficienta β_1 95% ticamības intervāls ir $0.3863 \leq \beta_1 \leq 0.4299$. Tā kā hipotētiskā vērtība $\beta_1 = 0$ nepieder 95% ticamības intervālam, tad faktoriālā pazīme ir būtiska ar varbūtību 0.95. Regresijas rezultātā var secināt, ka kreditēšana nodrošina ekonomikas funkcionēšanas efektivitātes paaugstināšanu, kas nenoliedzami runā par labu kreditēšanas attīstībai arī turpmāk. Kreditēšanas attīstība ir viens no galvenajiem faktoriem, kas veicina ekonomikas izaugsmi, bet tajā pašā laikā kredītu pieauguma dinamika izraisa šaubas par tās stabilitāti. Latvijā iekšzemes kredītu pieaugums vairākas reizes pārsniedz iedzīvotāju ienākuma līmeņa palielinājumu. Pārsvarā banku sektora brīvie resursi bija novirzīti privātsektora vajadzību apmierināšanai tieši ārvalstu valūtā. Visu šo laiku bankas nemitīgi meklēja līdzekļus ārzemēs, jo noguldījumu pieaugums valstī vairākkārt atpaliek no kredītu pieauguma. Visi šie faktori rada jautājumu, vai Latvijas ekonomikā ir saskatāmas kredīta buma nestabilitātes pazīmes. Viens no strīdīgajiem jautājumiem ekonomiskajā literatūrā ir iekšzemes kreditēšanas un ekonomiskās izaugsmes attiecības. Kaut arī pastāv vairāki pierādījumi, ka starp kreditēšanas attīstību un ekonomisko aktivitāti ir pozitīvas kauzālās jeb cēloniskās attiecības, vairāku valstu pieredze liecina, ka iekšzemes kredītu pārmērīga ekspansija ir starp labākajiem ekonomisko krīžu pareģotājiem. Latvijā augošs

kreditēšanas tirgus nodrošināja būvniecības, iekšzemes tirdzniecības un banku sektora attīstību, un šīs nozares deva vislielāko ieguldījumu IKP pieaugumā. Līdz ar to jāsecina, ka tiek kreditētas pakalpojumu tautsaimniecības nozares, kas nenodrošina ilgspējīgo ekonomikas attīstību, it īpaši ekonomikas dziļās krīzes laikā, kad valstī krīt iekšzemes pieprasījums. Respektīvi, lielākā kredītu daļa tiek izsniegta tirdzniecības nozarei, ko var izskaidrot ar ātru kapitāla apriti šajā nozarē, kas savukārt nodrošina ātru bankas līdzekļu atmaksu. Tai pat laikā nozares ar lielu eksporta potenciālu netiek aktīvi atbalstīti ne no valsts puses, ne no banku sektora puses. Kreditējot konkurētspējīgas nozares un sabiedrībai vitāli nepieciešamas ražotnes, bankas var regulēt nepieciešamo nozaru attīstību visas valsts labā. Bet mūsdienās situācija ir bēdīga, jo bankas vairs nevēlās riskēt un kreditēt bez valsts garantijām, savukārt valdība arī neizrada iniciatīvu un rīcību, kas varētu atbalstīt ražošanu un uzlabot Latvijas negatīvo eksporta-importa saldo. Tātad pozitīvā vai negatīvā ziņā, bet kreditēšana atstāj būtisko ietekmi uz IKP attīstību un valstij kopumā ir ļoti svarīgi, lai kapitāla aprites process pēkšņi netiktu apturēts.

No vienas puses maģistra darba autorei izdevās izveidot labu un statistiski nozīmīgu regresijas modeli, spriežot pēc iepriekš aprakstītiem rādītājiem, bet no otras puses palika vēl viens nenoskaidrots jautājums attiecībā uz trešā kointegrācijas nosacījuma izpildi. Respektīvi, atgriežoties pie 3.5. tabulā aprēķinātiem datiem var redzēt, ka determinācijas koeficients ir diezgan augsts – 0.963, tai pat laikā Durбина - Vatsona statistika ir ļoti maza – 0.754, kas ir pirmais signāls, ka izveidotā regresijas varētu būt viltotā. Līdz ar to nākamajā solī autore pārbaudīs analizējamus mainīgus uz kointegrāciju, veicot CRDW kointegrācijas testu. Gadījumā, ka izsniegto kredītu apjoms un IKP apjoms būs kointegrēti savā starpā – autore varēs noraidīt viltotās regresijas esamību. Tātad CRDW kritiskā vērtība no profesores Revinas lekciju materiāliem pie 56 novērojumiem ir vienāda ar 0,39, tai pat laikā Durбина - Vatsona statistika ir vienāda ar 0.754. Rezultātā var secināt, ka regresijas mainīgie IKP un kredīti ir kointegrēti savā starpā, jo Durбина - Vatsona statistika (0.754) > CRDW kritiskā vērtība (0.39) un starp analizējamiem mainīgiem eksistē ilgtermiņa līdzsvara attiecības. Vēl viena metode, kas pārbauda vai mainīgie ir kointegrēti savā starpā ir kļūdu pārbaude uz stacionaritāti (sk. 3.6. tabulu).

3.6. tabula

Analizējamo mainīgo - IKP un izsniegto kredītu apjoma kļūdu vienības saknes tests,

12. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			-4.565712	0.0000
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.607686	
	5% level		-1.946878	
	10% level		-1.612999	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(kļūda)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KĻŪDA(-1)	-0.465042	0.101855	-4.565712	0.0000

Determinācijas koef.	0.272397	Mean dependent var	0.008503
Uzlabotais determinācijas koef.	0.272397	S.D. dependent var	0.093182
S.E. of regression	0.079484	Akaike informācijas kritērijs	-2.208503
Standartklūda	0.341158	Švarca kritērijs	-2.172006
Log likelihood	61.73383	Durbina -Watsona statistika	2.372374

Lai novērtētu vai kļūdas ir stacionāras autore pārbaudīs sekojošas hipotēzes $H_0: \delta = 0$ un $H_1: \delta < 0$. Spriežot pēc ADF vienības saknes testa izrēķinātiem datiem, kļūdas ir stacionāras. Tātad autore noraida H_0 hipotēzi un pieņem alternatīvo H_1 hipotēzi, jo $T_{nov.}(-4.565712) < T_{krit.}(-1.946878)$. Runājot par koeficientu nozīmīgumu, jāatzīmē, ka koeficients $KĻŪDA(-1)$ ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles. Tātad ar otras metodes palīdzību, iepriekš izvirzītais konstatējums par viltotās regresijas esamību, tiek noraidīts – izveidotā pakāpes regresija ir statistiski nozīmīga un iegūto rādītāju interpretācija ir ekonomiski pamatota. Rezumējumā jāsaaka, ka analīzes laikā starp IKP un izsniegto kredītu apjoma rindām tika konstatēta kointegrācijas sakarība. Pielietojot kļūdu korekcijas modelēšanu ir iespējams novērtēt ilgtermiņa un īstermiņa sakarības starp analizējamiem mainīgiem. Tāpēc autore pieviesīs uzmanību 3.7. tabulai.

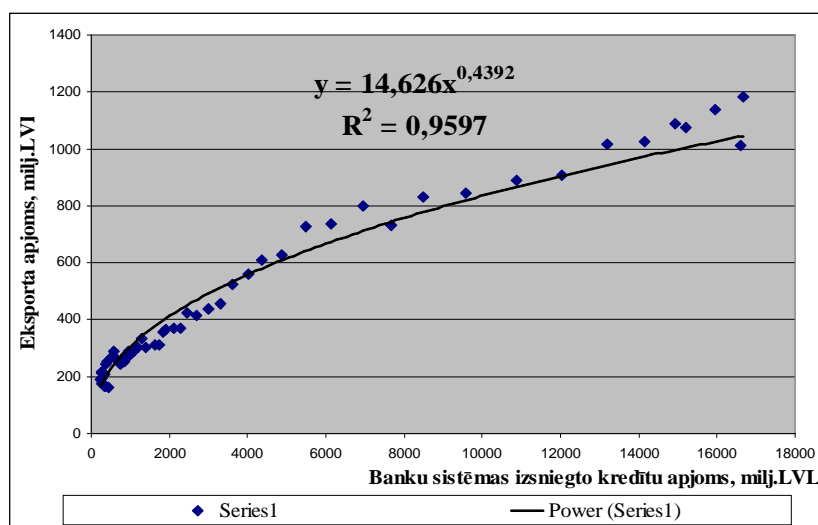
3.7. tabula

IKP un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma kļūdu korekcijas modeļa rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG(IKP)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	8.399759	0.119272	70.42553	0.0000
LOG(KREDITI)	0.403954	0.008217	49.16004	0.0000
KĻŪDA(-1)	-0.535449	0.103142	5.191361	0.0000
Determinācijas koef.	0.979080	Mean dependent var		14.23781
Uzlabotais determinācijas koef.	0.978276	S.D. dependent var		0.545808
S.E. of regression	0.080448	Akaike informācijas kritērijs		-2.149415
Standartklūda	0.336536	Švarca kritērijs		-2.039924
Log likelihood	62.10891	F faktiskā		1216.840
Durbina -Watsona statistika	2.405378	P vērtība		0.000000

Ar EViews 5 programmas palīdzību tika izveidots sekojošs analizējamo datu kļūdu korekcijas modelis: $LOG(IKP) = 8.40 + 0.40 * LOG(KREDITI) + 0.54 * KĻŪDA(-1)$. Pilno aprēķinu tabulu lūgums skatīt 13. pielikumā. Tātad, aplūkojot izveidoto tabulu var redzēt, ka 53.5% no IKP novirzēm no ilgtermiņa līdzsvara kompensē banku sistēmas izsniegto kredītu apjoms nākama ceturkšņa ietvaros, jo koeficients $KĻŪDA(-1)$ ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles, jeb citiem vārdiem sakot, atgriešanās līdzsvarā notiek nākama ceturkšņa ietvaros. Tātad starp mainīgiem ir novērota īstermiņa sakarība, kas ir loģisks konstatējums, jo izsniegta nauda kredītu veidā uzreiz tiek novirzīta zināmu mērķu sasniegšanai un gala rezultāts ir redzams jau nākama ceturkšņa ietvaros. Kopumā jāsaaka, ka banku kredītiem ir būtiska loma ekonomikas attīstībā. Banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma un IKP pakāpes regresija ir vispusīgi izanalizēta tālāk

autore apskatīs kā tad kreditēšana ietekmē eksporta attīstību valstī. Nevienam nav noslēpums, ka ekonomikas ilgtspējīgas attīstības pamatā ir labvēlīga un stabila uzņēmējdarbības vide, kas veicina uzņēmumu konkurētspēju. Bankas sekmē kapitāla pārplūdi no maz efektīvām ekonomikas nozarēm un uzņēmumiem uz konkurētspējīgām nozarēm un uzņēmumiem. Runājot par banku lomu tautsaimniecībā, jāsaprot, ka tā lielā mērā ir saistīta arī ar mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) atbalstu, jo tieši šie uzņēmumi jebkurā tirgus ekonomikā ir ļoti būtisks ekonomikas sektors, kas nosaka valsts ekonomiskās attīstības tempus, palielina valsts eksporta potenciālu, IKP struktūru un kvalitāti. Latvijā MVU ir arī nozīmīgs darba vietu avots, jo šie uzņēmumi kopumā nodarbina ~65% darbaspēka un rada 59% no IKP [7]. Jāatzīmē, ka bieži vien kreditēšanas bums rada lielu tekošā konta deficītu, turklāt jaunajām ES dalībvalstīm tas ir gandrīz neizbēgams process, jo ekonomikas teorija paredz, ka valstis ar zemu ienākumu līmeni pieredz relatīvi augstu tekošā konta deficītu, integrējoties starptautiskajos finanšu un produktu tirgos. Ekonomikas teorijas izvirzīta apgalvojuma spēka esamību mēs varam redzēt reālajā dzīvē, mūsu valsts ekonomikas attīstības gadījumā. Privātajam sektoram izsniegtie kredīti palielina patēriņu un veicina investīcijas, tomēr Latvijas ekonomikas ierobežotie resursi līdz neilgam laikam neļāva apmierināt visas iedzīvotāju un uzņēmēju vajadzības, un tas veicināja importa apjoma arvien lielāku pieaugumu. Šo procesu dēļ tirdzniecības bilance palika negatīva, kas bija tekošā konta deficīta noteicošs faktors. Latvijā tekošā konta deficīts ir viens no augstākajiem rādītājiem ES. Tātad no vienas puses kreditēšanas ekspansija veicina arvien lielāko tekošā konta deficītu, bet no otras puses jāmeklē kreditēšanas pozitīvā ietekme uz eksporta potenciāla attīstību valstī. Līdz ar to lai varētu droši teikt par kreditēšanas nepieciešamību un pozitīvo ietekmi uz eksporta attīstību, jānoskaidro sakarības ciešums starp analizējamo faktoriālo un rezultatīvo pazīmi, veicot nelineāro pakāpes regresijas analīzi (sk. 3.3. attēlu).

3.3. attēls. Datu korelācijas diagrammas „eksports/kredīti” pakāpes modelis, 14.pielikums

Ņemot vērā maģistra darba apjoma ierobežotību, detalizēta mainīgu kointegrācijas sakarību analīze netiks aprakstīta, jo kointegrācijas nosacījumu izpildes pierādījums ir identisks ar iepriekš veikto IKP un izsniegto kredītu apjoma datu analīzi. Veiktās vienfaktoru regresijas analīzes mērķis ir parādīt, ka resursi kredītu veidā ietekmē eksporta apjoma pieaugumu valstī, jo bez kreditēšanas nav iedomājama neviena uzņēmuma dzīvotspēja un rentabla darbība. Ar EViews 5 programmas palīdzību tika izveidots sekojošs analizējamo datu ekonometrisks modelis: $\text{LOG (EKSPORTS)} = 2.68 + 0.44 * \text{LOG (KREDITI)}$. Tātad no izveidotā grafika redzam, ka iegūto punktu izkliede ap apdomāto sakarības līkni raksturo pozitīvo korelācijas ciešumu. Tas savukārt nozīmē to, ka starp analizējamām pazīmēm, mūsu gadījumā, starp eksportu un izsniegto kredītu apjomu, pastāv ciešā pozitīvā sakarība, par ko liecina korelācijas koeficients - 0.979, kas tika izrēķināts ar MS Excel datu analīzes rīku Regression palīdzību. Rezultātā var secināt, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam, paralēli palielinās arī eksporta apjoms. Apskatot regresijas vienādojumu var redzēt, ka virziena koeficienta vērtība ir vienāda ar $\beta_1 = 0.439$, kas savukārt nozīmē to, ka izsniegto kredītu apjomam palielinoties par 1%, eksporta apjoms vidēji pieaugs par 0.44%. Tai pat laikā interpretējot determinācijas koeficienta vērtību, kas ir vienāda ar 0.96 var redzēt, ka ar pakāpes regresijas modeli var izskaidrot 96% no eksporta apjoma procentuālām izmaiņām. Līdz ar to veiktā vienfaktoru regresijas analīze neapšaubāmi izskaidro kreditēšanas ietekmi uz eksporta potenciāla pieaugumu valstī, pie tam jāatzīmē, ka iegūtie regresijas aprēķini norāda uz to, ka arī šajā gadījumā varētu pastāvēt viltotā regresija, bet tās novēršanai autore pieskarsies nedaudz vēlāk. Lai novērtētu pakāpes regresijas vienādojuma būtiskumu autore pārbaudīs hipotēzes $H_0: \beta_1 = 0$ un $H_1: \beta_1 \neq 0$. Pamatojoties uz ANOVA tabulām var redzēt, ka $p_{\text{vērtība}}$ (0.0000) ir mazāka par 0.05, tai pat laikā $T_{\text{fakt.}}(1287.572) > T_{\text{krit.}}(4.0195)$, tātad pakāpes regresijas vienādojums statistiski nozīmīgi izskaidro eksporta apjoma procentuālās izmaiņas un autore var noraidīt nulles hipotēzi (sk. 3.8. tabulu). Tabulas izejošie dati ir meklējami maģistra darba 15. pielikumā.

3.8. tabula

Eksporta un banku sistēmas izsniegto kredītu apjomu ekonometrisko rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG(EKSPORTS)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	2.682767	0.093471	28.70160	0.0000
LOG(KREDITI)	0.439166	0.012239	35.88275	0.0000
Determinācijas koef.	0.959749	Mean dependent var		5.986081
Uzlabotais determinācijas koef.	0.959003	S.D. dependent var		0.598287
S.E. of regression	0.121139	Akaike informācijas kritērijs		-1.348697
Standartklūda	0.792430	Švarca kritērijs		-1.276363
Log likelihood	39.76351	F faktiskā		1287.572
Durbina -Watsona statistika	0.395781	P vērtība		0.000000

Runājot par izsniegto kredītu apjoma būtiskumu, jāsaaka, ka regresijas koeficienta 95% ticamības intervāls ir $0.4146 \leq \beta_1 \leq 0.4637$. Tā kā hipotētiskā vērtība $\beta_1 = 0$ nepieder 95% ticamības intervālam, tad faktoriālā pazīme ir būtiska ar varbūtību 0.95. Rezumējumā jāsaaka, ka veiktās regresijas mērķis ir sasniegts. Ar specifisko aprēķinu palīdzību tika parādīta kredītēšanas iespējama ietekme uz eksporta apjoma izmaiņām. Pielietojot kļūdu korekcijas modelēšanu ir iespējams novērtēt ilgtermiņa un īstermiņa sakarības starp analizējamiem mainīgiem. Tāpēc autore pievērsīs uzmanību nākamai 3.9. tabulai.

3.9. tabula

Eksporta un banku sistēmas izsniegto kredītu apjomu kļūdu korekcijas modeļa rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG (EKSPORTS)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	2.732578	0.054266	50.35546	0.0000
LOG (KREDITI)	0.433163	0.007082	61.16085	0.0000
KLŪDA(-1)	-0.767804	0.077956	9.849146	0.0000
Determinācijas koef.	0.986753	Mean dependent var		6.002395
Uzlabotais determinācijas koef.	0.986243	S.D. dependent var		0.591097
S.E. of regression	0.069329	Akaike informācijas kritērijs		-2.446910
Standartkļūda	0.249937	Švarca kritērijs		-2.337419
Log likelihood	70.29003	F faktiskā		1936.699
Durbina -Watsona statistika	2.067329	P vērtība		0.000000

Ar EViews 5 programmas palīdzību tika izveidots sekojošs analizējamo datu kļūdu korekcijas modelis: $LOG (EKSPORTS) = 2.73 + 0.43 * LOG (KREDITI) + 0.77 * KLŪDA(-1)$. Pilno aprēķinu tabulu lūgums skatīt 16. pielikumā. Tātad aplūkojot tabulu var redzēt, ka 76.8% no eksporta apjoma novirzēm no ilgtermiņa līdzsvara kompensē banku sistēmas izsniegto kredītu apjoms nākama ceturkšņa ietvaros, jo koeficients KLŪDA(-1) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles, jeb citiem vārdiem sakot, atgriešanās līdzsvarā notiek nākama ceturkšņa ietvaros. Tātad starp mainīgiem ir novērota cieša īstermiņa sakarība, kas tikai vēlreiz skaitliski apliecina, ka kredītēšana vitāli ir nepieciešama uz eksportu vērsto uzņēmumu efektīvas darbības un turpmākas attīstības iespējas nodrošināšanai. Tālāk autore atgriezīsies pie ANOVA 3.8. tabulas un pievērsīs uzmanību Durbina - Watsona statistikai, jo no vienas puses izveidotais modelis ir statistiski nozīmīgs, bet no otras puses diezgan augsts determinācijas koeficients 0.96 un salīdzinoši zema Durbina - Watsona statistika 0.40 norāda uz to, ka šeit tāpat, kā iepriekšējā modelī varētu pastāvēt viltotā regresija. Līdz ar to nākamajā solī autore pārbaudīs analizējamus mainīgus uz kointegrāciju, veicot CRDW kointegrācijas testu. Gadījumā, ka izsniegto kredītu apjoms un eksporta apjoms būs kointegrēti savā starpā – autore varēs noraidīt viltotās regresijas esamību. Tātad CRDW kritiskā vērtība no profesores Revinas lekciju materiāliem pie 56 novērojumiem ir vienāda ar 0,39, tai pat laikā Durbina - Watsona statistika ir vienāda ar 0.40. Rezultātā var secināt, ka regresijas mainīgie eksports un kredīti ir kointegrēti savā starpā, jo Durbina - Watsona

statistika (0.40) > CRDW kritiskā vērtība (0.39) un starp analizējamiem mainīgiem eksistē ilgtermiņa līdzsvara attiecības. Tātad iepriekš izvirzītais konstatējums par viltotās regresijas esamību tiek noraidīts – izveidotā pakāpes regresija ir statistiski nozīmīga un iegūto rādītāju interpretācija ir ekonomiski pamatota. Pirms ķerties pie nākama ekonomikas stabilitāti veicinoša faktora un izsniegto kredītu apjoma sakarības ciešuma izpētes, gribētos pievērst uzmanību pie sekojošas 3.10. korelācijas tabulas.

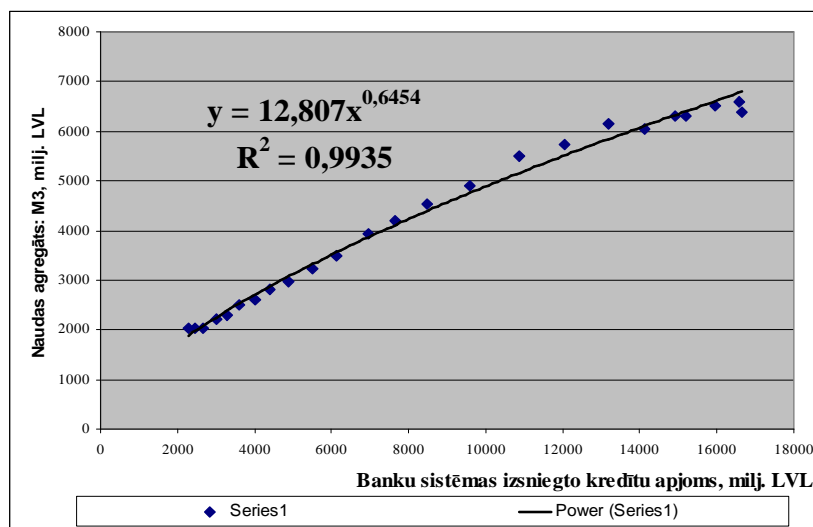
3.10. tabula

Analizējamo makroekonomisko rādītāju korelācijas tabula

	PCI	IKP	EKPORTS	KREDITI
PCI	1.000000	0.018065	0.036748	0.117540
IKP	0.018065	1.000000	0.992404	0.992817
EKPORTS	0.036748	0.992404	1.000000	0.988834
KREDITI	0.117540	0.992817	0.988834	1.000000

Tātad spriežot pēc tabulā atspoguļotiem datiem, tad kreditēšana visciešāk korelē ar IKP un eksportu, kas ir loģiski izskaidrojams, pamatojoties uz ekonomikas teorijas pamatprincipiem. Kreditēšanas būtiskā ietekme uz IKP apjomu un eksporta potenciāla attīstību valstī tika iepriekš vispusīgi izpētīta un pamatojoties uz ekonometrijas pamatnostādņiem pierādīta. Tālākā maģistra darba analizē autore aplūkos atlikušo makroekonomisko rādītāju. Respektīvi, runājot par inflācijas mijiedarbību ar banku sistēmas izsniegto kredītu apjomu, tad kā rāda izrēķināti dati, sakarības ciešums pastāv ļoti vājš. Protī, starp analizējamām pazīmēm pastāv pozitīva vāja sakarība, jo korelācijas koeficients vienāds ar 0.118. Rezultātā var secināt, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam, paralēli nevar sagaidīt būtisko inflācijas līmeņa celšanos valstī. Jāatzīmē, ka vairāki zinātnieku pētījumi liecina, ka starp inflāciju un finanšu tirgiem pastāv kauzalitāte jeb cēlonība, tomēr lielākā pētījumu daļā kreditēšanas ietekme uz inflācijas pieaugumu tika novērota, kredītu pieauguma tempam pārsniedzot noteikto sliekšni, kas arī notika Latvijas gadījumā. Tātad Latvijā pastāvot spēcīgai ekonomiskai izaugsmei, neizdevās izvairīties no patēriņa cenu pieauguma. Kā viens no galvenajiem inflācijas veicinātajiem bieži tika minēta strauja kreditēšanas attīstība. Neapšaubāmi, kredītu pieejamība veicina iekšējo patēriņu, kas savukārt sekmē patēriņa cenu pieaugumu. Tomēr jāņem vērā, ka kopējo cenu līmeni ietekmēja un turpina ietekmēt arī citi faktori. Protams, ka tas tā ir reālajā dzīvē, bet paliek jautājums, kāpēc veicot ekonometrisko modelēšanu maģistra darba autorei neizdevās iegūt nevienu statistiski nozīmīgu modeli saistībā ar kreditēšanu un patēriņa cenu līmeni. Veikto vairāku eksperimentu rezultātā determinācijas rādītājs nepārsniedza pat 7% robežu, kas jau liecina par to, ka ar izveidotu regresijas modeli var izskaidrot tikai ~7% no inflācijas procentuālajām izmaiņām. Līdz ar to bieži izteiktais viedoklis, ka strauja privātā sektora kreditēšana ir viens no inflācijas noteicējiem ir daļēji pamatots. Rezultātā var secināt, ka kreditēšana atstāj diezgan vāju ietekmi

uz šo ekonomikas stabilitāti veicinošo faktoru, ja mēs analizējam datus tiešā kontekstā. Lai pierādītu apgalvojuma spēkā esamību par kreditēšanas nenoliedzamu ietekmi uz patēriņa cenu indeksu, jāanalizē tāds monetārais rādītājs kā naudas masa apgrozībā, jeb tā saucamā plašā nauda M3, kas nenoliedzami ir kreditēšanas izpausmes gala rezultāts. Sabiedrības subjektiem ir vajadzība pēc nepieciešamas naudas piegādes, bet ne pārmērīgās tās piegādes, kas rodas piedzīvojot patēriņa ekspansiju valstī. Jāsaka, ka līdz neilgam laikam piedzīvoto ekspansiju Latvijā lielākā mērā ietekmēja kreditēšanas procesā atbrīvotie naudas līdzekļi, rezidentu gūtie ienākumi ārvalstīs, kā arī pieejama iespēja dzīvot uz kredīta rēķina. Šobrīd mēs varam teikt, ka ir pienācis laiks izvērtēt savas iespējas, paskatīties realitātei acīs un pajautāt sev – ko es kā indivīds varu izdarīt visas valsts labā. Tātad tālākā analīzes gaitā maģistra darba autore vēlās parādīt kādu ietekmi atstāj banku sistēmas izsniegtais kredītu apjoms uz naudas masu apgrozībā, ar gala mērķi pierādīt, ka kreditēšanas ekspansija caur naudas masu apgrozībā ietekmē inflācijas līmeni valstī. Konstatējot, ka starp analizējamām pazīmēm pastāv nevis lineārā, bet gan nelineārā likumsakarība, autore to aprakstīti ar nelineārā vienfaktoru regresijas modeļa palīdzību. Lai gan nelineārās regresijas veidu ir daudz, gandrīz vienmēr ir iespējams atrast modeļi, kas vislabāk raksturo rezultatīvās pazīmes izkliedi. Analīzes gaitā tika paveikta visu modeļu novērtēšana un rezultātā tika konstatēts, ka pakāpes modelis vislabāk raksturo rezultatīvās pazīmes, mūsu gadījumā naudas agregāta M3, izkliedi. Līdz ar to autore pievērsīs uzmanību 3.4. attēlam.

3.4. attēls. Datu korelācijas diagrammas „M3/kredīti” pakāpes modelis, 17. pielikums

Veiktās regresijas analīzes mērķis ir parādīt, ka iepildināti resursi kredītu veidā ekonomikā ietekmē arvien lielāku naudas masas pieaugumu apgrozībā, kas tālākā ķēdes reakcijā izpaužas inflācijas līmeņa celšanos. Bet pirms ķerties pie aprēķināto rezultātu novērtēšanas jāatzīmē, ka statistiskās informācijas par naudas agregāta M3 ierobežotības dēļ, laika rinda tika sastādīta kopš 2003.gada sākuma. Līdz ar to novērojumu skaits ir divreiz mazāk, nekā iepriekšējos gadījumos, tomēr šis fakts neliegs autorei parādīt izveidojošo tendenci valstī. Pie tam, tieši XXI gs. sākumā

ekonomikā arvien straujāk sāka attīstīties gan kreditēšanas, gan cenu līmeņa palielināšanas procesi. Ar EViews 5 programmas palīdzību tika izveidots sekojošs analizējamo datu ekonometrisks modelis: $\text{LOG}(M3) = 2.55 + 0.65 * \text{LOG}(KREDITI)$. Tātad no izveidotās diagrammas var redzēt, ka iegūto punktu izkliede ap apdomāto sakarības līkni raksturo pozitīvo korelācijas ciešumu. Tas savukārt nozīmē to, ka starp analizējamām pazīmēm pastāv ciešā sakarība, par ko liecina korelācijas koeficients - 0.997, kas tika izrēķināts ar MS Excel datu analīzes rīku Regression palīdzību. Rezultātā var secināt, ka palielinoties izsniegto kredītu apjomam, paralēli palielinās arī naudas masa apgrozībā. Apskatot regresijas vienādojumu var redzēt, ka virziena koeficienta vērtība ir vienāda ar $\beta_1 = 0.645$, kas savukārt nozīmē to, ka izsniegto kredītu apjomam palielinoties par 1%, naudas masa apgrozībā pieaugs vidēji par 0.65%. Tai pat laikā interpretējot determinācijas koeficienta vērtību, kas ir vienāda ar 0.99 var redzēt, ka ar pakāpes regresijas modeli var izskaidrot 99% no naudas masas apgrozībā izmaiņām. Līdz ar to veiktā regresijas analīze neapšaubāmi izskaidro straujās kreditēšanas ietekmi uz naudas agregāta M3 apmēru. Jāatzīmē, ka naudas bāzi M0 (M0 ir plašās naudas M3 sastāvā), kontrolē Centrālā Banka, kas savukārt ar multiplikācijas efekta starpniecību spēj ietekmēt banku sektora kredītdarbību. Nevienam nav noslēpums, ka Centrālās Bankas ierobežojošā monetārā politika nedeva rezultātus straujās kreditēšanas atputēšanas ziņā, kamēr fiskālās politikas īstenotāji nesāka rīkoties. Diemžēl tāda vēsturiski ir izveidojusies situācija, ka noteicēji Latvijas komercbanku tirgū ir ārvalstu mātes bankas. Tātad, lai novērtētu regresijas vienādojuma būtiskumu autore pārbaudīs hipotēzes $H_0: \beta_1 = 0$ un $H_1: \beta_1 \neq 0$. Pamatojoties uz ANOVA tabulām var redzēt, ka $p_{\text{vērtība}}(0.0002)$ ir mazāka par 0.05, tai pat laikā $T_{\text{fakt.}}(3366.402) > T_{\text{krit.}}(4.2793)$, tātad pakāpes regresijas vienādojums statistiski nozīmīgi izskaidro naudas masas apgrozībā izmaiņas un autore var noraidīt nulles hipotēzi (sk. 3.11. tabulu). Tabulas izejošie dati ir meklējami maģistra darba 18. pielikumā.

3.11. tabula

Plašās naudas M3 un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma ekonometrisko rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG(M3)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	2.549986	0.098689	25.83867	0.0000
LOG(KREDITI)	0.645404	0.011124	58.02070	0.0000
Determinācijas koef.	0.993507	Mean dependent var		8.259858
Uzlabotais determinācijas koef.	0.993212	S.D. dependent var		0.440004
S.E. of regression	0.036251	Akaike informācijas kritērijs		-3.717031
Standartklūda	0.028911	Švarca kritērijs		-3.618859
Log likelihood	46.60437	F faktiskā		3366.402
Durbina -Watsona statistika	0.653962	P vērtība		0.000000

Pakāpes regresijas modelis ir statistiski nozīmīgs. Runājot par izsniegto kredītu apjoma būtiskumu, jāsaņem, ka regresijas koeficienta 95% ticamības intervāls ir $0.6223 \leq \beta_1 \leq 0.6685$. Tā kā hipotētiskā vērtība $\beta_1 = 0$ nepieder 95% ticamības intervālam, tad faktoriālā pazīme ir būtiska ar varbūtību 0.95. Rezumējumā jāsaņem, ka veiktās regresijas mērķis ir sasniegts. Ar specifisko aprēķinu palīdzību tika parādīta kreditēšanas iespējama ietekme uz naudas masu apgrozībā, vienlaikus pārliecinoties par kreditēšanās pastarpināto ietekmi (caur naudas masu apgrozībā) uz patēriņa cenu indeksu. Pielietojot kļūdu korekcijas modelēšanu ir iespējams novērtēt ilgtermiņa un īstermiņa sakarības starp analizējamiem mainīgiem. Līdz ar to nākamajā analīzes solī autore pieviesīs uzmanību 3.12. tabulai.

3.12. tabula
Plašās naudas M3 un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma kļūdu korekcijas modeļa rezultātu apkopojums

Atkarīgais mainīgais: LOG(M3)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KONSTANTA	2.479366	0.074721	33.18176	0.0000
LOG(KREDITI)	0.652909	0.008380	77.91738	0.0000
KĻŪDA(-1)	-0.575768	0.152250	3.781724	0.0012
Determinācijas koef.	0.996752	Mean dependent var		8.287949
Uzlabotais determinācijas koef.	0.996427	S.D. dependent var		0.427322
S.E. of regression	0.025544	Akaike informācijas kritērijs		-4.375715
Standartkļūda	0.013050	Švarca kritērijs		-4.227607
Log likelihood	53.32072	F faktiskā		3068.390
Durbina -Watsona statistika	2.129768	P vērtība		0.000000

Ar EViews 5 programmas palīdzību tika izveidots sekojošs analizējamo datu kļūdu korekcijas modelis: $\text{LOG}(M3) = 2.48 + 0.65 * \text{LOG}(KREDITI) + 0.58 * \text{KĻŪDA}(-1)$. Pilno aprēķinu tabulu lūgums skatīt 19. pielikumā. Tātad aplūkojot doto tabulu var redzēt, ka 57.6% no naudas agregāta M3 novirzēm no ilgtermiņa līdzsvara kompensē banku sistēmas izsniegto kredītu apjoms nākama ceturkšņa ietvaros, jo koeficients KĻŪDA(-1) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles, jeb citiem vārdiem sakot, atgriešanās līdzsvarā notiek nākama ceturkšņa ietvaros. Tātad starp mainīgiem ir novērota īstermiņa sakarība, kas tikai vēlreiz skaitliski apliecina mūsu iepriekš izvirzīto apgalvojumu par kreditēšanas būtisko ietekmi uz naudas masu ekonomikā. Tālāk autore atgriezīsies pie ANOVA 3.11. tabulas un pievērsīs uzmanību Durbina - Watsona statistikai, jo no vienas puses izveidotais modelis ir statistiski nozīmīgs, bet no otras puses diezgan augsts determinācijas koeficients 0.99 un salīdzinoši zema Durbina - Watsona statistika 0.65 norāda uz to, ka arī šajā izveidotajā modelī varētu pastāvēt viltotā regresija. Līdz ar to nākamajā solī autore pārbaudīs analizējamus mainīgus uz kointegrāciju, veicot kļūdu pārbaudi uz stacionaritāti (sk. 3.13. tabulu).

Analizējamo mainīgo – M3 un izsniegto kredītu apjoma kļūdu vienības saknes tests,
20. pielikums

			T-statistika	Varbūtība
Augmented Dickey-Fuller statistikas tests			-2.808532	0.0071
Testa kritiskās vērtības:	1% level		-2.669359	
	5% level		-1.956406	
	10% level		-1.608495	
Augmented Dickey-Fuller vienādojuma tests				
Atkarīgais mainīgais: D(kļūda)				
Mainīgais	Koeficients	Standartnovirze	T-statistika	Varbūtība
KĻŪDA(-1)	-0.420173	0.149606	-2.808532	0.0102
Determinācijas koef.	0.246746	Mean dependent var		-0.004329
Uzlabotais determinācijas koef.	0.246746	S.D. dependent var		0.028980
S.E. of regression	0.025151	Akaike informācijas kritērijs		-4.485297
Standartkļūda	0.013917	Švarca kritērijs		-4.435928
Log likelihood	52.58092	Durbina -Watsona statistika		2.005530

Lai novērtēt vai kļūdas ir stacionāras autore pārbaudīs sekojošas hipotēzes $H_0: \delta = 0$ un $H_1: \delta < 0$. Spriežot pēc ADF vienības saknes testa izrēķinātiem datiem, kļūdas ir stacionāras. Tātad autore noraida H_0 hipotēzi un pieņem alternatīvo H_1 hipotēzi, jo $T_{nov.}(-2.808532) < T_{krit.}(-1.956406)$. Runājot par koeficientu nozīmīgumu, jāatzīmē, ka koeficients KĻŪDA(-1) ir statistiski nozīmīgi atšķirīgs no nulles. Tātad ar kļūdas stacionaritātes palīdzību, iepriekš izvirzītais konstatējums par viltotās regresijas esamību tiek noraidīts – izveidotā pakāpes regresija ir statistiski nozīmīga un iegūto rādītāju interpretācija ir ekonomiski pamatota. Rezumējumā jāsaaka, ka analīzes laikā starp naudas agregātu M3 un izsniegto kredītu apjoma rindām tika konstatēta kointegrācijas sakarība. Jāatzīmē, ka ņemot vērā maģistra darba apjoma ierobežotību, detalizēta mainīgu kointegrācijas sakarību analīze tālāk netiks aprakstīta, jo kointegrācijas nosacījumu izpildes pierādījums nemainās. Atliek tikai pateikt, ka plašās naudas gadījumā arī tika novērota nestacionārā datu laika rinda, kas divreiz diferencējot veiksmīgi tika pārveidota stacionārajā.

Tātad rezumējumā jāsaaka, ka izvēlēto mainīgo analīze ar ekonometrisko metožu palīdzību parādīja, ka kreditēšana būtiski ietekmē ekonomiskos procesus Latvijā. Analīzes gaitā tika iegūta pozitīva sakarība starp kreditēšanu un IKP rādītāju, kā arī starp kreditēšanu un eksporta apjoma izmaiņām. Kopumā maģistra darba autorei izdevās pierādīt, ka pārdomāta un uz eksporta potenciāla attīstību virzīta kreditēšana ir vitāli nepieciešama ekonomikas ilgspējīgai attīstībai un stabilitātes nodrošināšanai. Tautsaimniecības funkcionēšanā un izaugsmē nozīmīga loma ir bankām. Kreditēšanas lejupslīdi valstī nenoliedzami noteica gan pieprasījuma kritums pēc kredītiem, gan globālās finanšu situācijas saasināšanās, tomēr to ietekmēja arī lielo komercbanku politika. Taču tieši kreditēšanas tālākā attīstība lielā mērā izšķirs, cik spēcīgi

brezvēsies tautsaimniecības izaugsme un cik drīz tā atkopsies. Jo banku lēmumi, nosakot kredītu procentu likmes, iespaido mājsaimniecību un uzņēmumu izvēli aizņemties, uzkrāt vai investēt, kā arī pašu aizdevēju peļņas rādītājus. Tas viss savukārt iespaido Latvijas tautsaimniecības attīstību un inflāciju. Jāatzīmē, ka banku sektors ir gatavs arī turpmāk veicināt ekonomikas ilgtspējīgu attīstību, izsniedzot resursu kredītu veidā tādām nozarēm kā lauksaimniecība, kokapstrāde, pārtikas rūpniecība, apstrādes rūpniecība. Kreditējot konkurētspējīgas nozares un sabiedrībai vitāli nepieciešamas ražotnes, komercbankas regulēs nepieciešamo nozaru attīstību visas valsts labā. Latvijas Banka un valdība savukārt, saliedēti regulējot procesus, kas saistīti ar tautsaimniecības tālāko izaugsmi, varētu novirzīt komercbanku aizdevumu kapitālu tieši to nozaru uzņēmumiem, kuru attīstība būtu svarīga valsts ekonomikas ilgtspējīgai attīstībai. Proti, Latvijas Banka īstenojot stimulējošo monetāro politiku caur refinansēšanas likmes un obligātās rezerves normas samazināšanu, var veicināt kreditēšanas procesa aktivizēšanos valstī. Rezultātā komercbankām atbrīvotos naudas resursi, kurus mērķtiecīgi varētu novirzīt uz eksportu orientētām tautsaimniecības nozarēm. Šai eksporta nozaru finansēšanai no banku sektora puses obligāti jāsaņem atbalsts no fiskālās politikas īstenoātāju puses, piemēram, garantiju veidā, jo tikai strādājot saliedēti var sasniegt nospraustus mērķus. Jāatzīmē, ka krīzes apstākļos valstij nepieciešams īstenot infrastruktūras celtniecības projektus, kā arī novecojušā dzīvojamā fonda siltināšanu un renovāciju. Tas nenoliedzami ļautu nodarbināt pieaugušo bezdarbnieku skaitu, samazinātu sociālo spriedzi un nestu valstij ekonomisko labumu nākotnē, kā arī ļautu piesaistīt šiem mērķiem Eiropas fondu līdzekļus un banku sektora finansējumu. Jāatzīmē, ka Latvijas Banka jau iedarbināja savus monetāros instrumentus kreditēšanas aktivizēšanas nolūkā, samazinot obligāto rezerves normu. Paliek valdības atbildes reakcija valsts garantiju sniegšanas veidā, kas tādējādi neapšaubāmi veicinātu šī brīža makroekonomisko risku minimizēšanu, kā arī banku uzkrājuma līmeņa sliktiem kredītiem samazināšanos, jo banku sektoram ir pietiekami liels kapitāls un likviditāte, lai varētu atjaunot kreditēšanu valstī. Respektīvi, dotajā brīdī valdības priekšā ir divi galvenie uzdevumi. Pirmkārt, tas ir darba vietu un ekonomikas izaugsmes atjaunošana, kas varētu būt panākts ar nodokļu stimulēšanas politikas realizēšanu. Otrkārt, finanšu sistēmas atbalstīšana. Ir nenoliedzami, ka aizvien smagākos finansēšanas apstākļus globālā finanšu krīzes laikā ir izjutušas attīstības valstis ar salīdzinoši atvērtu ekonomiku. Tāpēc Latvijas tautsaimniecības atkopšanās pašlaik visciešākā mērā ir saistīta pasaules tautsaimniecības atveseļošanas kopumā.

Secinājumi un priekšlikumi

Maģistra darbā veiktā analīze, ļauj izdarīt sekojošus secinājumus:

1. Banku sistēmas kredītportfelim līdz neilgam laikam bija raksturīgas straujas attīstības pazīmes, ko veicināja virkne faktoru: lata piesaiste eiro, rezultātā mazinoties valūtas riskam; kredītresursi pasaules finanšu tirgos bija lēti un brīvi pieejami, pateicoties tirgus dalībnieku savstarpējai uzticībai; bankas pievienotās procentu likmes ievērojams samazinājums, ko nodrošināja sīva banku konkurence un elastīgi kreditēšanas nosacījumi; atsevišķu komercbanku aktīvs mārketinga kredītu piesaistīšanas jomā uz ārējās aizņemšanās rēķinā nevis uz nacionālo uzkrājumu rēķina; nekustamā īpašuma cenas kāpa; brīvais tirgus strauji attīstījās, tas viss veicināja optimismu valstī.
2. Latvijas banku vēsturē izsniegto kredītu apjomu pieaugums ir būtiskākais banku aktīvu palielināšanas avots. Sistēmas kredītportfelis kopš 1994.gada ir palielinājies 34 reizēs, to vidējais pieauguma temps sastādīja 28.6%.
3. Vienfaktoru lineārās regresijas analīze rāda, ka izsniegto kredītu apjomam palielinoties par 1 Ls, aktīvu apjoms vidēji palielinās par 1.4 Ls. Tai pat laikā 99% no kopējā aktīvu apjoma izklīdes izskaidro banku kredītportfeļa apmērs. Tātad aktīvu apjoma pieauguma avots ir kreditēšanas strauja attīstība, kas savukārt notiek uz rezidentu kreditēšanas rēķina, kuru īpatsvars banku sistēmas kredītportfelī 2008.gadā sastādīja 89%.
4. Banku sistēmas kredītportfeļa struktūra rāda, ka pēdējā laikā straujāk attīstās nevis uzņēmumu (vidējais pieauguma temps 27%), bet privātpersonu kreditēšana (46.2%), sevišķi hipotekārā kreditēšana, kuras ietekmē valstī bija novērojams ļoti straujš nekustāmo īpašumu cenu kāpums, ko lielā mērā ietekmēja spekulantu veiktie darījumi.
5. Sistēmas kredītportfelī prevalē ilgtermiņa izsniegtie aizdevumi. Hipotekāro kredītu strauja izaugsme un lielais īpatsvars banku sistēmas kredītportfelī var izraisīt nopietnus draudus sistēmas stabilitātei, jo šo aizdevumu kvalitāte ir saistīta ar aizņēmēja ienākumu neprognozējamību ilgākā laika periodā un ķīlu likviditātes problēmu, kas arvien spīlgtāk sāk iezīmēties mūsdienas ekonomikā.
6. Kopumā Latvijas banku sistēma pagaidām ir stabila, jo bankās ar ievērojamu hipotekāro kredītu daļu sistēmas kredītportfelī (53.7%) un ievērojamu aizdevumu daļu aktīvos (71.4%) kredītportfeļa kvalitāte 2008.gadā ir pieņemamā robežā – 1.8%. Tomēr sistēmas kredītportfeļa kvalitāte un attiecīgi arī banku sistēmas stabilitāte būs atkarīga no valstī notiekošajiem procesiem, ja vien ekonomiku izdosies veiksmīgi un ātri atdzīvināt, tad var sagaidīt kredītportfeļa kvalitāti raksturojošo rādītāju uzlabošanos, ja nē – tad bankām jābūt gatavam ciest zaudējumus kredītriska palielināšanas dēļ, jo pēdēja gada rādītāji

liecina par nedrošo kredītu īpatsvara arvien straujāko pieaugumu (gada laikā nedrošie kredīti absolūta izteiksmē pieauga 6.51 reizēs).

7. Banku sistēmas kredītportfeļa valūtas struktūra rāda, ka lielāko daļu – 85.3% aizņem eiro valūtā izsniegtie kredīti, ko savukārt veicināja daudz zemākas aizdevuma procentu likmes, nekā latos izsniegtajiem kredītiem, kā arī valūtas svārstību riska minimizēšana, kas ir raksturīgs eiro valūtai pēc Latvijas iestāšanos ES.
8. Zemu kredītu procentu likmju laiks latos un ārvalstu valūtā ir beidzies, jo pēdējā laikā ir raksturīga kā īstermiņa, tā arī ilgtermiņa kredītu procentu likmju augšupejošā tendence. Satraukums finanšu tirgos radīja papildus pieprasījumu pēc naudas resursiem, kas mazināja likviditāti naudas tirgos. Banku piesardzība un nevēlēšanās nepietiekamas likviditātes apstākļos aizdot naudu citām bankām sekmēja likmju kāpumu, neskatoties uz to, ka ECB, lai regulētu ekonomisko attīstību un veicinātu patēriņu eiro zonā, samazināja 3 mēnešu EURIBOR indeksu līdz vēsturiski zemam līmenim, proti, 1.5%.
9. Nekad vēl nekustāmā īpašuma cenas neauga tik strauji, tik ilgi un tik daudzās pasaules valstīs vienlaicīgi. Būtiskākais iemesls cenu kāpumam bija jauno mājokļu deficīts jeb dzīvojamo platību trūkums valstī; ļoti zemas kredītresursu likmes, kas padarīja ilgtermiņa aizdevumus daudz pieejamākus sabiedrības subjektiem, ka arī nekustamais īpašums kā naudas ieguldīšanas objekts kļuva diezgan pievilcīgs iedzīvotāju acīs pēdējo gadu laikā. Šobrīd Latvijā vērojamas nopietnas izmaiņas nekustamā īpašuma tirgus struktūrā, proti, no pārdevēju tirgus tas ir kļuvis par pircēju tirgu, kur pircējs diktē cenu.
10. Hipotekāro kredītu īpatsvars 2008.gada sistēmas kredītportfelī sastādīja 53.7%, komerc kredīts – 20.3%, savukārt industriāla kredīta apjoms, kas vēl 2001.gadā aizņēma diezgan ievērojamo sistēmas kredītportfeļa daļu, 2008.gadā sasniedza tikai 13.2%. Līdz ar to vērtējot izsniegto kredītu ieguldījumu valsts ilgtermiņa ekonomikas attīstības potenciāla paaugstināšanā, kredītportfeļa struktūra neiepriecina.
11. Ja agrāk agresīvi tika finansēta viena tautsaimniecības nozare, šobrīd mēs varam konstatēt, ka kreditēšana kā tāda valstī vispār ir apstājusies, kas vērtējams ļoti negatīvi. Jo tieši krīžu laikos ekonomika ir jāaktivizē, ir jāstimulē norimušais pieprasījums valstī, vidējam un mazam biznesam ir jāpalīdz apgrozāmo līdzekļu uzturēšanai un atjaunošanai, bet banku sistēma uzvedas ļoti piesardzīgi, gaidot atbalstu un garantijas no valdības puses attiecībā uz reālā ekonomikas sektora finansēšanas atjaunošanu.
12. Kopš 2005.gada banku sektora izsniegtais kredītu apjoms ir lielāks par piesaistīto noguldījumu apjomu. Latvijas bankām nepietiek piesaistīto līdzekļu apjoma aktīvu operāciju veikšanai. 2008.gadā sistēmas kredītportfeļa apjoms par 69.97% pārsniedza piesaistīto noguldījumu apjomu.

13. Ņemot vērā faktu, ka banku sektorā prevalē pieprasījuma un īstermiņa noguldījumi, bankām ir jāmeklē citas iespējas vidējā resursu termiņa palielināšanai, lai neveicinātu tālāku aktīvu un pasīvu termiņstruktūras nesabalansētību, rezultātā palielinot likviditātes risku. Situāciju daļēji uzlabo parāda vērtspapīru emisija, bet galvenokārt tiek ņemti aizņēmumi no ārvalstu mātes bankām, rezultātā palielinot ārējo bruto parādu, kas 2008.gadā sastādīja 128.16% no IKP.
14. Sistēmas kredītportfeļa sadalījums pa tautsaimniecības nozarēm rāda, ka neproporcionāli lielu daļu (67.7%) no kopējās valsts izaugsmes nodrošina nevis uz ražošanu un Latvijas ārējās konkurētspējas nostiprināšanu orientētas nozares, bet gan nozares, kas balstās uz iekšzemes patēriņu, kas no ilgtermiņa ekonomikas attīstības viedokļa nav vērtējams pozitīvi.
15. Vērtējot tautsaimniecības visaktīvāk kreditētas nozares, parādās kreditēšanas negatīvas ietekmes pazīmes valsts ekonomikai kopumā. Jo rezultāts šai nesabalansētajai attīstībai, kā arī zēmam nacionālo uzkrājumu apjomam un līdz neilgam laikam lielam iekšējam patēriņam, kas tika veicināts pateicoties ārvalstu investīcijām uz ārējā parāda rēķina, ir arvien pieaugošais tekošā konta deficīts un spiediens uz inflāciju.
16. 2008.gadā 30.2% no kredītportfeļa daļas tika novirzīti operācijās ar nekustāmo īpašumu, 12.3% finanšu starpniecības, 12% tirdzniecības un 10% būvniecības sfērās. Apstrādes rūpniecības nozarē, kas ir galvenais eksporta ienākumu gūšanas avots, izsniegto kredītu apjoms 2008.gadā veidoja 13.96% no izsniegtajiem kredītiem, pie tam to nozīmīgums kredītportfeļa struktūrā arvien samazinās. Līdz ar to šāda kredītportfeļa struktūra rada šaubas par to, ka ārvalstīs aizņemtais kapitāls nākotnē veicinās pietiekamu ārvalstu valūtā gūto ienākumu pieaugumu (caur eksportu), lai ar tiem spētu atmaksāt ārējo parādu.
17. Banku pārlieku lielā vēlme „uzaudzēt” kredītportfeli un palielināt savu tirgus daļu līdz notikumiem 2008.gadā, izrādījās viens no riska faktoriem, kas atstāj negatīvu ietekmi uz banku sektoru nākotnē un neapšaubāmi ietekmē visu tautsaimniecību un valsts makroekonomisko stabilitāti kopumā.
18. Ekonomikas destabilizējošie faktori bija acīmredzami: rekordaugsts maksājumu bilances tekošā konta deficīts, kas pilnībā bija nosegts ar finanšu un kapitāla konta pozitīvo saldo; nesavaldīšanas ar inflācijas arvien straujāku palielināšanos; nekustāmo īpašumu cenu burbulis; straujš darbaspēka atalgojuma palielinājums; pārmērīgā kreditēšana, kuras ekspansija notika uz ārējā parāda pieauguma rēķina; līdztekus tam valstī bija vērota arī saspringta situācija darba tirgū, tādējādi ekonomika darbojās uz ierobežota darbaspēka faktora rēķina.

19. Tekošā konta nesabalansētība bija saistīta ar diviem galvenajiem iemesliem – pirmkārt, ar iekšējā pieprasījuma straujo pieaugumu, ko nodrošināja kredītu ekspansija, tas ir apjomīgu ārvalstu finanšu plūsmu (galvenokārt caur komercbankām) ienākšanu ekonomikā, un, otrkārt, ar ražošanas sektora zemo konkurētspēju šo plūsmu piesaistē, ko galvenokārt ietekmēja līdz neilgam laikam augstā kapitāla atdeve nekustamā īpašuma tirgū.
20. Nepietiekamas investīcijas preču ražošanas sfērā vājina tās attīstības potenciālu un līdztekus ar augsto inflāciju negatīvi ietekmē Latvijas ražotāju konkurētspēju iekšējā un ārējos tirgos. Ekonomikā viss ir savstarpēji saistīts un pašreizējos apstākļos izveidojušās disproporcijas tikai vēl vairāk palielina Latvijas ekonomikas ievainojamību un vēl vairāk apdraud Latvijas ekonomikas stabilitāti un maksātspēju.
21. Šobrīd vajinoties tautsaimniecības aktivitātei, kā arī praktiski apstājoties kreditēšanai ir būtiski samazinājusies banku sektora loma iekšzemes pieprasījuma uzturēšanā, rezultātā ir vērojams inflācijas līmeņa kritums valstī.
22. Latvijas ārējais parāds palielinās nevis uz investīciju rēķina, bet gan uz komercbanku aizņēmumu rēķina (2008.gadā banku saistību īpatsvars – 62.6%), kas nākotnē pārvēršas ārējos maksājumos un no maksājumu bilances viedokļa nozīmēs līdzekļu aizplūšanu no valsts, tādējādi sekmējot tekošā konta vēl lielāko negatīvo saldo. Līdz ar to daudz labvēlīgākā no makroekonomiskās stabilitātes viedokļa būtu situācija, ja kredītu pieaugumu pavadītu arī līdzvērtīgs iekšzemes noguldījumu kāpums, jo uzkrājumiem ir svarīga stabilizējoša loma nesabalansētas attīstības risku mazināšanā.
23. Latvijas Bankas pieņemto monetārās politikas lēmumu mērķis 2007.gadā bija sadārdzināt latos izsniegtos kredītus un samazināt kredītiestāžu rīcībā piesaistīto līdzekļu apjomu, rezultātā mazināt strauju kreditēšanas apjoma pieaugumu kā vienu no augstas inflācijas uzturētājiem un tādējādi veicināt makroekonomisko stabilitāti. Bet Latvijas Bankas lēmuma efektivitāti mazināja fakts, ka Centrālā Banka nevar ietekmēt ārvalstu valūtās izsniegto kredītu procentu likmes. Turklāt Latvijā darbojošās bankas spēj eiro un dolāru resursus iegūt no savām mātes bankām par zemākām procentu likmēm.
24. Pretinflāciju plāns daļēji veicināja mazināt pārmērīgo kreditēšanu valstī. Inflācijas apkarošanas plānu viennozīmīgi vajadzēja realizēt dzīvē agrāk, nevis 2007.gadā, kad ekonomika valstī bija jau pārkārusi. Vienotu vispārēju kredītņēmēju reģistru vajadzēja ieviest arī daudz agrāk un ideālā variantā tur vajadzētu būt visiem tirgus dalībniekiem, ne tikai bankām un līzinga kompānijām.
25. Par sistēmas kredītportfeļa izaugsmi nākotnē nav šaubu, jo ekonomika nevar efektīvi attīstīties bez resursiem kredītu veidā. Toties jāatzīmē, ka tuvāko gadu laikā kreditēšanas

pieauguma temps noteikti palēnināsies, ko neapšaubāmi ietekmēs pasaules finanšu krīžu sekas saasinājums valsts iekšienē.

26. Kredītsaistību slogs šī brīža situācijā nenoliedzami palielinās, bet kredīts nevienam netika uzspiests, tas bija katra cilvēka lēmums uzņemties kredītsaistības vai nē. Līdz ar to, kamēr būs pieprasījums no maksātspējīgo aizņēmēju puses būs arī piedāvājums, bet kreditēšanas ievērojams samazinājums var novest pie otras galējības, jo kreditēšanas tālākā attīstība lielā mērā izšķirs, cik spēcīgi bremzēsies tautsaimniecības izaugsme un cik drīz tā atkopsies.
27. Izvēlēto mainīgo analīze ar ekonometriko metožu palīdzību parādīja, ka kreditēšana būtiski ietekmē makroekonomiskos procesus Latvijā. Analīzes gaitā tika iegūta pozitīva sakarība starp kreditēšanu un IKP rādītāju, starp kreditēšanu un eksporta apjoma izmaiņām, kā arī caur naudas masu apgrozībā tika pierādīta būtiskā kreditēšanas ietekme uz inflācijas līmeni.
28. Pakāpes vienfaktoru regresijas analīze rāda, ka izsniegto kredītu apjomam palielinoties par 1%, IKP apjoms vidēji pieaugs par 0.41%. Tai pat laikā 96% no IKP apjoma procentuālajām izmaiņām izskaidro izsniegto kredītu apjoms. Tātad kreditēšana nodrošina ekonomikas funkcionēšanas efektivitātes paaugstināšanu, kā arī nenoliedzami paaugstina ikviena iedzīvotāja labklājības līmeni.
29. Kļūdu korekcijas modelēšana rāda, ka 53.5% no IKP novirzēm no ilgtermiņa līdzsvara kompensē banku sistēmas izsniegto kredītu apjoms nākama ceturkšņa ietvaros, jeb citiem vārdiem sakot atgriešanās līdzsvarā notiek nākama ceturkšņa ietvaros. Tātad kreditēšanas attīstība ir viens no galvenajiem faktoriem, kas veicina ekonomikas izaugsmi, bet tajā pašā laikā kredītu pieauguma dinamika izraisa šaubas par tās stabilitāti.
30. Pakāpes vienfaktoru regresijas analīze rāda, ka izsniegto kredītu apjomam palielinoties par 1%, eksporta apjoms vidēji pieaugs par 0.44%. Tai pat laikā 96% no eksporta apjoma procentuālajām izmaiņām izskaidro izsniegto kredītu apjoms.
31. Kļūdu korekcijas modelēšana rāda, ka 76.8% no eksporta apjoma novirzēm no ilgtermiņa līdzsvara kompensē banku sistēmas izsniegto kredītu apjoms nākama ceturkšņa ietvaros, jeb citiem vārdiem sakot, atgriešanās līdzsvarā notiek nākama ceturkšņa ietvaros. Tātad kreditēšana vitāli ir nepieciešama uz eksportu vērsto uzņēmumu efektīvas darbības un turpmāko attīstības iespēju nodrošināšanai.
32. Ir nenoliedzami, ka aizvien smagākos finansēšanas apstākļus globālā finanšu krīzes laikā ir izjutušas attīstības valstis ar salīdzinoši atvērtu ekonomiku. Tāpēc Latvijas tautsaimniecības atkopšanās pašlaik visciešākā mērā ir saistīta ar pasaules tautsaimniecības atveseļošanas kopumā.

Maģistra darbā veiktā analīze un izdarītie secinājumi ļauj izvirzīt sekojošus priekšlikumus:

1. Latvijas ekonomikas ilgtspējīga un vienmērīga izaugsme ir atkarīga no mūsu uzņēmumu konkurētspējas pasaulē un galvenokārt no preču un pakalpojumu eksporta apjoma. Līdz ar to bankām ir jāpārskata līdzekļu ieguldīšanas stratēģija, rezultātā par stratēģisko attīstības virzienu izvēloties to tautsaimniecības nozaru kreditēšanu, kas orientētas uz ražošanas un eksporta attīstības potenciāla paplašināšanu, kā arī konkurētspējas nostiprināšanu. Lai vēlams rezultāts būtu daudz efektīvāks arī valstij ir jāiesaistās šajā procesā, proti, jāsniedz savs atbalsts ražotāju konkurētspējas paaugstināšanai tiešo subsīdiju, preferenciālo kredītu, kredītu garantiju, kā arī nodokļu atvieglojumu veidā.
2. Valdībai ir nevis jāpaaugstina nodokļi, rezultātā vēl vairāk apgrūtinot uzņēmēju dzīvi un dažas nozares pat novedot līdz bankrota stadijai, bet gluži otrādi jāsamazina uz noteiktu laika periodu, piemēram, pievienotās vērtības nodokli, lai veicinātu iekšzemes pieprasījumu valstī un uzņēmuma ienākuma nodokli, lai palielinātu kapitāla pieejamību uzņēmējiem it īpaši tagad, tad resursi kredītu veidā ir grūti pieejami vai jāsniedz garantijas un atbalsts tautsaimniecības nozarēm, kas papildina valsts budžeta ieņēmuma daļu un dod darba vietas iedzīvotājiem.
3. Valdībai vajadzētu subsidēt esošo darba vietu saglabāšanu, nosakot pirmkārt, tautsaimniecības nozares, kurām ir nepieciešama valsts palīdzība izdzīvošanai. Tā piemēram, valsts var subsidēt ilgtermiņa bezdarbnieku darba vietas, darba vietas ģimenēm, kur ir tikai viens apgādnieks un citas sociāli neaizsargāto iedzīvotāju grupu pārstāvju darba vietas.
4. Ražotāju konkurētspējas uzlabošanai ārējos tirgos ir nepieciešams nobremzēt ar darba ražīguma pieaugumu nesamērojamu darba algu kāpumu valstī.
5. Ražotājiem, lai varētu nodrošināt ilgtspējīgāku iekšzemes kopprodukta pieauguma tempu, kredītresursi jāiegulda ražošanas efektivitātes uzlabošanā, tādējādi nodrošinot produkcijas ražošanu ar augstu pievienoto vērtību.
6. Globālās konkurences apstākļos, ņemot vērā nelabvēlīgās demogrāfiskās prognozes valstī, būtu ļoti svarīgi pārorientēt Latvijas ekonomiku no mazkvalificēta darbaspēka izmantošanas uz zināšanām ietilpīgu ekonomiku. Tāpēc ir nepieciešama mērķtiecīga valsts izglītības politika, lai Latvijas uzņēmumiem nepieciešamā kvalificētā darbaspēka piesaistīšana notiktu koordinēti un kontrolēti, kas vienlaikus palielinātu arī vietu skaitu augstskolās un mudinātu studentus tiekties pēc zināšanām izvēlēto profesiju apgūšanas laikā.
7. Latvijai jāmeklē risinājumi investīciju plūsmas atjaunošanai un viens no iespējamajiem variantiem varētu būt eiro ieviešanas datuma strikta noteikšana, valstij tādējādi kļūstot

atkal pievilcīgai investoru acīs, galvenokārt nacionālās valūtas devalvācijas riska novēršanas dēļ.

8. Valdībai jāveido nulles budžets un funkcionāls audits sistēmā, lai gala rezultātā noteiktu šī brīža organizatoriskus mērķus jeb valsts programmas, sakārtotu tās prioritāšu secībā, kā arī izanalizētu katra lata pamatotību un nepieciešamību programmu īstenošanas procesā.
9. Krīzes apstākļos valstij nepieciešams īstenot infrastruktūras celtniecības projektus, kā arī novecojušā dzīvojamā fonda siltināšanu un renovāciju. Tas ļautu nodarbināt pieaugušo bezdarbnieku skaitu, samazinātu sociālo spriedzi un nestu valstij ekonomisko labumu nākotnē, kā arī ļautu piesaistīt šiem mērķiem Eiropas fondu līdzekļus.
10. Valdībai un finanšu sektoram ar masu informācijas līdzekļu palīdzību jāinformē sabiedrība par to, kādas var būt sekas nepārdomātai rīcībai aizņemšanos, iedzīvotāji ir jāizglīto, ka nedrīkst dzīvot uz parāda rēķina, ir jāveido uzkrājumi, kas krīzes laikā kalpo par drošības spilvenu.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. FKTK Aktīvu un ārpusbilances saistību novērtēšanas noteikumi „Latvijas Vēstnesis”, Nr. 32, 2002.gada 27.februārī.
2. LR Kredītiestāžu likums „Latvijas Vēstnesis”, Nr.163, 1995.gada 24.oktobrī.
3. FKTK Kredītriska pārvaldīšanas ieteikumi „Latvijas Vēstnesis”, Nr.169, 2001.gada 22.novembrī.
4. FKTK Likviditātes prasību izpildes noteikumi „Latvijas Vēstnesis”, Nr. 209, 2005.gada 29.decembrī.
5. Antuža D. Averss un Reverss Nr.1/2007 „Tērējam uz nākotnes ieņēmumu rēķina” Latvijas Banka, 2007. - www.bank.lv
6. Arhipova I. Bāliņa S. Statistika ekonomikā - Rīga: Datorzinību Centrs, 2003. - 348. lpp.
7. Ābele G. Averss un Reverss Nr.4/2008 „Eksporta kredītu garantijas - sagaidāmie ieguvumi.” Latvijas Banka, 2008. - www.bank.lv
8. Danns F. Finansists Nr. 6 (18) Rīga: Anglo Business Club, 2008. - 46. lpp.
9. Kassalis E., Beņkovskis K., Rutkaste U. Ārējais līdzsvars un struktūrpolitikas loma tā uzturēšanā - Rīga: 2005. - 30. lpp.
10. Kudinska M. Komercbanku riski un to atbilstība pašu kapitālam - Rīga: Datorzinību Centrs, 2005. - 293. lpp.
11. Kuturova O. Finanses un kredīts - Rīga: Turība, 2001. - 167. lpp.
12. Pastušenko J. Averss un Reverss Nr.4/2008 „Augsti kvalificēts darbaspēks - valsts attīstības priekšnosacījums.” Latvijas Banka, 2008. - www.bank.lv
13. Paula D. Averss un Reverss Nr.1/2007 „Inflācija un tautsaimniecība” Latvijas Banka, 2007. - www.bank.lv
14. Rudzītis E. ASV kredītu problēmas atbalsojās visā pasaulē – Rīgā: Nedēļa, 2007.gada 10.septembrī, 12. lpp.
15. Rudzītis E. Banku apskats Nr. 12 (136) - Rīga: LETA, 2008. - 48. lpp.
16. Rudzītis E. Banku finansiālie rādītāji Nr. 12 (108) Rīga: LETA, 2008. - 97. lpp.
17. Rimšēvičs I. Averss un Reverss Nr.4/2008 „Latvijas Bankas pozīcija: sabalansēts budžets nepieciešamas par katru cenu!” Latvijas Banka, 2008. - www.bank.lv
18. Rutkaste U. Averss un Reverss Nr.3/2006 „Latvijas ekonomiskā izaugsme: ātrāk brauksi, tālāk tiksī?” Latvijas Banka, 2006. - www.bank.lv
19. Saksonova S. Komerčķīlas ietekme uz kredītēšanas procesu un ar to saistīto risku samazinājums Latvijas komercbankās – Latvijas Universitātes raksti, 2004, 671 sējums, Ekonomika III, 317. lpp.

20. Saksonova S. Latvijas komercbanku aktīvi – attīstība, struktūras pārvaldības iespējas – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas ekonomikas institūts, 2003. – 165. lpp.
21. Sloka G. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā kredītriski palielināsies – Rīga: Neatkarīgā Rīta Avīze, 2004.gada 5.aprīlī, 3. lpp.
22. Sloka G. Riska faktors – Rīga: Neatkarīgā Rīta Avīze, 2003.gada 18.decembrī, 6. lpp.
23. Gallinger G.W. Liquidity Analysis and Management - Addison-Wesley, 1991. - 642 p.
24. Kaufman G. Bank Problems: a global perspective - Stamford: Jai Press, 1999. - 200 p.
25. Rose Peter S. Commercial Bank Management - Boston: Irwin, 1997. - 493 p.
26. Tyrone B., Donnie D. Money and Banking - Homewood: Irwin, 1998. - 552 p.
27. Антонов Н.Г. Пессель М.А. Денежное обращение, кредит и банки - Москва: Финстатинформ, 1995. - 269 стр.
28. Колесников В.И., Кропивецкая Л.П. Банковское дело - Москва: Финансы и статистика, 2002. - 443 стр.
29. Лаврушин О.И. Деньги кредит банки - Москва: Финансы и статистика, 1998. - 143 стр.
30. Лексис В. Кредит и банки - Москва: Перспектива, 1994. - 342 стр.
31. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка - Москва: ИКЦ ДИС, 1997. - 462 стр.
32. Платонов В., Хиггинс М. Банковское дело стратегическое руководство - Москва: Консалтбанкир, 2001. - 429 стр.
33. Поляк Г.Б. Финансы Денежное обращение Кредит - Москва: Юнити, 2001. - 511 стр.
34. Рубин И.И. История экономической мысли, 4 издание - Москва: Государственное издательство, 1930. - 298 стр.
35. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов - Москва: Наука, 1993. - 493 стр.
36. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмаленуи Р. Экономика - Москва: Дело, 2001. - 473 стр.
37. www.arcoreal.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 10.martā.
38. www.bankasoc.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 20.februārī.
39. www.bank.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 20.februārī.
40. www.csb.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 20.februārī.
41. www.epp.eurostat.ec.europa.eu Resurss aprakstīts 2009.g. 19.februārī.
42. www.fktk.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 19.februārī.
43. www.fm.gov.lv Resurss aprakstīts 2009.gada 10.martā.
44. www.news.finance.com Resurss aprakstīts 2009.g. 25.janvārī.
45. www.nozare.lv Resurss aprakstīts 2009.g. 19.februārī.

1. pielikums

Latvijas banku sistēmas izsniegto kredītu un aktīvu apjoma lineārās regresijas analīze ar SPSS

Model Summary(b)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,998	,997	,996	460,30	,997	3810,70	1	13	,000	,770

a Predictors: (Constant), KREDITI

b Dependent Variable: AKTIVI

ANOVA(b)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	807412615,4	1	807412615,409	3810,703	,000(a)
	Residual	2754442,6	13	211880,200		
	Total	810167058,0	14			

a Predictors: (Constant), KREDITI

b Dependent Variable: AKTIVI

Coefficients(a)

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1020,516	153,028		6,669	,000
	KREDITI	1,380	,022	,998	61,731	,000

a Dependent Variable: AKTIVI

2. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa nelineārās regresijas analīze ar MS Excel datu analīzes rīku Regression

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,980440915
R Square	0,961264388
Adjusted R Square	0,958284726
Standard Error	0,287709855
Observations	15

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	26,7045500	26,70455	322,6084859	1,46812E-10
Residual	13	1,07610049	0,082777		
Total	14	27,7806505			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	12,26887815	0,14143702	86,744458	2,37447E-19	11,963	12,574
X (laiks)	0,308825829	0,01719395	17,961305	1,46812E-10	0,271	0,345

3. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta₁ sastāvdaļas, 19

Gadi	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Procentu ienākumi par kredītiem ne bankām	60990	34324	40002	66970	83650	94927	124365	138687	155294
Speciālie uzkrājumi prasībām pret ne bankām	46516	44622	37277	31510	35435	31189	28372	32724	36763
Bruto kredītportfelis	248787	287680	501636	732623	850561	1086728	1635748	2125112	300095

4. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta₂ sastāvdaļas, 19

Gadi	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Speciālie uzkrājumi prasībām pret ne bankām	46516	44622	37277	31510	35435	31189	28372	32724	36763
Bruto kredītportfelis	248787	287680	501636	732623	850561	1086728	1635748	2125112	300095

5. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa kvalitāti raksturojoša koeficienta₃ sastāvdaļas, 19

Gadi	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ieņēmumus nenesošie aizdevumi	47270	58687	50164	51284	52787	49446	45952	41909	41130
Bruto kredītportfelis	248787	287680	501636	732623	850561	1086728	1635748	2125112	300095

Iekšzemes kopprodukta Unit Root tests

Null Hypothesis: IKP has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	2.813508	0.9985
Test critical values: 1% level	-2.607686	
5% level	-1.946878	
10% level	-1.612999	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(IKP)

Method: Least Squares

Date: 04/20/09 Time: 21:31

Sample (adjusted): 1995Q2 2008Q4

Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
IKP(-1)	0.034958	0.012425	2.813508	0.0068
R-squared	0.016339	Mean dependent var		65448.55
Adjusted R-squared	0.016339	S.D. dependent var		184724.8
S.E. of regression	183209.4	Akaike info criterion		27.09266
Sum squared resid	1.81E+12	Schwarz criterion		27.12916
Log likelihood	-744.0482	Durbin-Watson stat		2.992689

Iekšzemes kopprodukta diferenču Unit Root tests

Null Hypothesis: IKP has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	2.813508	0.9985
Test critical values: 1% level	-2.607686	
5% level	-1.946878	
10% level	-1.612999	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(IKP)

Method: Least Squares

Date: 04/20/09 Time: 21:31

Sample (adjusted): 1995Q2 2008Q4
Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
IKP(-1)	0.034958	0.012425	2.813508	0.0068
R-squared	0.016339	Mean dependent var		65448.55
Adjusted R-squared	0.016339	S.D. dependent var		184724.8
S.E. of regression	183209.4	Akaike info criterion		27.09266
Sum squared resid	1.81E+12	Schwarz criterion		27.12916
Log likelihood	-744.0482	Durbin-Watson stat		2.992689

8. pielikums

Banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma Unit Root tests

Null Hypothesis: KREDITI has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	10.81804	1.0000
Test critical values:		
1% level	-2.607686	
5% level	-1.946878	
10% level	-1.612999	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(KREDITI)

Method: Least Squares

Date: 04/20/09 Time: 21:37

Sample (adjusted): 1995Q2 2008Q4

Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KREDITI(-1)	0.062519	0.005779	10.81804	0.0000
R-squared	0.478560	Mean dependent var		293548.4
Adjusted R-squared	0.478560	S.D. dependent var		367030.0
S.E. of regression	265035.3	Akaike info criterion		27.83113
Sum squared resid	3.79E+12	Schwarz criterion		27.86763
Log likelihood	-764.3560	Durbin-Watson stat		0.431010

9. pielikums

Banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma diferenci Unit Root tests

Null Hypothesis: D(KREDITI,2) has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.242053	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.609324	
5% level	-1.947119	
10% level	-1.612867	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(KREDITI,3)
 Method: Least Squares
 Date: 04/20/09 Time: 21:39
 Sample (adjusted): 1995Q4 2008Q4
 Included observations: 53 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(KREDITI(-1),2)	-1.112178	0.178175	-6.242053	0.0000
R-squared	0.425861	Mean dependent var		-14540.96
Adjusted R-squared	0.425861	S.D. dependent var		222899.4
S.E. of regression	168895.3	Akaike info criterion		26.93063
Sum squared resid	1.48E+12	Schwarz criterion		26.96781
Log likelihood	-712.6618	Durbin-Watson stat		1.638286

10. pielikums

$$\text{LOG (IKP)} = 8.33 + 0.41 * \text{LOG (KREDITI)}$$

Dependent Variable: LOG(IKP)
 Method: Least Squares
 Date: 03/23/09 Time: 21:08
 Sample: 1995Q1 2008Q4
 Included observations: 56

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.332747	0.157733	52.82818	0.0000
LOG(KREDITI)	0.408080	0.010886	37.48797	0.0000
R-squared	0.962997	Mean dependent var		14.22115
Adjusted R-squared	0.962312	S.D. dependent var		0.554998
S.E. of regression	0.107744	Akaike info criterion		-1.583054
Sum squared resid	0.626875	Schwarz criterion		-1.510720
Log likelihood	46.32551	F-statistic		1405.348
Durbin-Watson stat	0.754306	Prob(F-statistic)		0.000000

11. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa un IKP apjoma pakāpes regresijas analīze ar MS Excel datu analīzes rīku Regression

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,981324
R Square	0,962997
Adjusted R Square	0,962312
Standard Error	0,107744
Observations	56

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	16,3144	16,3144	1405,348	2,42E-40
Residual	54	0,626875	0,011609		
Total	55	16,94127			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	8,332747	0,15773	52,8281	3,57E-48	8,0165	8,6489
X Variable	0,40808	0,01088	37,4879	2,42E-40	0,3862	0,4299

12. pielikums

IKP apjoma un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma kļūdu Unit Root tests

Null Hypothesis: KĻŪDA has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.565712	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.607686	
5% level	-1.946878	
10% level	-1.612999	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(KĻŪDA)

Method: Least Squares

Date: 04/20/09 Time: 22:24

Sample (adjusted): 1995Q2 2008Q4

Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KĻŪDA (-1)	-0.465042	0.101855	-4.565712	0.0000

R-squared	0.272397	Mean dependent var	0.008503
Adjusted R-squared	0.272397	S.D. dependent var	0.093182
S.E. of regression	0.079484	Akaike info criterion	-2.208503
Sum squared resid	0.341158	Schwarz criterion	-2.172006

Log likelihood 61.73383 Durbin-Watson stat 2.372374

13. pielikums

$$\text{LOG (IKP)} = 8.40 + 0.40 * \text{LOG (KREDITI)} + 0.54 * \text{KĻŪDA}(-1)$$

Dependent Variable: LOG(IKP)

Method: Least Squares

Date: 03/23/09 Time: 21:10

Sample (adjusted): 1995Q2 2008Q4

Included observations: 55 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.399759	0.119272	70.42553	0.0000
LOG(KREDITI)	0.403954	0.008217	49.16004	0.0000
KĻŪDA (-1)	-0.535449	0.103142	5.191361	0.0000
R-squared	0.979080	Mean dependent var		14.23781
Adjusted R-squared	0.978276	S.D. dependent var		0.545808
S.E. of regression	0.080448	Akaike info criterion		-2.149415
Sum squared resid	0.336536	Schwarz criterion		-2.039924
Log likelihood	62.10891	F-statistic		1216.840
Durbin-Watson stat	2.405378	Prob(F-statistic)		0.000000

14. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa un eksporta apjoma pakāpes regresijas analīze ar MS Excel datu analīzes rīku Regression

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,979668
R Square	0,959749
Adjusted R Square	0,959003
Standard Error	0,121139
Observations	56

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	18,89465	18,89465	1287,572	2,35E-39
Residual	54	0,79243	0,014675		
Total	55	19,68708			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	2,682767	0,093471	28,7016	2,24E-34	2,495369	2,870165
X Variable	0,439166	0,012239	35,88275	2,35E-39	0,414629	0,463704

15. pielikums

$$\text{LOG (EKSPORTS)} = 2.68 + 0.44 * \text{LOG (KREDITI)}$$

Dependent Variable: LOG(EKSPORTS)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.682767	0.093471	28.70160	0.0000
LOG(KREDITI)	0.439166	0.012239	35.88275	0.0000
R-squared	0.959749	Mean dependent var		5.986081
Adjusted R-squared	0.959003	S.D. dependent var		0.598287
S.E. of regression	0.121139	Akaike info criterion		-1.348697
Sum squared resid	0.792430	Schwarz criterion		-1.276363
Log likelihood	39.76351	F-statistic		1287.572
Durbin-Watson stat	0.395781	Prob(F-statistic)		0.000000

16. pielikums

$$\text{LOG (EKSPORTS)} = 2.73 + 0.43 * \text{LOG (KREDITI)} + 0.77 * \text{KLŪDA}(-1)$$

Dependent Variable: LOG (EKSPORTS)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.732578	0.054266	50.35546	0.0000
LOG (KREDITI)	0.433163	0.007082	61.16085	0.0000
U(-1)	-0.767804	0.077956	9.849146	0.0000
R-squared	0.986753	Mean dependent var		6.002395
Adjusted R-squared	0.986243	S.D. dependent var		0.591097
S.E. of regression	0.069329	Akaike info criterion		-2.446910
Sum squared resid	0.249937	Schwarz criterion		-2.337419
Log likelihood	70.29003	F-statistic		1936.699
Durbin-Watson stat	2.067329	Prob(F-statistic)		0.000000

17. pielikums

Latvijas banku sistēmas kredītportfeļa un naudas agregāta M3 pakāpes regresijas analīze ar MS Excel datu analīzes rīku Regression

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,996748
R Square	0,993507
Adjusted R Square	0,993212
Standard Error	0,036251
Observations	24

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	4,423967	4,423967	3366,402	1,46E-25
Residual	22	0,028911	0,001314		
Total	23	4,452878			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>
Intercept	2,549986	0,098689	25,83867	5,94E-18	2,345318	2,754654
X Variable	0,645404	0,011124	58,0207	1,46E-25	0,622335	0,668473

18. pielikums

$$\text{LOG (M3)} = 2.55 + 0.65 * \text{LOG (KREDITI)}$$

Dependent Variable: LOG(M3)

Method: Least Squares
 Date: 03/29/09 Time: 17:41
 Sample: 2003Q1 2008Q4
 Included observations: 24

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.549986	0.098689	25.83867	0.0000
LOG(KREDITI)	0.645404	0.011124	58.02070	0.0000
R-squared	0.993507	Mean dependent var		8.259858
Adjusted R-squared	0.993212	S.D. dependent var		0.440004
S.E. of regression	0.036251	Akaike info criterion		-3.717031
Sum squared resid	0.028911	Schwarz criterion		-3.618859
Log likelihood	46.60437	F-statistic		3366.402
Durbin-Watson stat	0.653962	Prob(F-statistic)		0.000000

19. pielikums

$$\text{LOG (M3)} = 2.48 + 0.65 * \text{LOG (KREDITI)} + 0.58 * \text{KĻŪDA}(-1)$$

Dependent Variable: LOG(M3)
 Method: Least Squares
 Date: 03/29/09 Time: 17:42
 Sample (adjusted): 2003Q2 2008Q4
 Included observations: 23 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.479366	0.074721	33.18176	0.0000
LOG(KREDITI)	0.652909	0.008380	77.91738	0.0000
KĻŪDA (-1)	-0.575768	0.152250	3.781724	0.0012
R-squared	0.996752	Mean dependent var		8.287949
Adjusted R-squared	0.996427	S.D. dependent var		0.427322
S.E. of regression	0.025544	Akaike info criterion		-4.375715
Sum squared resid	0.013050	Schwarz criterion		-4.227607
Log likelihood	53.32072	F-statistic		3068.390
Durbin-Watson stat	2.129768	Prob(F-statistic)		0.000000

20. pielikums

Naudas agregāta M3 un banku sistēmas izsniegto kredītu apjoma kļūdu Unit Root tests

Null Hypothesis: KĻŪDA has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=0)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.808532	0.0071
Test critical values:		
1% level	-2.669359	
5% level	-1.956406	
10% level	-1.608495	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(KL̄UDA)

Method: Least Squares

Date: 04/21/09 Time: 20:09

Sample (adjusted): 2003Q2 2008Q4

Included observations: 23 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KL̄UDA (-1)	-0.420173	0.149606	-2.808532	0.0102

R-squared	0.246746	Mean dependent var	-0.004329
Adjusted R-squared	0.246746	S.D. dependent var	0.028980
S.E. of regression	0.025151	Akaike info criterion	-4.485297
Sum squared resid	0.013917	Schwarz criterion	-4.435928
Log likelihood	52.58092	Durbin-Watson stat	2.005530

Maģistra darbs „Kreditēšanas tirgus attīstība un tā ietekme uz Latvijas ekonomikas stabilitāti” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Ksenija Boļšakova

(paraksts, datums)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr.ekon., docente Marina Kudinska

(paraksts, datums)

Recenzents: Dr.habil.ekon., profesors Elmārs Zelgalvis

(paraksts, datums)

Darbs iesniegts Finanšu katedrā

Lietvedības sekretāre: Zoja Rjabeca

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____ Prot. Nr. _____ vērtējums _____

Komisijas sekretārs: Dr.ekon.,docents Vadims Danovičs _____